

ORAȘ REGAL

Curtea de la Argeș

Revistă de cultură

Anul VIII ■ Nr. 3 (76) ■ Martie 2017

Monumentul din centrul comunei Domnești-Argeș

Din sumar:

Revista apare cu sprijinul Primăriei Municipiului Curtea de Argeș (prin intermediul Centrului de Cultură și Arte) și al Asociației Culturale „Curtea de Argeș”

Unde ne sunt intelectualii?

Gheorghe PĂUN

Auzim de multe ori întrebări-reproșuri de genul: unde ne sunt intelectualii, de ce nu intră în politică, de ce nu-și spun părerea despre... și despre...? Justificate întrebări, mai puțin justificate reproșuri – și unele și altele, cu explicații relativ simple.

Mai întâi, este o problemă cu ce numim *intelectual.* Definiția de dicționar este foarte generală și generoasă, pleacă de la „intelect” = capacitate de a gândi, de a cunoaște, de a avea o activitate rațională, de a opera cu noțiuni; minte, gândire, rațiune. Dar cine nu are, *homo sapiens* fiind/știindu-se, toate aceste „capacități”?! Înspre marginea opusă, plecând de la profesie, intelectualitatea este identificată cu „gulerele albe”, deci plasată în complementara „gulerelor albastre”, ca să invocăm numai culoarea salopetelor muncitorești standard (cele două categorii sunt uneori opuse una alteia, de pildă, în doctrinele criminal-comunistoide bazate pe „lupta de clasă”). Mai intervine și clișeul istoric: în mod tradițional, dăscălimea, scriitorimea, funcționarii înalți (din justiție, de exemplu) conturează portretul-robot al intelectualului. Iar privind spre secolul XIX sau spre perioada interbelică, numele care ne vin în minte sunt monumentale, dau complexe – asta și pentru că numele monumentale ne vin (primele) în minte, nu și cele multe pe care istoria nu le-a reținut.

Numai că, la început de mileniu trei, lucrurile s-au complicat ireversibil. Pe de o parte, numărul oamenilor școliți, deci, teoretic-minimal, intelectuali, a crescut enorm. Noțiunea însăși de intelectual a devenit ușor caducă. (Poate de aceea este „refuzată” de unii, poate de aceea unii intelectuali veritabili se consideră „doar” *pălmași ai condeiului...*) Nivelul mediu a crescut, dar/deci mult mai greu se pot vedea „vârfurile”. Acum un secol și jumătate, învățătorul, preotul, notarul formau elita educată a satului, tot pe atunci fiii de boieri-boiernași mergeau la Paris, Viena, Berlin pentru a studia și reveneau în țară veritabili „formatori de opinie”, „lideri de generație”, lideri pur și simplu (conta, desigur, și originea lor boierească), educați cu adevărat, prin universități, societăți culturale și loji masonice, editau reviste, porneau revoluții, conduceau partide, înființau școli și universități. Făceau istorie și numai scriind literatură (includ gazetăria), pentru că, la începuturi, cele două se suprapuneau în mare măsură, cultura însemna (ca și acum, de altfel) identitate, iar identitatea națională era fundamentală în secolul națiunilor (ca și acum, de altfel, dar globalismul, multinaționalele, imperiile și cozile lor de topor – mai toate

recrutate chiar din „intelectualitate” – încearcă să compromită ideea).

De aici, printre altele, dram(olet)a scriitorimii românești actuale. Comparația cu „scriitorimea fondatoare” este deprimantă, chiar dacă această comparație este de multă vreme nepotrivită, pentru că altfel se face acum istoria, „boieri” nu mai sunt, zgomotul-exhibiționismul sunt patetic-ridicole, recent îmboieriții (în sens foarte larg) sunt nepatetic-ridicoli, politica presupune un altfel de „intelect” decât cel scriitoricesc – plus că autori de cărți sunt mult mai mulți decât scriitori, plus rapiditatea cu care circulă módele (mai toate, simple sforțări terminologice) etc. etc.

Ce să așteptăm atunci de la intelectuali?... Să-și facă treaba la locul lor, acoperind onest și deplin fișa postului. Din școală în administrație, din cultură în cercetare, biserică, armată, peste tot. Societatea contează pe asta, este planificată (în măsura în care un sistem atât de complex se poate planifica) să funcționeze cum trebuie atunci când fiecare componentă (subsistem) funcționează cum trebuie. Apoi, și numai apoi, să se gândească la a face ceva în plus – iar tot ce e în plus îmbogățește lumea – dar cu precauția pe care o sugerează Principiul lui Peter (ușor reformulat aici): fiecare om se străduiește să-și atingă nivelul maxim de incompetență pe care este capabil să-l atingă...

Întrebările de la care am plecat rămân. O versiune care apare mai rar, dar care e, cred, mai potrivită, este unde ne sunt *elitele,* care le e poziția în chestiunea cutare..., ce fac ele pentru...? Pe de o parte, elitele fac multe, dar asta nu se vede suficient de convingător, din cauza „zgomotului” informațional din jur (cine are îndoieli, să treacă măcar prin holul Academiei Române și să vadă tomurile, multe și uriașe, pe care Academia le-a produs în ultima vreme, începând cu cele privind limba, istoria și geografia, filosofia și economia, să treacă prin institutele sau prin Biblioteca Academiei și să vadă cât și cum se lucrează acolo, *în serviciul Națiunii Române* – a se vedea și Apelul de la pagina următoare).

Pe de altă parte, elitele nu fac niciodată îndeajuns, pentru că *niciodată nu e îndeajuns pentru un intelectual de elită,* din punctul de vedere al societății și, cu precădere, al lui însuși – dar asta e o altă discuție.

Domnul Eminescu scris-a

Toate-s vechi și nouă toate...

Am dat seamă la timpul cuvenit despre mișcarea alegătorilor români din Transilvania și Țara Ungurească în fața alegerilor încurânde pentru Dieta (Camera) din Pesta. Se știe că în privirea atitudinii românilor, conferința din Sibiu a hotărât ca cei din Transilvania să se abțină de la alegeri, de vreme ce țara stă sub regimul unei legi electorale excepționale, iar românii din Țara Ungurească și din Banat să ia parte la ele, de vreme ce dincolo de Munții Apuseni ai Ardealului legea electorală în vigoare e cea comună ungurească. În urmarea acestei hotărâri, mișcarea electorală în banatul Temișorii și în fosta graniță militară e vie. Alegătorii din Lugoș au propus candidatura d-lui Alexandru Mocioni de Foen.

Acest bărbat politic, cunoscut pentru înalta sa onorabilitate, a declinat însă deocamdată această onoare, întemeiat pe convingerea că o tranzacțiune cu ungurii e pentru moment imposibilă. Punctul său de vedere, dovedind o cugetare vastă și adâncă asupra întregei dezvoltări a Ungariei, merită a fi comunicat cititorilor noștri. Mocioni e convins că exigențele unui stat modern, economicește neatârnat, onest administrat, c-o justiție incoruptibilă este cu totul incompatibil cu idealul unui stat național, exclusiv unguresc, precum îl urmăresc politicienii maghiari. Sau urmăriți, zice el, realizarea unui stat național, dar n-o puteți face decât în socoteala bunei administrații și a justiției, ba în socoteala neatârnării patriei chiar, sau voiți un stat economicește neatârnat, bine administrat, moral, și atunci cată să-l voiți *poliglot,* precum e prin natura lui. Fiind însă că e peste putință de a face pe unguri accesibili la convingerea prin argumente logice, Mocioni e de părere că logica irezistibilă a faptelor îi va sili pe maghiari să se convingă de solidaritatea naturală ce există între interesele române și cele maghiare. Pentru momentul acestei constrângeri prin logica faptelor Mocioni își rezervă onoarea de a fi ales și de-a lua parte la tranzacțiuni serioase, care atunci vor fi cu putință.

Lăsând să urmeze textul alocațiunii d-lui Mocioni, putem felicita pe românii bănățeni că au între ei un bărbat c-o atât de înaltă cultură și așa de largi vederi, chiar dacă facem abstracție de la atitudinea sa politică.

(*Timpul,* 13 iunie 1881)

Statua lui Eliad zace, dată uitării, în umbra zidurilor universității. Cu toate acestea e statua unui bărbat care, de la 1825 începând, a inaugurat atât reforma limbii literare de azi, pe care i-o datorim în mare parte lui, precum și reforma socială. Ca literat și politic, dacă n-a creat opere nemuritoare, desigur a fost promotorul cel mai arzător al tuturor mișcărilor generoase și a avut, ca nealtul, o influență determinantă asupra caracterului culturii române. Ei bine, zace uitată statua lui, căci alte griji au patrioții. Onor. republică a Ploieștilor invită la inaugurarea (cu profir) a statuei Libertății, ridicată pentru a atesta virtutea ploieștenilor în susținerea drepturilor cetățenești, cu ocazia proclamării republicei de la 1869-70.

Actul curios al invitării, care aduce aminte de căpățânele de zahăr nemțesc pe care patrioții promiteau să le taie pe atunci, îl lăsăm să urmeze întocmai.

Monarhia ereditară cată să se fi bucurând de serbarea acelei zile nemuritoare în care soarele libertății, apărând în zona Ploieștilor, după mici divergențe de opinii cu casa telegrafului și poștelor și cu banii cutiilor bisericilor, au apus la Fefelei pe dată ce reacțiunea s-a ivit sub forma unei companii de dorobanți.

Le urăm virtuoșilor cetățeni chef mult, voie bună ș-o nouă ediție a republicei. Fie sigură tinerimea ploieșteană că, cu o nouă proclamare a acestei forme de guvernământ, vor ajunge directori de bănci, cămărași de saline, adiutanți regali, deputați etc.

(*Timpul,* 21 iunie 1881)

Apel

Identitate, suveranitate și unitate națională

Apelul unor membri ai Academiei Române, către Poporul Român, către instituțiile Statului Român

Având în vedere poziția Academiei Române, de instituție identitară fundamentală, aflată de un secol și jumătate în serviciul Națiunii Române,

îngrijorați de evoluțiile interne și internaționale din ultimele decenii, caracterizate printr-o continuă și alarmantă încercare de erodare a identității, suveranității și unității naționale a României, cu multe acțiuni plasate sub semnul globalismului nivelator sau al unei exagerate „corectitudini politice”, dar și cu multe acțiuni îndreptate direct împotriva Statului și Poporului Român (rescrierea tendențioasă, lacunară sau chiar mistificatoare a istoriei, denigrarea simbolurilor naționale, subminarea valorilor și instituțiilor fundamentale, sabotarea viitorului, dezmoștenirea generațiilor care vin după noi prin vânzarea pământului, a resurselor solului și subsolului, prin defrișări masive, prin înstrăinarea sau falimentarea unităților economice, prin degradarea învățământului și a sistemului sanitar, prin politizarea excesivă a tuturor subsistemelor statului și societății, ceea ce are ca efect deprofesionalizarea, confuzia valorilor, corupția, lipsa de eficiență, apariția unor tensiuni sociale),

preocupați în mod deosebit de încercările recurente de „regionalizare” a României sau de crearea de enclave autonome pe baze etnice, contrare Constituției României și tendințelor de integrare europeană, total neproductive din punct de vedere economic, social, al calității vieții în aceste zone,

ne exprimăm ferm împotriva tuturor acestor acțiuni,

ne pronunțăm cu tărie în favoarea identității, suveranității și unității naționale,

solicităm instituțiilor abilitate ale Statului Român, de la toate nivelurile, să vegheze și să acționeze pentru a preveni, pentru a contracara și, atunci când se încalcă legea, pentru a pedepsi toate diversiunile și agresiunile la adresa identității, suveranității și unității naționale a României și a stabilității statului de drept.

Chemăm alături de noi, în acest demers, întregul popor român, pe toți locuitorii acestui pământ,

ne adresăm în particular intelectualilor, invitându-i să fie exemplu de înțelepciune și de patriotism,

ne adresăm oamenilor politici, invitându-i să conlucreze cu responsabilitate și patriotism pentru binele României,

cu atât mai mult cu cât ne aflăm în preajma sărbătoririi Centenarului Marii Uniri, a centenarului aducerii împreună a tuturor provinciilor românești, eveniment pe care poporul român l-a așteptat, pentru care a suferit, a lucrat și a luptat atâtea veacuri și pe care l-a realizat cu atâtea jertfe.

Să ne cinstim eroii, să fim la înălțimea lor, lăsând generațiilor următoare, tuturor locuitorilor României, o țară unită, suverană, cu dragoste pentru trecut și pentru cultura sa, cu respect de sine, stăpână pe pământul său, educată și prosperă, o țară a Europei Unite, dar cu identitate proprie, românească.

Așa să ne judece viitorul!

Inițiat de academicienii Victor Voicu, Ioan-Aurel Pop, Gheorghe Păun și semnat de peste 100 de membri ai Academiei Române. 9 februarie 2017

Redactor-șef: Gheorghe Păun

Redacție: Daniel Gligore, Maria Mona Vâlceanu, Constantin Voiculescu

Colegiu redacțional: Svetlana Cojocaru – director al Institutului de Matematică și Informatică al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, **Florian Copcea** – scriitor, membru al USR și USM, Drobeta-Turnu Severin, **Ioan Crăciun** – director al Editurii Ars Docendi, București, **Spiridon Cristocea** – conferențiar la Universitatea Pitești, **Dumitru Augustin Doman** – scriitor, Curtea de Argeș, **Sorin Mazilescu** – director al Centrului Județean Argeș pentru Promovarea Culturii, Pitești, **Marian Nencescu** – cercetător asociat la Institutul de Filosofie al Academiei Române, **Filofteia Pally** – expert național etnolog, Muzeului Viticulturii și Pomiculturii Golești, Argeș, **Octavian Sachelarie** – director al Bibliotecii Județene „Dinicu Golescu”, Pitești, **Adrian Sămărescu** – conferențiar la Universitatea Pitești, **Ion C. Ștefan** – profesor, membru al USR, București.

CURTEA DE LA ARGEȘ

Revistă lunară de cultură

Apare sub egida Trustului de Presă „Argeș Expres” (B-dul Basarabilor 35A, tel./fax: 0248-722368) și a Centrului de Cultură și Arte „George Topîrceanu” (B-dul Basarabilor 59, tel./fax: 0248-728342) din Curtea de Argeș

Corectură: Radu Gîrjoabă
Machetă: Elena Baicu

ISSN: 2068-9489

E-mail: curteadelaarges@gmail.com
Website: www.curteadelaarges.ro

Abonamente se pot face la sediul redacției – Trustul de Presă „Argeș Expres” (25 lei/6 luni și 50 lei/12 luni) sau trimițând banii în contul Asociației Culturale Curtea de Argeș (detaliile bancare apar mai jos) și o adresă poștală prin e-mail.

Tiparul: Tipografia Argeș Expres argesexpres@yahoo.com

Revista poate fi sponsorizată prin intermediul Asociației Culturale Curtea de Argeș, CIF 29520540, Banca Transilvania, IBAN RO38 BTRL RONC RT0V 1516 7901.

Lacrima Caplei

Horia BĂDESCU

Nimic nu poate egala stereotipiile mentalului colectiv. Odată instalate, ele refuză orice revizuire, păstrând cu încăpăţânare paradigmele, judecăţile ori evaluările pe care le ilustrează. O probam mai deunăzi prin obstinaţia cu care sunt eludate evidenţele *Mioriţei,* pentru a menţine, cui prodest?, ideea pasivităţii româneşti şi a „neantului valah". O amendam în *Meşterul Manole sau imanenţa tragicului,* pentru aceeaşi neîntemeiată constanţă în abordarea mitului, chiar şi de către exegeţi de marcă, din perspectiva variantei instituite de Vasile Alecsandri. Cum scriam acolo: „Şiruri întregi de antologii, toate traducerile ce s-au făcut (câte s-au făcut!) în alte limbi preiau varianta alecsandriană şi capodopera pare a se fi statornicit în această haină «îndreptată» după gusturile bardului moldav, atât de sensibil la lucirile senine ale unui apollinic de suprafaţă şi la muzicalitatea unei prozodii excesive şi comode. De înţeles că, într-o epocă de consolidare a limbii literare, dominată de teroarea esteticului, a modelelor prozodice armonizate, poetul condensează textul, îl ritmează şi rimează perfect, îndreaptă ce i se pare stângaci, aruncând cu uimitoare indiferenţă şi uşurinţă toate acele părţi încărcate de profunda şi întunecata poezie tragică, peste care bântuie umbra dezlănţuită a marelui Dyonisos, făcând din acest superb scenariu tragic doar o, e drept, frumoasă baladă."

Eadevărat că Nicolae Iorga vorbea despre „mistificarea" lui Alecsandri, că Densuşianu sublinia faptul că poetul „a prefăcut, a înflorit ce se găsea în versurile populare şi nu-l mulţumea". Însă Alexandru Ciorănescu aprecia că „povestea Meşterului Manole, care în colecţia G. Dem. Teodorescu (aceea pe baza căreia s-a clădit eseul nostru, n.n.) e de trei ori mai lungă şi care câştigă cel puţin de atâtea ori în forma concisă şi sigură în care a îmbrăcat-o poetul moldovean". Nu ştiu ce-l va fi făcut pe Ciorănescu să ajungă la o asemenea concluzie, căci varianta culeasă de G. Dem. Teodorescu de la Petrea Creţul Şolcanul (lăutar celebru în epocă) este de un tragism şi o frumuseţe cu adevărat fabuloase. Şi poate că n-ar fi lipsit de interes să luăm în considerare faptul că Delavrancea îşi amintea că în copilărie toate variantele auzite „i se păreau a fi mai aproape de cea a lui Petrea Creţul Şolcanul" ori că Dumitru Caracostea, de departe cel mai subtil exeget al baladei, şi-a construit analizele pe baza acesteia.

În fond, pentru ce am aduce în discuţie toate acestea, căci nu poate fi vorba aici despre o prolegomenă a eseului amintit. Poate pentru un personaj cheie al universului simbolic al mitului, care ar avea şi are de-a face cu spaţiul/timpul istoric în care se plasează geneza *Meşterului Manole:* soţia genialului arhitect. Nu pentru necesităţi legate de interpretare, căci numele nu schimbă nimic din paradigma acestuia şi nici, cum vom vedea, din posibila situare temporală a „facerii" baladei. Aproape unanim, numele acestui personaj-simbol, care constituie cheia paradigmei mitice, este, în memoria colectivă, acela din varianta Alecsandri: Ana. Contribuie neîndoielnic la aceasta presiunea prestigiului poetului de la Mirceşti, dar şi frecvenţa lui copleşitoare în onomastica feminină tradiţională. Mai mult încă, în încercarea firească de a lega naşterea baladei de realitatea istorică, pe care o include şi o provoacă concreteţea existenţială a construcţiei care motivează întreaga paradigmă, Mănăstirea Argeşului, istoricii au căutat în epocă personajul real, susceptibil de fi determinat numele personajului poetic, aşa cum face argeşeanul Ştefan Dumitrache, care îl identifică într-o ipotetic/reală Ana, sora de lapte a lui Neagoe Basarab, ctitorul mănăstirii. Posibil, căci în orizontul mitului orice element adiacent încatenat paradigmei îşi poate găsi justificare.

Dar în această căutare, incitantă mai ales de dragul prezenţei mitului în realitate şi a oglindirii acesteia în orizontul mitului, poate că mai îndreptăţiţi am fi a o identifica pe acea tulburătoare Caplea din varianta Petrea Creţul Şolcanul. Sigur, numele acesta nu are aceeaşi frecvenţă onomastică precum al Anei. Numai că justificarea unei asemenea identificări este neîndoielnică, iar contaminarea onomastică a variantelor nu ni se pare un argument irefutabil. Poate că mult mai importante decât acesta sunt altele.

Să pornim de la faptul că Petrea Creţul Şolcanul, lăutarul de la care G. Dem. Teodorescu înregistrează balada, era originar din Vâlcea, zonă din imediată apropiere a Argeşului şi că, prin urmare, varianta sa venea dintr-o arie susceptibilă a fi locul de geneză a baladei şi, în consecinţă, aptă a păstra mai exact elementele contextului în care s-au petrecut faptele pe care s-a clădit arhitectura acesteia. De o complexitate şi o profunzime dramatică şi poetică tulburătoare, varianta aceasta mărturiseşte o lectură transcendentă şi simbolică a realităţii istorice care presupune o vecinătate indubitabilă cu acel spaţiu/timp despre care vorbeam. Ea vine, cu adevărat, din vatra locului, Curtea de Argeş, încărcată de o expresivitate pe care numai recunoscutul har al lăutarului, pe care nu-l vom pune nicio clipă la îndoială, nu ar fi putut-o făuri pe de-a-ntregul.

Fapt cunoscut, construirea Mănăstirii Argeş succede unei alte reuşite a arhitecturii monastice în vremea predecesorului lui Neagoe Basarab, Radu cel Mare, Mănăstirea Dealu, ctitorie a acestuia, ale cărei similitudini cu biserica de la Curtea de Argeş i-au împins pe cercetători spre supoziţia că planurile şi lucrările celor două lacaşuri s-ar fi aflat, deopotrivă, sub conducerea celebrului arhitect, de origine armeană sau georgiană, Manolis de Niaesia. Cu atât mai mult cu cât doar patru ani despart domniile celor doi Basarabi. Ori, iată, se întâmpla ca Radu cel Mare să fi avut o soră de o splendidă frumuseţe, domniţa Caplea, implicată într-o căsătorie vinovată cu un transfug moldav, a cărei nevalidare avea să coste scaunul mitropolitului Nifon, ex-patriarh al Constantinopolului, autoexilat din Ţara Românească în pustietăţile sacre ale muntelui Athos.

Nu va fi fost oare numele preafrumoasei domniţe, contemporană cu Manolis de Niaesia cel real, mai apt să ocupe în orizontul baladesc locu-i simbolic privilegiat, graţie memoriei colective? Fiindcă neîndoielnic în aceasta, numele unei femei din casa domnitoare avea mai multă rezonanţă şi pregnanţă decât al sorei de lapte, ipotetic/reală, a înţeleptului Neagoe. Şi astfel Caplea, mândra Basarabă, va fi trecut pragul mitului, unul dintre marile mituri europene, călătorind, în orizontul lui de lumini şi umbre spre veşnicie, în matein domneasca „verde cocie/ verde zugrăvită/ 'ntr-aur poleită", alături de hyperionicul Manole, cel căruia „stă inima-i rece".

O teorie a păcii. Abordare dinspre entropie (II)

Johan GALTUNG

Tabelul prezintă câteva dintre dilemele conţinute în *entropie* ca variabilă şi implicit aduce în discuţie variabila uitată, *energia,* văzută de prima lege a termodinamicii ca fiind *constantă,* în timp ce a doua lege priveşte entropia ca fiind *crescătoare* (în sisteme închise).

La nivelul persoanei individuale, sistemele cu entropie scăzută oferă mult din ceea ce este subliniat în psihologia contemporană.

Individul este plasat pe o scenă a omogenităţii, obligaţiile sale sunt clare, interacţiunea este concentrată, prin urmare, el ştie încotro să se îndrepte, nu sunt prea multe alegeri de făcut. Individul este protejat, trăieşte într-o lume a consonanţei, simplităţii, homofiliei.

Dar, având aceste nevoi satisfăcute, omul nu va mai fi conştient de ele şi se va îndrepta către nevoile complementare. În acest moment, problema lui va fi cum să aducă schimbări, varietate în viaţa sa. În acest scop, va căuta şi va explora noi direcţii ale experienţei de viaţă, noi canale de interacţiune cu parteneri diferiţi, făcându-se astfel pe sine însuşi diferit de cel dinainte.

Cu alte cuvinte, entropia va începe să crească. Individul va cunoaste noi experienţe, datorită varietăţii introduse în viaţa sa, iar noile experienţe vor duce la un micro-dinamism la nivel personal şi local pe care nu-l cunoscuse înainte.

Dar, din nou, cu aceste nevoi satisfăcute, aspectele mai puţin de aplaudat ale vieţii într-un sistem de entropie înaltă ies la iveală. Individul nu este în mod necesar expus la mai multă interacţiune şi informaţie decât înainte, dar din cauză că există mai multă diversitate în interacţia cu partenerii, el primeşte o informaţie mai diversificată pe care nu o poate procesa la fel de repede ca atunci când ea este de acelaşi fel. Mai mult, el este expus disonanţei şi ambivalenţei, din cauza cantităţii de eterogeneitate din sistem. Rezultatul: conflicte intrapersonale şi supraîncărcare informaţională care vor crea o tendinţă de deplasare din nou spre stări de entropie scăzută.

Din punctul de vedere al sistemului social chestiunea este relativ similară. În starea de entropie scăzută, bazată pe orice fel de politici disociative, există totdeauna posibilitatea de a evita conflictele macro violente, dar şi posibilitatea ca acestea să apară şi să fie dezastruoase, din cauză că structura sistemului a fost expusă unor politici disociative. Un sistem cu entropie scăzută este un sistem cu energie înaltă, cu unităţi de mari dimensiuni care se mişcă, pentru că este multă ordine. Dar, dacă aceste mişcări pot fi controlate, aceasta poate fi şi pentru scopuri bune şi pentru scopuri rele.

Scopurile şi consecinţele bune pot servi ca tentaţie, cele rele ca un semnal de alarmă împotriva sistemelor de entropie joasă. Rezultatul net va fi o deplasare către niveluri mai înalte de entropie atunci când sistemul este într-o stare joasă de entropie, ca un efort de a evita răul, şi adesea ca o credinţă naivă că beneficiile unui sistem de entropie scăzută vor persista totuşi. În această stare de entropie ridicată, conflictele locale pot fi rezolvate mult mai uşor. La nivel local şi personal se pot face schimbări, dar în acelaşi timp sistemul va avea o mare inerţie în faţa schimbărilor majore, pur şi simplu din cauza lipsei de ordine, a complexităţii, a „harababurii", a depolarizării sale accentuate.

Rezultatul net al acestor forţe şi contraforţe poate fi o entropie medie tulbure, sau o pendulare între entropia ridicată şi scăzută. Această mişcare de pendul are sens şi putem uşor aprecia ceea ce rezultă, în termenii conflictelor, din această discuţie privind nivelurile de entropie.

Homo sapiens

Spus într-o singură frază, în starea de entropie *joasă* conflictele se întâlnesc la nivelul *macro,* în cazul extrem, cu conflicte între blocuri având în frunte superputeri; în cazul entropiei *înalte,* conflictele apar la nivelul *micro,* în cazul extrem, în interiorul indivizilor (în termeni de credințe scindate, disonanțe cognitive).

Când pendulul se mișcă de la stările de entropie joasă la stări de entropie înaltă, conflictele sunt transformate de la nivelul macro la cel micro, de la a fi între blocuri la a fi între indivizi.

Când pendulul se mișcă iar înapoi, indivizii sunt eliberați de conflictele lor, iar conflictul este reinstalat între blocuri.

Nu am presupus că suma totală a conflictelor, ca în cazul energiei, este constantă, pentru că conflictele localizate la niveluri macro sau micro depind de nivelul de entropie. Știm prea multe despre structurile care abundă în conflicte la toate nivelurile posibile și acelea care par a fi (aproape) lipsite de conflicte la toate nivelurile – cel puțin în aparență – pentru a risca o asemenea axiomă. Mai mult, sistemul nu este închis, scopuri noi sunt identificate în fiecare moment, posibil aducând noi contradicții.

Totuși, să postulăm o anume constantă de acest fel și să presupunem că excepțiile sunt numai aparente. În acest caz, putem folosi o analogie din termodinamică pe care am făcut-o implicit, comparând nivelul de conflict cu nivelul de energie. Când sistemul se află într-o stare de entropie joasă, atunci unitățile sunt distribuite în așa fel încât poate rezulta o stare de violență majoră, corespunzând nivelurilor înalte de energie. Atunci când sistemul este sus cu entropia, el este „declădit", în sensul că distribuția nu permite o violență pe scară largă, energia nu este disponibilă.

Astfel, există o relație inversă între entropia sistemului social și energie, indiferent dacă energia este folosită pentru scopuri bune sau rele. Frica de scopuri rele va face ca teoreticianul păcii să se concentreze pe sisteme cu entropie înaltă, dar el trebuie să fie conștient de faptul că asemenea sisteme vor avea mai puțină macro-energie la dispoziție, că energia va fi stocată în nișe locale, individuale, astfel încât schimbările vor avea tendința să fie micro-schimbări. Cei care gândesc că marile schimbări macro sunt necesare și urgente vor simți că nu a sosit timpul pentru schimbări majore ale entropiei. Mai întâi, o ruptură disociativă de bază care poate fi folosită pentru o transformare majoră, iar apoi, în timp, va veni vremea entropiei ridicate.

În starea de entropie joasă sistemul este foarte energic: disocierea permite intrarea într-o acțiune de tip revoluționar – sau contrarevoluționar – cu toate consecințele acesteia. Cu cât este mai multă ordine în sensul entropiei scăzute, cu atât mai multă dezordine poate crea energia.

În starea de entropie înaltă, sistemul se află la un nivel de energie scăzut. Numai schimbări mai puțin dramatice pot avea loc. Dinamicile se plasează la nivel micro și sunt mult mai active decât în cazul entropiei joase. *Zeitgeist*-ul, ethosul general este concentrat pe persoană și pe schimbările interne, pe cupluri, familii. În starea de entropie joasă, ethosul general este concentrat pe chestiuni sociale și globale de mari dimensiuni, capitalism, schimbări climatice, mari războaie.

În acest punct ne putem întreba dacă nu suntem cumva sortiți să ne deplasăm de-a lungul acestei pendulări entropie-energie prin toată istoria. Dacă există forțe puternice înspre oricare direcție, de ce nu ne putem stabiliza la un nivel mediu – *in media res* – de entropie? Motivul este că un compromis nu satisface niciuna dintre nevoile din Tabelul 1, iar satisfacerea la un nivel minim sau maxim de entropie pare satisfăcătoare cel puțin în măsura în care oamenii își amintesc tipul de motive care i-a determinat să se deplaseze spre acea stare.

Un alt răspuns la această întrebare ar putea avea mai mult sens dintr-un punct de vedere al științelor sociale. Unele sisteme și unii oameni vor opera mai bine la niveluri mai înalte de entropie, alții la niveluri mai joase. Atunci, de ce să nu-i amestecăm? Ne putem ușor imagina un sistem care are un grad înalt de entropie la nivel global, dar cu o entropie mai scăzută cu cât ne apropiem de nivelul indivizilor – sau viceversa. Unii ar putea trăi în nișe de entropie joasă, înconjurate de un ocean de entropie înaltă, alții vor construi nișe de entropie înaltă, plasate în contexte de entropie joasă.

Un exemplu din prima categorie poate fi o mănăstire, într-o societate modernă, pluralistă. Un exemplu de al doilea tip este *calea a treia* din anii 1950, perioada Războiului Rece. Asemenea combinații sunt posibile, ele implică stres/tensiuni asupra indivizilor și sistemelor, dar pot funcționa, iar structurile sociale pot pune la dispoziție o *alegere* a nivelurilor de entropie, fapt care poate avea sens în termenii valorilor pluraliste.

Dar poate fi raționamentul nostru extins la un al doilea nivel de entropie, cu sistemul divizat în nișe, cu nivelul de entropie măsurat pentru fiecare în parte, și apoi făcută comparația? Dacă nivelul este totdeauna același, pentru toate nișele, indiferent dacă este ridicat sau scăzut, atunci sistemul va fi plasat pe un nivel scăzut în ceea ce privește entropia de ordinul al doilea. Dacă entropia este diferită și mai ales dacă este mult diferită, atunci sistemul este plasat pe un nivel înalt în ceea ce privește entropia de ordinul al doilea. Poate fi interesant de explorat mai în detaliu această variabilă în termenii posibilităților ei de construire a păcii sau a conflictului, dar asta ne-ar duce prea departe.

În concluzie, câteva cuvinte despre relația dintre cele două axe majore ale acestei prezentări a raționamentului despre pace, distincția dintre *politicile disociative* și *asociative*, pe de o parte, și dintre *sistemele cu entropie ridicată* și cele *cu entropie scăzută*, pe de altă parte. S-ar putea deduce din cele spuse că sistemele cu entropie ridicată trebuie cu necesitate să fie asociative, cu interacțiune pozitivă, distribuită într-o formă cât mai dezordonată cu putință.

Dar nu acesta este cazul. Conceptul de entropie este egal aplicabil interacțiunilor negative-violente și celor pozitive-pașnice. Imaginați-vă două state, A și B, cu lideri și oameni de rând, cu un sector militar și unul civil. Patru actori în fiecare ne conduc la 16 diade A-B care trebuie explorate. Dacă adăugăm atitudinea și comportarea, obținem 32 de diade.

La una dintre extreme avem entropia maximă, cu toate cele 32 de relații pline de violență; la cealaltă extremă numai una dintre aceste relații este negativă – comportare violentă între soldați, fără emoții, ucidere cu sânge rece. În practică, însă, mai devreme sau mai târziu, ofițerii, liderii civili și oamenii de rând vor ajunge implicați. Distribuția va crește entropia pe măsură ce violența se desfășoară. Se va trece de la un război limitat la războiul total, cel din urmă fiind sistemul cu entropie maximă, acoperind toate sectoarele și atât atitudinea cât și comportarea.

Vine apoi distincția dintre gândirea disociativă și cea asociativă. Cea disociativă favorizează tranziția de la interacțiunea pozitivă la acțiune sau nonacțiune neutră. Gândirea asociativă favorizează tranziția de la interacțiunea negativă la cea neutră și la interacțiunea pozitivă. Cele două structuri sunt relativ simetric definite, dar nu în totalitate, deoarece în definitiv noi suntem concentrați pe găsirea căilor pașnice spre pace – sau cel puțin pe găsirea de căi nerăzboinice spre pace.

Entropia apare ca o variabilă care nu are de a face cu semnul interacțiunii, nici cu conținutul ei, nici cu nivelul, ci cu forma distribuției ei: concentrat pe un număr mic de diade sau distribuit uniform.

Atât sistemele asociative cât și cele disociative, atât cele cu entropie înaltă cât și cele cu entropie scăzută pot fi recomandate. Toate cele patru combinații au sens.

Astfel, entropia este un tip special de măsură a gradului în care sistemul în totalitate este disociativ sau asociativ, prin urmare, relația totală poate fi așezată pe o singură dimensiune:

Gândire disociativă		*Gândire asociativă*
Gândire în termeni de entropie ridicată	Gândire în termeni de entropie scăzută	Gândire în termeni de entropie ridicată
Război total		*Pace totală*

În partea stângă a acestui continuum sunt așezate condițiile pentru ceea ce în mod normal este numit „război total", iar în partea dreaptă sunt localizate condițiile pentru „pacea totală".

Pacea totală, cu mijloace crescute efective de comunicare a ideilor și deplasării oamenilor și bunurilor, creând o entropie înaltă, în sisteme asociative, este improbabilă dacă nu sunt satisfăcute două condiții:

1. entropie înaltă a actorilor, pentru a aduce oamenii împreună, în relații pozitive,
2. entropie înaltă a interacțiunilor, într-un sistem mondial de legături pozitive, cu un potențial înalt de absorbire și rezolvare a conflictelor.

Acesta a fost punctul de plecare al acestui capitol. Nu în mod necesar cel mai eficient sistem pentru toate scopurile, dar cea mai bună, poate singura protecție împotriva războiului global. De asemenea, un sistem care deschide posibilități nebănuite pentru o umanitate în evoluție.

Anexă

I. Tipuri de bază de abordări ale păcii subnaționale, 1-3.

1. O lume sănătoasă de indivizi.
2. O lume interpersonală a armoniei.
3. O lume sănătoasă de societăți.

II. Tipuri de bază de abordări ale păcii internaționale, 4-29.

III. Tipuri de bază de abordări ale păcii supranaționale, 30-35.

Tabelul 2. Abordări ale păcii internaționale și supranaționale

Relație	Disociativ	Asociativ
Numeric	4. O lume cu state puține	5. O lume cu state multe
Echivalență, omogenitate	6. O lume omogenă de state	7. O lume eterogenă de state
Echivalență, similaritate	8. O lume de state disimilare	9. O lume de state similare
Interacțiune, interdependență	10. O lume a interdependenței minime	11. O lume a interdependenței maxime
Interacțiune, polarizare	12. O lume polarizată	13. O lume depolarizată
Interacțiune, dependență de rang	14. O lume feudală	15. O lume amestecată
Interacțiune, independență de rang	16. O lume divizată în clase	17. O lume fără clase
Coerciție, distribuire a puterii	18. O lume cu echilibru al puterilor	19. O lume cu monopol al puterii
Coerciție, controlul puterii	20. O lume a controlului armelor	21. O lume dezarmată
Norme, nonviolență	22. O lume a nonviolenței negative	23. O lume a nonviolenței pozitive
Norme, lege	24. O lume a tratatelor	25. O lume a convențiilor
Utilitarism, sancțiuni	26. O lume a sancțiunilor negative	27. O lume a sancțiunilor pozitive
Alte grupări	28. Lumea INGO	29. O lume amestecată
Nivel înalt al autonomiei naționale	30. O lume regională	31. Lumea IGO
Nivel scăzut al autonomiei naționale	32. O lume a superstatelor	33. O lume a statelor
Alte grupări	34. O lume super-INGO	35. O lume amestecată

(INGO = *International non-guvernamental organization*, etc.)

(Fragmente din lucrarea *O teorie a păcii. Construind o pace directă, structurală și culturală,* numărul 10 în seria de cărți publicate de TRANSCEND University Press, 2013. Va urma.)

Homo sapiens

Digital contra Naţional: natura chestiunii

Radu PINTEA

A*m ajuns la un punct de inflexiune* în istorie în care, pare-se, conform ştiinţei şi practicii politice, omenirea nu-şi mai încape sieşi. Sursa acestei situaţii acut conflictuale trebuie căutată însă altundeva decât în răscolirea chestiunilor etnice, religioase sau belicoase ale diverselor naţii care alcătuiesc împreună globul pământesc. Suntem în punctul în care bolşevizarea digitală înfăptuieşte visul societăţii Fabiene efectiv prin „socializarea" digitală a planetei – un model de egalizare şi control la toate nivelurile. Acest fenomen se bucură de o largă şi caldă popularitate şi e foarte bine primit de marele public. Nu există niciun fel de rezistenţă *ideologică* la asaltul nanotehnologiei, al cărei amestec tot mai intim şi mai infam în mecanismele decizionale nu pare perceput ca intruziune sau asediu sistematic, cât mai degrabă ca un fel de curiozitate exotică ale cărei aspecte pozitive imediat identificabile ocultează altele ceva mai sumbre, aflate în planul doi sau chiar şi mai departe în viitor.

Pentru prima dată în diorama civilizaţiilor, alături de cele patru stări de agregare a materiei, gazoasă, lichidă, solidă şi plasmă, omul a mai adăugat încă una, *eminamente artificială,* creaţia sa proprie: informatica.

Din capul locului trebuie făcută menţiunea că prin informatică (aici în sens de regn, elementar) nu se înţelege vastul suport tehnologic oricât de impresionant, de costisitor şi de spectaculos ar fi el, spre exemplu, totalitatea serverelor, a routerelor şi a componentelor şi subansamblurilor lor, inclusiv a tuturor conexiunilor prin cabluri sau fibre optice dintre ele, care, după cum se ştie, împânzesc literalmente planeta, inclusiv reţelele fără fir care, şi ele, invizibil ce-i drept, dar electromagnetic în schimb, fac acelaşi lucru: păstrează, transferă, primesc sau împrăştie informaţia aproape întotdeauna „prelucrată" (prin contrast cu cea „brută"), sub toate formele specifice simţurilor omeneşti cărora, fireşte, li se adresează.

Mai pe scurt, diferenţiem natura acestui nou *regn de containerele fizice,* de ghidajele şi distribuitoarele informaţiei, de perifericele terminale ale acestora din familia ecranelor şi a tastaturilor.

Regnul cel nou e chiar produsul rezultat din conversia digitală a oricărei alte reprezentări care poate fi păstrată pe suport magnetic sau transferată practic instantaneu asemenea unui „fluid" pompat; *nu* e „pompa" în sine şi *nici* „conductele" prin care se face împingerea; noul regn e tot ceea ce asaltează simţurile indiferent de modalitatea tehnică sau tehnologică în care se face aceasta.

Cuvântul cheie este „asaltează". Şi nu e folosit ca figură de stil, ci în sensul propriu al verbului. Tocmai în acest asediu informatic neîntrerupt (el constituit fiind ca un adevărat *continuu* sau *eter*) se află cauza eşecurilor societăţii – recunoscute sau nu – în a oferi soluţii viabile învăţământului şi educaţiei. Viteza, debitul şi presiunea la care circulă azi „fluidul" de care ne ocupăm sunt atât de mari încât decalibrează prizele tradiţionale prin care se făcea şi încă se mai face transferul, atât de mari încât orice efort de sistematizare sau organizare a lor este zadarnic dacă nu cumva chiar ridicol, orice metodică sau metodologie de abordare şi structurare a *chestiunii* este imposibil de conturat, de schiţat, de edificat. Dinamica însăşi nu permite asta, pentru că nicio dinamică nu permite nicio construcţie, ea mai degrabă le sablează pe cele existente, le subţiază, le erodează şi le şubrezeşte şi până la urmă le surpă cu totul.

De unde caracterul volatil al noii „educaţii", al noului „învăţământ" care şi „arată" complet diferit de cele „clasice" şi care, desigur, vor genera sau impune noi „metodologii", noi „epistemologii", noi „maieutici", noi „logici", laolaltă cu întreaga pletoră de atribute ale cunoaşterii puse între ghilimelele menite a semnala cu alarmă că vorbim de cu totul altceva decât ceea ce până atunci ne obişnuisem a înţelege prin ceea ce e cuprins între ele.

Faptul că în mod cotidian apar brusc în câmpul simţurilor teorii şi contrateorii, afirmaţii „ştiinţifice" şi „dovezi" care tocmai le infirmă, păreri avizate şi altele care par la fel de solide şi competente, emise de nişte perfecţi imbecili – toate întâmplându-se, din nou, foarte *repede,* efectiv într-un halou sau *nor* informatic (*cloud* în limba engleză, aptă nouă noţiune de „delimitare" a unui perfect câmp de posibilitate sau – la fel de posibilă – *imposibilitate*), toate aceste fluxuri şi contrafluxuri care se urmăresc şi se anihilează unele pe altele cu impunitate de orice speţă pentru emitentul mincinos sau de bună credinţă, oricine ar fi el, repet, toate acestea inculcă senzaţia persistentă de lipsă a oricărei relevanţe gnostice în minţile proaspete ale tinerei generaţii. În foamea lor firească după noutate şi modele de urmat, aceşti tineri se vor strădui să-şi găsească propriul set de valori, propriul set de invarianţi – minimal – care să-i ajute în eşafodarea şi consolidarea unui rudiment de înţelegere a ceea ce se petrece în jur şi mai ales cu ei, cu mintea lor, cu sufletul lor, atât cât vor mai fi în stare să le perceapă ca atare, ca prezenţe invariante, atavice, primordiale, imuabile.

Alte noţiuni „imuabile" vor fi mutate („portate" sau „transportate") în „nor", noţiuni elementare, mari, tradiţionale – imuabile precum cea de ţară, graniţă, suveranitate, rasă sau religie – oricât de neconvenabil, de respingător sau de nepopular se va dovedi acest lucru pentru un procent statistic semnificativ de populaţie îndreptăţit să cârcotească. Din nou, numerele mari (sau Big Data) vor face mai întâi să se întâmple povestea, iar mai apoi să se vorbească de ea, în ambele tabere, cu veneraţie şi exultanţă într-una, cu ură şi ranchiună în cealaltă.

Înghesuit printre periferice dintre care, prin autodecădere, pare a face parte de acum încolo, tot mai presurizat de un flux informatic sub gradient de valori numerice uman insuportabile, tot mai schimonosit sub tentativele de conceptualizare şi formalizare ale unei entităţi cu metrică ce nu se lasă încă domesticită şi a cărei natură pare a se manifesta constant ostil celor mai de bază caracteristici ale speţei umane, omul aglomerat, gâfâind tot mai fără de suflu, tot mai neputincios în a-şi reprezenta propria identitate în lumea obiectelor pe care le-a creat spre a se înconjura de ele, aflat deja în punctul de inflexiune al traiectoriei sale ca speţă, foarte îndepărtat de punctul iniţial şi în iminenţa celui în care se află în chiar toiul unei crize anomice generalizate, acesta îşi va nega rostul şi spiritualitatea pentru a se aşeza recalcitrant şi obtuz în rândul obiectelor create de el, care vor continua să se angreneze autonom şi inerţial între ele într-un fel de sfidare a inteligenţei aflată de prea mult timp în pragul sucombării pe altarul propriei sale trufii de a se crede atotcomprehensibilă.

Acest punct de inflexiune la care a ajuns omenirea este un nod critic de la care înapoi nu mai există întoarcere, iar înainte înseamnă un plonjon într-un regn străin de toate cele cunoscute până azi de om. Dacă până azi se putea conta pe valenţa *formatoare* a informaţiei, de acum înainte vom asista neputincioşi la manifestarea predilectă a proprietăţii *deformatoare* a regnului informatic. Viteza, presiunea, dinamica informaţiei modifică pur şi simplu rost, percepţie şi sens în receptor, împreună cu întregul său mecanism de citire, selectare, analizare sintetizare şi acţiune. Schimbarea se validează pe sine în sfidarea oricărei etici umane, ba chiar în absenţa acesteia, la viteze dictate de legi cosmice şi nu sociale, sub privirile tot mai neputincioase, mai depresive şi mai aproape de mineralizare ale unei civilizaţii ce-şi vede falnicele edificii ale spiritualităţii surpate şi nimicite pe iconoclastul catafalc al eşecului generalizat.

Cu tradiţiile naţionale tot mai corodate, erodate şi ridiculizate sub asaltul violent al unor neotehnologii (mai cu seamă *nano*) pur sintetice, de import, integral contrare logicii viului după care se laudă că ar fi fost totuşi clonate, nu mai e decât o chestiune de timp până când laptele şi cafeaua se vor amesteca după prevestirile lui Richard von Coudenhove Kalergi.

Contemporaneitatea cu o asemenea calamitate ar fi ceva greu de înghiţit pentru ghinioniştii care vor fi martori oculari şi de neiertat pentru cei care încă nu s-au născut, dar se vor naşte la un moment dat chiar în mijlocul ei. Catalizatorul cel mai puternic al unei astfel de schimbări de regn aflată deocamdată şi nu pentru mult în punctul de inflexiune este tehnologia informaţiei atotnivelatoare cu puternice şi foarte mult încurajate tendinţe de geostandardizare. Ea se constituie într-o primă iteraţie ca aliatul cel mai influent al Planului Kalergi, dar sub presiunea evenimentelor şi a timpului ce pare a nu mai avea răbdare, e însuşi chipul ei care promite fiecăruia în parte şi tuturor în bloc, printr-o infinitate de chipuri şi moduri, că, fără nicio tăgadă, totul este posibil, totul se poate, totul este voie.

Tehnologic, poate că da; degrevată de complicata şi arhaica armură statală şi de sufocanta dantelărie a eticii umane de care tot mai mulţi rânjesc deja cu suspect dispreţ şi suspiciune, este mai mult decât limpede că tehnologia şi mai ales derivata sa nano, beneficiind de toate avantajele unei imunităţi transfrontaliere globale, ba încă mai mult chiar, de conivenţa complice a pătimaşilor şi entuziaştilor săi utilizatori, nu se va împiedica de nimeni şi de nimic să ajungă pe toate circumvoluţiile redundante sau direct la fosele cele mai abisale ale cunoaşterii, fără să-i pese de preţ sau de natura acestuia.

Laptele şi cafeaua se vor amesteca, Islamul şi Creştinismul vor difuza prin membrana care le separă şi au şi difuzat şi se vor întrepătrunde şi s-au şi întrepătruns, trecând de la faza osmotică la cea barbară, intolerantă, sângeroasă, iar convulsiile care azi seamănă teroare pe întreg globul sunt semnale de netăgăduit că difuzia – în ambele sensuri – se află în plină desfăşurare, înspre un alt punct de inflexiune al unei iteraţii viitoare, când pacea osmozei va stăpâni din nou.

Faptul că scenariul religiilor în coliziune se derulează simultan cu celălalt, impus de rocada spre totala imersiune în regnul informatic, nu e de natură să facă prima iteraţie mai uşor de îndurat. Dimpotrivă. Efectul cumulat al conflictului religios şi al basculării digitale acţionând contemporan poate da, meritat, numele unei întregi ere. Va fi berna cunoaşterii fără de simţire, animată de logici sintetice străine indiferente faţă de Creator, ostile creatorilor lor.

Interesant ar fi de ştiut *cine* va fi arbitru în această înfricoşătoare înfruntare vectorială la care deja asistăm ca parte inerent şi fatal jucătoare. Ferească Dumnezeu ca subiectul arbitru să răspundă la întrebarea „ce?" şi nu „cine?"! Această ultimă pârghie se mai află, sperăm, în mâna trestiei gânditoare şi nu la discreţia „inteligenţei" artificiale, capsulată printre contactele aurite ale unei minuscule aşchii de siliciu. Soarele carbonului nu a apus încă. E doar în eclipsă, suspendat într-un punct de inflexiune unde orice decizie luată va da nume erei de după ea.

Mitteleuropa – românii în Viena. Jugendstil (IV)

Dragoș VAIDA, Constanța VAIDA HALIȚĂ

Mitteleuropa s-a dovedit a fi un spațiu privilegiat pentru înflorire, în care dezvoltarea spiritelor s-a întâlnit fericit cu un mediu social favorabil elitelor intelectuale de nuanță laică. Ne rămâne acum să amintim, pentru ilustrare, câte ceva din istoria frumoasă a acestei întâlniri, cu ecouri până în zilele noastre. Astfel, studenții români au înființat în 1871 la Viena Societatea Academică Social-literară România Jună, exemplul care ar trebui să suscite azi reflecția, când societatea românească, în special tineretul, trăiește într-o mare și regretabilă dezbinare și lipsă de entuziasm.

În epoca la care ne referim, se pare că tineretul nu a considerat că ar exista un conflict iremediabil între valorile tradiționale, cu care mai toți veneau de acasă, și viața pe care o trăiau. *Instalarea* la noi a acestui conflict, sub formă acută, a fost un factor determinant în *anticivilizația* de după 1989, ceea ce vom încerca să arătăm în viitor.

Revenind la România Jună, aflăm că la Societate predominau activitățile cu caracter cultural, dedicate cultivării limbii și culturii naționale. Aici se schimbau idei, tinerii se cunoșteau între ei, se împrieteneau, se deprindeau să comunice, iar limba își descoperea formele de expresie și regulile. Se ajungea astfel, pe o cale firească, la formula „Unirea în cugete și simțiri” care era adoptată ca deviză. Revista celebră *Convorbiri literare* a avut o influență considerabilă în rândurile tinerilor studenți, vezi sursele prezentării noastre [2], [3]. Aceștia scriau și prezentau conferințe, precum *Literatura română înainte de 1860, Titu Maiorescu și direcția nouă critică în literatura română,* studiu de Solomon Haliță, vezi [3].

În cafenelele vieneze se găseau toate ziarele din Viena, dar și din Imperiul German, din Franța, Anglia, Italia ș.a. Oamenii se vedeau, stăteau cu o cafea la un preț modest, făceau economie la încălzire. Un asemenea loc de predilecție era Cafe Central de pe Herrengasse, unde venea și Freud. Am fost și noi la această cafenea și am admirat interiorul splendid Art Nouveau. Darul însă de a petrece timpul fără agendă, din pură plăcere, în zilele noastre s-a pierdut, noi nu mai suntem obișnuiți să nu ne grăbim. Ne-am dedulcit cu minunatele *ștrudel* sau *torte vieneze,* gândind pozitiv. Acolo și peste tot am suferit din motive lingvistice, foarte slaba reprezentare a limbii franceze, dar așa este și acasă, când ascultăm pe Euronews discursurile oficialilor din Franța sau Italia dublate în engleză și ne gândim că UE are mai multe limbi oficiale.

În 1883, România Jună a reușit să publice un *Almanah,* cu literatură scrisă de unii dintre cei mai buni scriitori români, ca manifestare culturală, ca sursă de câștig pentru nevoile societății și ca proiect care să angreneze comunitatea din Viena. Titu Maiorescu, organizator exemplar și mentor, a participat la proiect. Se recunoștea opera de cultură datorată Junimii de la Iași, prin strângerea unor contribuții din partea unor prieteni precum Eminescu, Alecsandri, Creangă sau Negruzzi. Carmen Sylva a dat poezii pentru *Almanah, traduse de Maiorescu împreună cu Eminescu, într-o noapte.* Ne gândim cu respect și cu emoție la ce va fi fost acea noapte, în care două mari spirite ale culturii noastre își uneau puterile pentru a da poeziilor cea mai bună tălmăcire din germană. S-au potrivit gusturile lor literare, și-au apărat fiecare versiunile? – nu vom ști, dar ce bun exemplu de colaborare scriitoricească!

În 1882, România Jună s-a reunit într-o ședință solemnă pentru a releva, cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție neîntreruptă a *Convorbirilor,* o pildă de urmat pe care tinerii o recunoșteau drept cultură serioasă, model de perseverență și de devotament în slujba unor idealuri, ceea ce trebuia să le inspire încrederea în viitor. Dar azi, dar mâine? – noi ce sentimente căutăm a sădi în sufletele tinerilor noștri de acum, desigur, când putem și în măsura propriei noastre vrednicii. Realizând semnificația națională a momentului, tinerii noștri din Viena, așa de departe cât erau, în mediul unor culturi atât de diferite de ceea ce aveam pe la noi, au sărbătorit aniversarea prin conferințe ale unor fruntași ai societății, exemple Constantin Popazu, Solomon Haliță, I.T. Mera, I.C. Pantu, Septimiu Albini.

S-a citit articolul lui Titu Maiorescu *În contra direcției de astăzi în cultura română.* Să ne mai uităm și noi la articol încă o dată azi: „În aparență, după statistica formelor din afară, românii posedă astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate toate aceste sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare, și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc.” În fond, cum vor fi receptat tinerii de ieri asemenea afirmații, pline de adevăr, dar atât de usturătoare? Înțelegea, o bună parte dintre ei, că tocmai către forme fără fond aveau să se îndrepte în curând, după revenirea acasă? Cum să le descoperi tinerilor, fără a-i dezgusta și a-i descuraja, ce este prefăcătorie, diversiune, rău pur și simplu? Trebuie să ținem seama de factorul uman, de condiția umană și să nu prefacem cele adevărate în statui. Niciun profesor mai pretențios nu are în față studenții pe care îi dorește și pe care prea probabil îi și merită, dar tocmai pe aceștia *alții* el trebuie să-i învețe, să-i îndeletnicească, pe un drum către inimile lor.

Tinerii petreceau natural, în Viena muzicii. *Balul românilor* din 15 februarie 1881, de pildă, s-a ținut la celebra *Musikverein,* sediul orchestrei Filarmonicii din Viena. Datorită acusticii sale, „Sala Mare” este considerată ca fiind una dintre cele mai bune săli de concerte din lume. Din această sală sunt astăzi transmise concertele de Anul Nou, pe care le comentam uneori cu regretatul nostru profesor Solomon Marcus. La acest bal, Franz Mair a compus valsul *Karpathen-Lieder, Walzer nach Romaenischen Motiven,* și tot atunci s-a auzit polca franceză *Je pense à toi* de Eduard Strauss, dedicată comitetului de organizare. Alexandru Vaida Voevod, prezent la multe momente din viața Societății, afirma mai târziu că Balul românesc se bucura de reputația de a fi unul dintre cele mai de succes evenimente [3]. Amintim că Brahms, Liszt, Joachim și Johann Strauss II au vizitat Sibiul și alte orașe din țară. La Viena era apreciată muzica lui Haydn sau Mozart, publicul rămânând însă ceva mai rece la Bach, după amintirile de mai târziu ale lui George Enescu.

Mitteleuropa își leagă numele artistic de *Jugentstil, Art Nouveau* sau *Secession* (versiunea austriacă pentru Jugendstil), stil care rămâne o sinteză reușită, ușor de recunoscut, a elementelor sale definitorii. Această mișcare artistică a făcut posibilă ulterior, în concepția lumii artistice, tranziția către modernismul secolului 20, tăind fustele lungi și sofisticatele coafuri ale femeilor.

Colaborarea artelor vizuale cu literatura și muzica, în noua viziune, este mai evidentă decât s-ar crede, dacă te lași cucerit de stil, fără prejudecățile estetice consolidate de-a lungul secolelor de educație artistică clasică. Jugendstil a fost reprezentat de mari creatori de artă precum arhitectii Otto Wagner (1841-1918) și Josef Hoffmann (1870-1956) sau pictorii Gustav Klimt (1862-1918) și Egon Schiele (1890-1918).

Despre arhitectura Jugendstil se pot scrie, așa cum s-a și întâmplat, tratate. Arhitecții genului au căutat căi noi de exprimare, cu amprenta specifică variantei austriece, cu linii clare, geometrice, în ornamentația dispusă echilibrat, adesea simetric, folosind, pe lângă detaliile aurite, marmura, sticla, faianța, metalul, în culori armonioase, diverse, vii. Putem să le spunem celor care trec prin Viena să nu rateze o vizită la clădirea-monument Secession, autor arhitectul Olbrich Joseph Maria. Acesta a construit în 1898 prima clădire expozițională dedicată artei moderne, exemplar spectaculos și original de arhitectură Secession. De altfel, sunt toate sansele ca vizitatorul să ajungă la clădirea amintită, deoarece edificiul se află în apropiere de *Naschmarkt* (Piața de Delicatese), unde am fost și noi. Caracteristicile stilului pot fi însă observate și la numeroase clădiri de patrimoniu de la noi, dacă vizitați orașele Arad, Timișoara, Oradea și Tg. Mureș.

Gustav Klimt (1862, Viena – februarie 1918, Viena) a fost pictor și decorator, unul dintre creatorii stilului Seccesion, pentru mulți chiar creatorul de referință al genului. Operele sale *Sărutul* sau *Judith* sunt modele fundamentale ale noului stil.

Stilul nu rămâne însă legat numai de artele plastice, el găsindu-și expresie și în literatură, în cadrele căreia amintim scriitori celebri ca Rainer Maria Rilke (1875-1926), Robert Musil (1880-1942), Ștefan Zweig (1881-1942), Franz Kafka (1883-1924), Georg Trakl (1887-1914) sau Elias Canetti (1905-1994).

Trecând acum la o epocă ulterioară, ne amintim că Lucian Blaga (1895, Lancrăm „sat de lacrimi fără leac” – 1961) a studiat filosofia și biologia la Universitatea din Viena, între anii 1916 și 1920, obținând titlul de doctor în filosofie. Îl găsim, împreună cu fratele sau Lionel, într-o cameră pe Mariahilferstrasse, stradă importantă, azi pietonală, pe care am stat și noi. Într-o seară de iulie, am putut vedea pe această stradă oameni de diferite vârste, la alergat, tinere ieșite ca la plajă, fără ca cineva să le stingherească.

Găsim în [4, p. 16] o mărturisire semnificativă a lui Lucian Blaga. Filosoful își aduce aminte cum la Viena, în vara lui 1916, a descoperit arta expresionistă, prin intermediul unui student bănățean la arhitectură care i-a oferit niște broșuri-manifest: „Textul era însoțit și de ilustrații din domeniul picturii revoluționare, ce se încerca”, ne spune Lucian Blaga. „Astfel luai întâiul contact cu inovațiile artei expresioniste. Pledoariile nu mi se păreau deloc ezoterice. Dimpotrivă, le găseam foarte clare, iar tezele enunțate aveau pentru mine evidența străvezie a unor axiome... Aveam în față desene de Kokoska, Feininger etc.” [1, p. 167] Acest contact este important pentru că vedem în opera lui Blaga, în multe locuri, în poezie (*Poemele luminii* și *Pașii profetului*), teatru (*Meșterul Manole*), dar și în *filosofie* (cunoașterea luciferică versus cunoașterea paradisiacă, Marele Anonim) un stil expresionist. În interpretarea lui Blaga din *Filosofia stilului* (1924), stilul este astfel caracterizat: „De câte ori un lucru e astfel redat încât puterea, tensiunea sa interioară, îl întrece, îl transcendează, trădând relațiuni cu cosmicul, cu absolutul, cu ilimitatul, avem de-a face cu un produs artistic expresionist”. În răscolitoarea sa *Trilogia cunoașterii, ascunsul* este investit cu atributul esențialității, iar cunoașterea luciferică, amplificând misterul, ne apare ca un preludiu al existențialismului; vezi Ion Pop, *Lucian Blaga. Universul liric,* Cartea Românească, 1981, cu referiri la Jugendstil ca la o perioadă *pre-expresionistă,* și neapărat *Fragmente Moderne* (Cultura Națională, 1925) de Tudor Vianu (1897/8-1964), exemplul comentariul la *Camera mortuară* de Edvard Munch. Trebuie însă să revenim la toate acestea.

→

In memoriam Solomon Marcus

Un articol neterminat

Mihai NADIN

Ideea unei colaborări e legată de numele lui Paul Erdös, marele matematician maghiar. Un articol cu Erdös dădea coautorului un „număr Erdös” egal cu 1. Cine publică un articol cu un autor având numărul Erdös 1 dobândește un număr 2 și așa mai departe. Aceasta a condus (vezi textul meu intitulat *Intersecții* în *Secolul XXI*, nr. 1, 2017, dedicat lui Solomon Marcus) la demararea unui articol, *Mathematics as Story,* din păcate, neterminat. E un text care a rămas inedit, mai mult o introducere la o idee pe care am fi vrut să o dezvoltăm împreună.

Teoriile matematice pot fi examinate din mai multe perspective. Solomon Marcus a sugerat să ne concentrăm pe activitatea unui matematician, deci, să examinăm pragmatica activității. Am ajuns la înțelegerea că matematica este prin excelență *storytelling,* o activitate de povestire, de o factură specială. Fiecare „poveste” matematică schimbă lumea în care trăim (finalul textului nostru). L-a pomenit pe Grigore C. Moisil – veți găsi exemplul în text. Știm că șirul lui Fibonacci și numărul de aur sunt exemple de funcții recursive. Povestirile unui Borges (care se întâlnește la 70 de ani cu tânărul Borges, de 20 de ani, pe malul râului Charles) sunt deseori bazate pe recursivitate. Parabola *Borges y Yo,* adică *Borges și Eu*, are loc la granița dintre persoana privată și persoana publică: *celuilalt, lui Borges, i se întâmpla totul.* Totul culminând în: *nu se știe care dintre noi doi scrie de fapt această povestire.* (În cazul nostru, am încercat să o scriem împreună!)

Funcțiile recursive devin povești noi, materializate în substanțe noi și în metafore noi. Asta face matematica dintotdeauna. Pitagora a făcut-o și, după teoremele sale, lumea s-a schimbat. Euclid și mai târziu cei care au povestit despre întâlnirea paralelelor (geometria neeuclidiană) ne-au dat povești care sunt fundamentale în știință. Articolul nostru a rămas în faza preliminariilor (3 pagini abia conturate). La ultima noastră întâlnire, în februarie 2016, la București, ne-am zis că trebuie să-l terminăm. Nu pot decât repeta ceea ce am scris deja: Din păcate, acum trebuie să renunț la speranța că acest țel se mai poate atinge. Nu voi încheia articolul… Poate îl preia cineva și îi dă o altă identitate. Solomon Marcus, cel pe care l-am cunoscut, și subsemnatul s-ar bucura.

Matematicianul ca povestitor

Solomon MARCUS, Mihai NADIN

În martie 2011, Fields Research Institute for Mathematical Sciences (Institutul Fields de Cercetare în Domeniul Științelor Matematice), Toronto, Canada, a găzduit un workshop pe tema „Semiotică, științe cognitive și matematică”. A fost, de fapt, o nouă întâlnire a unor oameni de știință din diverse discipline, dornici să afle *ce este matematica.* De data aceasta, s-au concentrat asupra legăturii dintre matematică și semiotică și științele cognitive (Marcus, 2011). Platon considera că matematica înseamnă *descoperire* – tot ceea ce e dezvăluit în matematică există deja, asteptând doar să fie revelat, așa cum sculptura ascunsă în marmură așteaptă ca sculptorul să o elibereze din îmbrățișarea materiei. Wittgenstein (1921), în *Tratatul* său concentrat mai curând pe filosofie, afirmă că matematica este rezultatul *invenției.* În viziunea sa, enunțurile matematice sunt non-referențiale (neconectate la realitate) și, mai mult, sunt prin natura lor de natură sintactică. Unii, în special fizicienii, privesc matematica drept o unealtă, pierzând din vedere faptul că ea este de fapt un mod de gândire și un instrument puternic de descriere a modului în care asimilăm realitatea. Alții sunt însă atât de convinși că matematica este o știință exactă, încât pierd din vedere remarca lui Aram Frenkian (1940) cum că este, probabil, imposibil să avem o teorie, fie ea științifică sau nu, *fără rest.* Această noțiune ne trimite la definiția împărțirii: *deîmpărțitul este împărțit la împărțitor și se obține un cât.* În unele cazuri (studiate de Euclid și analizate de Frenkian), există însă și un rest. Se afirmă că, dați fiind doi întregi, a, deîmpărțitul, și b, împărțitorul, astfel încât b e diferit de 0, există întregii unici q, câtul, și r, restul, astfel încât $a = bq + r$, cu r mai mare sau egal cu 0 și strict mai mic decât valoarea absolută a lui b. Între matematica resturilor și diferitele teorii care recurg la descrieri matematice, distanța este mai mică decât este general acceptat: oamenii de știință din domeniul științelor exacte iau ca de la sine înțeles faptul că domeniul lor este lipsit de rest și că restul apare doar la teoriile umaniste (filosofia, etica, sociologia etc.). Se dovedește că lucrurile nu stau așa nici măcar în matematică: multe *descrieri* matematice sunt în realitate neterminate, incomplete (după cum a demonstrat-o Gödel). Altele sunt ambigue prin însăși natura lor. Desigur, aceasta aduce în discuție relația dintre limbajul matematic și cel natural. În primul rând, matematica a recurs inițial la limbajul natural. Până și vestita teoremă a lui Fermat a fost formulată în limbaj natural (latina, la vremea aceea – nota 1). Relația dintre limbajul natural și matematică nu se rezumă însă numai la atât.

Există metafore preluate de matematicieni din

1 martie 1925, Bacău - 17 martie 2016, București

limbajul natural: *reuniune, incluziune* și *imaginar,* pentru a nu menționa decât trei exemple, sunt asemenea metafore. Mai există și gândirea metonimică, ce reprezintă un *mod de aproximare* (aplicată în general atunci când avem de-a face cu infinitatea). Cu cât analizăm mai atent ceea ce fac matematicienii și rezultatul la care ajung, ne dăm seama că, de fapt, există artă în matematică, iar matematicianul se aseamănă probabil mai mult cu compozitorul sau poetul decât cu fizicianul sau chimistul.

Dacă alegem abordarea semiotică, ar trebui probabil să ținem cont de faptul că există ceva inerent conceptelor matematice care le face să semene mai mult cu partiturile muzicale care așteaptă să fie interpretate sau, pentru a folosi distincția lui Nadin între *narațiune* și *poveste,* cu un fel de narațiuni – demonstrația matematică a unei teoreme – care își cer interpretarea. Grigore C. Moisil, într-o narațiune simplă, transmisă oral, oferă o secvență inductivă: 1) fiecare om are dreptul la un pahar de coniac; 2) după ce bei primul pahar, ești un alt om; 3) acest „alt om” are dreptul la un pahar de coniac (al doilea pahar este, de fapt, ca un nou prim pahar). Elementul obligatoriu de referință este primul pahar. Asta se numește *recursivitate.* Și, privit astfel, algoritmul reprezintă o mașină recursivă. Șarpele sau dragonul care își mănâncă singur coada (vestitul Ouroboros din tradiția magică greacă) este o altă poveste care exprimă succint recursivitatea. Poveștile pot fi spuse în limbajul natural sau pot fi exprimate vizual sau chiar prin intermediul sunetelor (în noul domeniu al cunoașterii numit *sonificare*).

Și mai interesant este ceea ce matematica definește drept perechi *conjugate* $<a, b>$, în care fiecare termen, *a* sau *b*, este posibil pe seama celuilalt. Principiul incertitudinii al lui Heisenberg demonstrează acest lucru la nivel experimental. Teoria incompletitudinii a lui Gödel (1931) îl demonstrează la nivel logic. De fapt, fiecare poveste se bazează pe interacțiunea conjugatelor: Romeo și Julieta sau, prin contrast, Stan și Bran. În narațiunea în care două persoane își primesc fiecare partea din trei dolari, nu știm niciodată cine a primit unul și cine doi. Povestirile lui Borges și cele ale lui Umberto Eco reflectă natura nedeterministă a povestirii matematice. Într-adevăr, Borges la vârsta de 70 se întâlnește cu Borges cel de 20 de ani pe râul Charles înainte de a ține un discurs la Harvard – cele două ipostaze sunt de asemenea conjugate (unul are ceea ce celălalt nu mai are). Ne putem gândi în aproape aceiași termeni și la al cincilea postulat al lui Euclid și geometria hiperbolică a lui Bolyai (1831). Geometria euclidiană este o poveste coerentă a cărei paralelă o reprezintă geometria coerentă pe care a propus-o Bolyai (și Lobachevsky, în 1829, independent unul de celălalt), și care erau independente una de cealaltă. Teoria relativității a lui Einstein se dezvăluie în povestea matematică a unei geometrii diferite de aceea pe care o cunoaștem din postulatul paralelelor. Riemann (1854), cu geometria sa multi-dimensională, face povestea și mai incitantă.

Un program de calculator reprezintă narațiunea, adică secvența pașilor, care devine în ultimă instanță poveste atunci când i se asociază datele. Nu contează unde are loc calculul; contează cum narațiunea – hai să spunem codul genetic, ca model de programare – devine povestea materializată în rezultat. La urma urmei, Turing descria cum procedăm prin intermediul celor mai simple operații. Tot restul se rezumă la adunări și scăderi într-un limbaj de comenzi menite a opera cu datele corespunzătoare unei anumite stări a sistemului descris. Poeta Muriel Rukeyser (1968) scrisese: „Universul e făcut din povești, nu din atomi”. Poveștile matematicii rezultă întotdeauna în realități noi. (...)

Notă

1. Textul lui Fermat, în original: „Cubum autem in duos cubos, aut quadrato-quadratum in duos quadrato-quadratos, et generaliter nullam in infinitum ultra quadratum potestatem in duos eiusdem nominis fas est dividere cuius rei demonstrationem mirabilem sane detexi. Hanc marginis exiguitas non caperet.” În românește: Este imposibil pentru un cub să fie suma a două cuburi, pentru o putere a patra să fie suma a două puteri a patra, în general, pentru orice număr care este o putere mai mare ca a doua să fie suma a două puteri similare. Am descoperit o demonstrație cu adevărat minunată a acestei afirmații, dar marginea aceasta este prea îngustă pentru a o conține.

(Traducere din engleză de Luana Stoica)

Referințe

1. Lucian Blaga, *Opere* vol. 6, *Hronicul și cântecul vârstelor,* Ediție îngrijită de Dorli Blaga, Editura Minerva, București, 1979.
2. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, București, Socec, 1937.
3. Iuliu Moisil, *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a sutei a XIX-a. Amintiri, Revista Bistriței*, în Arhiva românească, Năsăud, 1925.
4. Cornel Sigmirean, *Romanian students în Vienna at the end of the 19th century, Discourse as a Form of Multiculturalism în Literature and Communication. Section: History and Cultural Mentalities,* Arhipelag XXI Press, Târgu-Mureș, 2015.
5. Cornel Sigmirean, *The students and the European Assertion of the National Issue*, în *Transylvanian Review,* vol. III, nr. 4, Winter, 1994, pp. 127-142.

In memoriam Solomon Marcus

Omul Poeticii Matematice

Octavian SACHELARIE

Într-un început de primăvară timidă, a plecat „puţin" dintre pământeni academicianul Solomon Marcus, patriarhul matematicii româneşti. Ne-a lăsat un tezaur ştiinţific, dar şi uman imens. Am avut şansa să-l cunosc chiar în bibliotecă, unde venise, ca de obicei, să se întâlnească şi să dialogheze cu profesori, elevi şi studenţi. Pentru că îi considera elementul esenţial într-o constructie sănătoasă a sistemului educaţional din România. Ca un bunic, jovial, cu ochii de o curiozitate fascinantă, emana către auditoriu energii pozitive, entuziasm şi înţelepciune.

Matematicianul, omul de cultură Solomon Marcus îşi dorea o lume interdisciplinară, căci, în opinia sa, toate activităţile, ştiinţifice, literare, artistice, au un numitor comun: matematica. Contribuţiile sale majore în domeniul analizei matematice au dus şi la noi perspective în domenii ca lingvistica, semantica, informatica teoretică, dar şi în ştiinţele naturii şi ale societăţii.

Aşa se explică faptul că domnia sa este întemeietorul şcolii româneşti de teatrologie matematică, a poeticii matematice. Poezie şi matematică...

Ana Blandiana surprinde multilateralitatea culturală a genialului matematician: *Visez la o lume în care poeţii să facă spre matematică tot atâţia paşi câţi a făcut Solomon Marcus spre poezie.*

Matematicianul de graţie, cu har, a depăşit cu mult rigiditatea (cel puţin aparentă) a acestei ştiinţe: *La universitate, m-am apropiat de matematică cu ochii literaturii şi ai teatrului şi, pe urmă, am abordat lingvistica prin prisma matematicii. Toate minunile pe care le-am trăit cu poezia se regăsesc şi în matematică.* „Bunicul" Solomon Marcus nu şi-a trădat niciodată elevii, ei au fost „scopul suprem" al vieţii sale. Prezenţă întotdeauna incitantă, avea calităţile pe care le-am întâlnit la toate personalităţile ştiinţifice şi culturale de excepţie. A şi transmis mai departe acest lucru: *A fost în fiinţa mea încorporată starea de mirare, de curiozitate, de întrebare, de nedumerire. Şi această stare nu m-a părăsit niciodată, niciun moment. Şi, drept corolar, nu m-am plictisit niciodată.*

Solomon Marcus iubea enorm viaţa şi îşi sfătuia studenţii să se oprească asupra unor clipe de viaţă, normale, dar autentice: *Bucuriile elementare eu le-am numit spectacole atomice. Sunt astea: schimbul de priviri cu oamenii care trec pe stradă, pe lângă tine, torsul unui motan, joaca dintre un copil şi un căţel. Toate aceste întâmplări, care pentru cei mai mulţi trec neobservate, pentru mine sunt mari evenimente. Adică trebuie să deprindem acest exerciţiu de a contempla şi de a întârzia cu privirea şi cu atenţia asupra unor fapte aparent mărunte, dar care dau forme permanent vieţii.* Matematică şi poezie, poate secretul înţelepciunii şi al frumuseţii umane...

Filosoful Mihai Şora, membru de onoare al Academiei Române, spunea, la dispariţia uriaşului matematician şi om de cultură: *L-am preţuit mult pe Domnul Solomon Marcus. Nu doar pentru onestitatea intelectuală (rara avis, în zilele noastre), ci şi pentru felul său, cu totul deosebit, de a fi prezent în lume, „pe fază", cum spun mai tinerii mei prieteni: înşurubat în problemele Cetăţii, cu o acuitate a privirii şi o ascuţime a minţii ieşite din comun, activ (dar fără vreo afectare), neliniştit, dar pătrunzător.*

Dacă există un Rai al matematicienilor, sunt sigur că Solomon Marcus priveşte cu atenţie şi multă dragoste fiecare copil care deschide, timid şi curios, o carte de aritmetică. Pentru că fiecare copil înseamnă un nou început, o potenţialitate care stă să înflorească.

(Din volumul *Imposibila reîntoarcere. Confesiuni afective,* Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2016)

Amintirea Profesorului

Eufrosina OTLĂCAN

Mă adresam mereu cu „Domnule Profesor" academicianului Solomon Marcus, pentru că, în sufletul nostru, în faţa marilor noştri profesori, suntem tot studenţii care eram în urmă cu zeci de ani. Aparţin seriei care intrase în toamna anului 1953 la Facultatea de Matematică (pe atunci Facultatea de Matematică şi Fizică) a Universităţii din Bucureşti.

Noi, seria care-şi încheiase studiile liceale cu 10 sau 11 clase, eram aproape zdrobiţi de eleganţa cursului de analiză matematică (conferenţiar Caius Ionescu-Tulcea), căci nu avusesem timpul necesar de a reflecta şi înţelege menirea acelui spiriduş „oricât de mic", pe nume „epsilon".

În liceu trăisem şi eu sentimentul că de matematică te îndrăgosteşti doar când eşti în faţa unei probleme, când aceasta pune stăpânire pe timpul şi gândurile tale, până când creionul tău reuşeşte să-i scrie rezolvarea. Instrumentele cu care rezolvam problema erau prinse din zbor, din dialogul cu profesoara de matematică a clasei, iar acestea erau suficiente pentru a le înlănţui, până când problema era „învinsă". Manualul şcolar de matematică putea rămâne nedeschis, culegerea de probleme era „tocită", căci ea aducea satisfacţia că am mai obţinut o victorie.

Matematica învăţată de noi în liceu era statică: se referea la o figură cu anumite proprietăţi, la noţiuni cu definiţii clare şi la proprietăţile lor. Nu ne era greu să le înţelegem şi, cu o anumită dexteritate, însuşită de fiecare în parte cu efort mai mic sau mai mare, extrăgeam din minte teorema sau formula potrivită şi rezolvam problema. Abia dacă o explicaţie pentru formula lungimii cercului ne făcea să ieşim din raţionamentul static şi să înţelegem un proces în dinamica sa. La acest subiect, prezent şi în manualul nostru de geometrie, clasa a XI-a, excelenta noastră profesoară, doamna Lucreţia Carp, nu îndrăznea să scoată la tablă, pentru a discuta procesul de obţinere a formulei, decât pe cea mai bună elevă a clasei. Şi n-a fost acesta singurul subiect care punea problema unei alt mod de a vedea matematica. Chiar aplicarea funcţiilor trigonometrice inverse nu ne era prea la îndemână, noţiunea însăşi de funcţie matematică fiindu-ne neclară. Timpul acordat de programa şcolară nu ne era suficient pentru a deprinde un mod de a înţelege desfăşurarea procesului. Bănuiesc că nici acum copiii care trec de la clasa a X-a la a XI-a şi sunt în faţa manualului de analiză matematică nu sunt dintr-odată iluminaţi de noile definiţii. Ei sunt însă elevi, profesorul clasei, la catedră, nu le prezintă două ore în şir definiţii, teoreme, demonstraţii, ci în dialog cu elevii săi poate urmări dacă aceştia au pătruns profunzimile noii discipline (e posibil să idealizez!).

Dar noi eram deja studenţi! Admiram estetica prezentării, eleganţa expunerii, iar acasă, în faţa notiţelor luate la curs, ne străduiam să pricepem sensul semnelor grafice. Personal, ştiu că şi noaptea în vis mă vizita *epsilon.* Aşa cum explică acad. Solomon Marcus în *Singurătatea matematicianului,* eseu prezentat ca discurs de recepţie în Academia Română, ne lipsea, sau nu găseam, *semnificaţia* noţiunilor, sensul lor semantic. (Stim că au fost printre noi şi excepţii, care nu au avut asemenea dificultăţi.)

Şansa noastră de a ieşi din impas a fost seminarul de analiză matematică, condus de, pe atunci, asistentul universitar Solomon Marcus. Discuţiile din timpul orelor de seminar se prelungeau în pauze, pe coridorul facultăţii, unde, 4-5 studenţi (mărturisesc că majoritatea fete!) făceam cerc în jurul domnului asistent. Aici, dincolo de explicaţii care ne completau înţelegerea noţiunilor, primeam sfaturi utile, care să ne introducă în activitatea de cercetare matematică. Ce mult mi-ar fi folosit acel caiet intitulat DE CE?, pe care domnul Marcus ne sfătuia să ni-l facem!

La seminar, căpătam încredere în capacitatea noastră de a pătrunde sensul uluitoarei discipline pe care o alesesem de bunăvoie, poate împinşi, copilăreşte, de uşurinţa şi plăcerea cu care abordasem provocarea matematicii în şcoală. Cursul de analiză matematică din anul I al facultăţii era o nouă provocare, iar seminarul ne-a susţinut într-un mod categoric. Nu ascund bucuria pe care mi-a produs-o „premiul" pe care l-am obţinut din partea domnului profesor Marcus: cartea *Curs scurt de analiză matematică* a lui Hincin, pe care domnia sa scrisese că o acordă studentei Giubegan Eufrosina, pentru priceperea arătată în seminarul de analiză matematică. Acesta a fost singurul meu premiu primit în cei cinci ani de facultate!...

M-am gândit mereu că deschiderea pe care mi-au dat-o cursurile de analiză matematică din anii I şi II, descifrate şi cu ajutorul discuţiilor din cadrul seminariilor, conduse în mod excepţional de asistentul nostru, mi-au marcat activitatea de mai târziu, căci, la alegerea temei pentru lucrarea de licenţă, m-am oprit asupra clasificării Baire a funcţiilor, pentru doctorat am ales analiza funcţională, iar în principalele mele lucrări de cercetare am aplicat analiza funcţională la modelarea matematică a sistemelor dinamice.

Sigur, nu ne-am simţit mereu tari pe poziţiile cucerite! În faţa examenului de licenţă, seria mea, absolvenţii 1958 ai secţiei de matematică, constatam că nu ne însuşisem destul de bine practica rezolvării unor probleme (în special de ecuaţii cu derivate parţiale), nu jonglam cu formulele de calcul. Aveam să deprindem singuri şi această dexteritate atunci când am ajuns cadre didactice la o catedră de matematică, fie la liceu, fie la un institut ingineresc. Dar câştigul minţii noastre fusese mult mai important: învăţasem să gândim, să înţelegem, să putem desfăşura mintal un proces matematic, chiar şi atunci când îl aplicam unor domenii văzute ca fiind în afara matematicii.

Era meritul profesorilor noştri, în special Miron Nicolescu, Cabiria Andreian-Cazacu, Alexandru Froda, Alexandru Ghika, Dan Barbilian, Grigore C. Moisil, Victor Vâlcovici, ca să-i numesc doar pe cei care m-au marcat cel mai mult pe drumul de a-mi construi un mod de a gândi. Dar poate că cel mai implicat în această deschidere a minţii, mereu cu o îndrumare pe această cale, a rămas asistentul nostru de analiză matematică din primul an de studii, Profesorul Solomon Marcus.

Referinţe

1. S. Marcus, *Mathematics between semiosis and cognition, Workshop on Semiotics, Cognitive Science and Mathematics,* March 14-18, 2011, Toronto, Canada.
2. L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus,* 1921.
3. A. Frenkian, *Le postulat chez Euclide et chez les modernes,* Paris, J. Vrain, 1940.
4. K.F. Gödel, *Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandter Systeme, I, Monatshefte für Mathematik und Physik,* v. 38, n. 1, 1931, pp. 173–198.
5. W. Heisenberg, *Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik, Zeitschrift für Physik,* v. 43, n. 3–4, 1927, pp. 172–198.
6. M. Nadin, *Semiotics is fundamental science,* în *Knowledge Discovery, Transfer, and Management in the Information Age,* Murray E. Jennex, ed., IGI, 2014, pp. 76-121.
7. J. Bolyai, *Appendix Scientiam Spatii Absolute Veram Exhibens* (*Adaos pentru explicarea adevăratei ştiinţe a spaţiului*), 1831.
8. N.J. Lobachevsky, *On the Principles of Geometry,* 1829 (în ruseşte, în *Kazanskom vestnike*).
9. B. Riemann, *Über die Hypothesen, welche der Geometrie zu Grunde liegen,* 1854.
10. Muriel Rukeyser, *Speed of Darkness,* 1968.

In memoriam Solomon Marcus

Doctor Honoris Causa al Universității Apollonia din Iași

La 7 martie 2013, Solomon Marcus a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Apollonia, din Iași. Cu acest prilej, universitatea a publicat o frumoasă carte, a cărei copertă este reprodusă mai jos, cuprinzând Laudatio (de conf. univ. Mina-Maria Rusu), Răspunsul laureatului, cu traducerile în latină de Theodor Georgescu, o biobibliografie a Profesorului, precum și splendidul său Discurs de Recepție în Academia Română, *Singurătatea matematicianului* (rostit la 27 martie 2008). Mai jos, sunt reluate fragmente din Laudatio și, în întregime, Răspunsul la Laudatio. (Nota red.)

Laudatio

În spațiul Bacăului natal, rădăcinile botoșănene v-au adâncit în universul românesc al culturii, încă din timpul copilăriei în mijlocul unei familii trăitoare întru armonie și simplitate. Evocând anii de școală primară, în 2011 ați mărturisit, cu sinceritatea copilului de odinioară, taina iubirii pentru matematică: „Eram copil de școală primară și la sfârșitul caietelor mele mă apucam să scriu, în mod instinctiv, numerele 1, 2, 3... Și eram fascinat de faptul că nu te poți opri. Că nu se termină șirul ăsta. Și lucrul acesta m-a impresionat puternic: dar oare ce-o fi dacă privești mai departe și mai departe?, mă întrebam."

Apoi, întâmpare cu întâmplare, în acel presupus „departe", vi s-a configurat destinul de matematician, rămas, așa cum ați mărturisit în discursul de recepție la Academie, o mare *singurătate* care v-a dirijat spre *singularitate,* nostalgică și optimistă deopotrivă. Paradoxul alegerii acestui drum rămâne evident în biografia dumneavoastră, căci matematica școlară nu a reușit să vă cucerească; mai curând poezia și teatrul v-au fascinat încă din școală. (...)

Dimensiunea remarcabilă a personalității dumneavostră și recunoașterea internațională a valorii operei pe care ați scris-o pentru consolidarea universului cunoașterii demonstrează că lectura, care v-a fost ocupația vitală, dă sens și adâncime ființei omenești.

Ați demonstrat astfel că, obiect al lecturii din diverse domenii ale cunoașterii, „literatura întreține un metabolism permanent cu întreaga cultură".

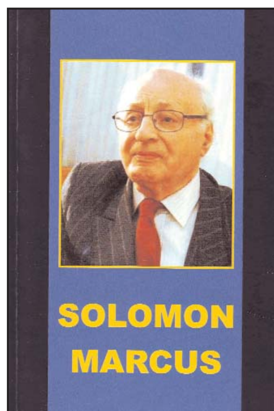
Ați recompus paradigmele existenței umane cu rigoare, circumscriindu-le vârstele, de la biologic la spiritual, prin rafinări succesive. (...)

Ați demonstrat, cu argumente matematice, că orice ecuație în care ne simțim înșine o necunoscută, are soluția în acțiunea personală asupra eului, în deplinătatea lui spirituală. Identitatea ați definit-o prin poziționarea între două constante: imaginea *asumată* din interior și imaginea *atribuită* din exterior, ambele proiectate pe fundalul paradigmei timpului calitativ, numit *durată.* (...)

Ați legat domenii paralele pentru omul comun, dând astfel coerență existenței, în general. Nici urmă de cale bătătorită, ci doar împletiri de drumuri în sensul cunoașterii complexe a lumii! Greu de imaginat pentru majoritatea oamenilor cum *poetica* și *matematica* au devenit, în opera dumneavoastră, consubstanțiale, evocând principiile din Antichitate care le-au alăturat. Ați demonstrat că acest binom trebuie să fie redescoperit, iar „matematica trebuie învățată ca o a doua limbă naturală", așa cum ne atenționați în anul 1979.

Ați generalizat, cu argumente științifice, conceptul de cod de comunicare, prin raportare la algoritm, ca zonă de interferență a două tipuri de limbaj: *științific* și *poetic.* Astfel, ați atras atenția asupra unui fenomen care ni se întâmplă fără să avem explicații, acela prin care un cuvânt capătă sens prin contextualizare, generându-ne stări emoționale, revelații, bucurii sau întristări, certitudini sau nedumeriri. Zona de interferență a conotativului cu denotativul este, astfel, una semantică și generează percepții și reprezentări în care rațiunea și afectul coexistă, funcționând ca porți de intrare în cunoaștere. (...)

Ați subordonat timpul unor reguli existențiale, vizând măsura lui calitativă și, astfel, ne-ați oferit axioma perenului. Tocmai această percepție calitativă a timpului este leac pentru tristețea omului comun, care constată nostalgic doar trecerea. Din confesiunile dumneavoastră, am reținut soluția pe care o recomandați pentru a nu deveni prizonieri ai platitudinii și anonimatului: „Vă propun o listă de câteva *găuri negre* care ne trag în ele cu o forță extraordinară și din care fiecare iese cum poate: starea larvară, lâncezeala, lenea, plictiseala, anodinul, derizoriul, nesemnificativul, stresul, starea de stres, viciul, rutina."

Ne-ați demonstrat că jocul este una dintre paradigmele existenței noastre care duce spre libertate, mai întâi simulată, apoi asumată. Filosofia jocului ne este înscrisă genetic în ființă, iar dispariția lui *homo ludens* ar însemna o catastrofală pierdere a identității noastre.

Ne-ați revelat o perspectivă originală de lectură, pariind că un exercițiu estetic, modelator și normativ, din punct de vedere existențial, este acela în care cititorul se caută pe sine în cărțile citite. Este un joc de-a oglinda, de la porniri narcisiste la contemplări raționale, limite între care se desfășoară traseul inițiatic al cititorului autentic. Si în raport cu teatrul, privitorul spectacolului se transpune în ipostazele personajelor, exersând stări de destin variate, din experiența cărora își personalizează traseul propriu.

Astfel, ne-ați demonstrat că arta – fie a cuvântului, fie a sunetului sau a culorii și a mișcării – este un purgatoriu care filtrează existența comună până la rafinări superioare. Esențializarea ați tradus-o în limbajul universal al matematicii, demonstrând firescul trăirii complexe prin conexarea personalizată a coordonatelor universale din existența ființei noastre, axiomatic proiectată prin sorgintea ei divină.

Vă mișcați artistic în spațiul științei matematice și tratați cu rigoarea acesteia universul artei, de multe decenii.

Domnule Academician, vocea dumneavoastră distinctă în peisajul științei și culturii universale a făcut ca timpul trecător să vă fie umil supus, confirmând că *valoarea autentică nu are granițe și nici țară, ci doar universalitate.* De fapt, așa cum ați mărturisit, matematica v-a oferit „pașaportul pentru universalitate". Și pentru că dumneavoastră îi aparțineți, vă cerem îngăduința de a vă cita, autodefinindu-vă: „Am o nevoie organică de afirmare socială, de a mă face folositor altora. (...) Solidaritatea mea cu lumea se pregătește cu perioade în care trebuie să rămân solitar."

În *singurătatea matematicianului,* vă regăsim ca într-un spațiu vital pe care ne invitați generos să-l frecventăm și care ne deschide ușa poftindu-ne acolo unde „matematica reflectă arhitectura minții noastre și are eleganța și subtilitatea artei".

Impresionanta dumneavoastră operă de sinteză de mii de pagini, *Paradigme universale, Răni deschise, Întâlniri cu Solomon Marcus,* alături de opera matematică, lingvistică, semiotică, poetică sunt expresii ale cunoașterii complexe și profunde a universului interior și exterior, raportat la ființa umană. Ați făcut ca România să fie cunoscută pe toate continentele, prin valoarea cercetărilor dumneavoastră de pionierat în domenii transdisciplinare. (...)

Iată ce declara Solomon Marcus despre relația cu limba română și cu țara în care s-a născut: „au existat totdeauna anumite forțe care au acționat în sensul apropierii de cultura românească și am fost mereu convins că *numai în limba română mă pot exprima cu întreaga nuanțare necesară.* Pentru mine, nevoia de a mă exprima a fost întotdeauna vitală". Gestul domnului Solomon Marcus de a rămâne în țară, chiar dacă a explorat întreaga lume geografică, prin contactele academice numeroase, este semnul recunoștinței față de magiștri și o răsplată către țara care, cu bune și cu rele, i-a oferit spațiul devenirii, din clasele primare și până la dobândirea unui loc binemeritat în loja Academiei. Fuga de locuri comune și mirarea i-au construit un traseu existențial dirijat de Miron Nicolescu, Grigore Moisil și Dan Barbilian, ale căror nume le evocă mereu. Iată ce declara domnia sa cândva: „Moisil mi-a dezvăluit acea față a matematicii care-i conferă umanitate, pentru ca, ulterior, să aflu că, de fapt, încă de la vechii greci, matematica era văzută ca o disciplină a spiritului. Platon, Kant, Goethe au fost uniți prin această idee. Moisil m-a susținut cu fermitate în proiectul meu de lansare a poeticii matematice, găsind cuvinte de admirație și iubire pentru cartea pe care am publicat-o pe această temă în 1970."

Răspuns

Atenția pe care mi-o acordați mă îndeamnă să mă gândesc la ceea ce datorez zonei de Nord-Est a României, în imediata apropiere de Bacău, locul nașterii și copilăriei mele, cu o mamă din preajma Bacăului și cu un tată născut la Botoșani. Este pentru mine un titlu de mândrie faptul că amândouă aceste orașe, Bacău și Botoșani, mi-au acordat statutul de Cetățean de Onoare. Iar acum, gestul Universității Apollonia din Iași nu face decât să completeze bucuria și onoarea de care am parte.

Nu mă pot imagina, în mirările mele fundamentale, decât impregnat de versul eminescian. Primul meu fior în prezența chipului feminin, prima mea emoție în contemplarea bolții cerești, prima mea identificare cu limba română, prima mea stare de vrajă la crepusculul de dimineață și la cel de seară mi-au fost modelate de Eminescu. Nu-mi pot imagina clipele fericite ale copilăriei fără să-mi vină pe buze rândurile magice ale povestitorului din Humulești „Nu știu alții cum sunt, dar eu..." M-am regăsit, încă de la primele mele tatonări în cercetarea matematică, în modul de a-și pune întrebări al celui pe care-l consider un adevărat bunic spiritual, Dimitrie Pompeiu, născut în comuna Broscăuți, județul Dorohoi. El a fost recunoscut ca părinte spiritual de doi dintre mentorii mei, Miron Nicolescu, cu un stagiu la Universitatea din Cernăuți, și Grigore C. Moisil, cu un lung stagiu la Universitatea din Iași. Nu uit că un alt mentor al devenirii mele matematice, Simion Stoilow, și-a început cariera universitară la Universitatea din Cernăuți. Lecția sa de deschidere acolo, într-o Românie proaspăt întregită, s-a înscris ulterior în biografia mea intelectuală. Tot la Universitatea din Cernăuți a profesat un timp și un alt matematician român, școlit la Iași, Gheorghe Vrânceanu, care mi-a rămas în amintire drept unul dintre cei mai dragi profesori ai mei, exemplar și prin atitudinea sa civică, plină de demnitate și curaj, în deceniile al treilea și al patrulea ale secolului trecut. Un alt profesor al meu, de care m-am apropiat cu deosebire în anii '70 și '80 ai secolului trecut, a fost Octav Onicescu, născut la Botoșani, devenit, în anii '30, un ferment al vieții intelectuale din România, reușind să aducă împreună oameni de cultură din toate orizonturile.

Dar acum mă aflu la Iași, locul care, timp de câteva secole, a fost o adevărată capitală a culturii românești. În mod particular, depun aici mărturie că programul Societății Junimea inițiate de Titu Maiorescu la Iași, în urmă cu 150 de ani, a devenit pentru mine o adevărată grilă de lectură a întregii istorii culturale a României. Ne aflăm încă în plină actualitate a acestui program și cu gândul la el îmi închei aceste rânduri.

Un privilegiu rar, de care încă mă minunez

Lavinia SPANDONIDE

Prima mea întâlnire cu Solomon Marcus a avut loc în anul 2005, la *New Europe College*. În numărul 73 al revistei *Dilema Veche,* descoperisem suplimentul și dosarul tematic *Exodul inteligenței*. Inspirată de textele cuprinse în el, am inițiat Programul *Volvo – partener al inteligenței,* dedicat loturilor olimpice de matematică și fizică. În același timp, am inițiat discuții cu revista *Dilema Veche* pentru organizarea unor forumuri în scopul dezbaterii unor teme actuale, care să fie apoi promovate pe agenda publică. Împreună cu Mircea Vasilescu, redactorul-șef al revistei la acea vreme, i-am făcut o vizită lui Andrei Pleșu – rectorul de atunci al *New Europe College.* Ne-a primit cu bunăvoință, ne-a ascultat cu atenție și a fost numaidecât interesat de organizarea unei dezbateri la *New Europe College,* cu tema *Legendele Olimpicilor,* la care să participe premianții la Olimpiadele Internaționale de Matematică și Fizică, profesorii lor, reprezentanți ai elitei culturale, ai mediului de afaceri și ai mass-mediei. Mai mult chiar, pornind de la această temă obsedantă de după 1989 – dilema „a pleca în străinătate sau a rămâne în țară”, însoțită de teama că valuri de tineri vor părăsi țara atrași de ofertele din Occident și vor rămâne definitiv acolo, și-a arătat întreaga disponibilitate pentru extinderea dezbaterii la probleme mai complexe și la fel de obsedante ale societății românești.

Astfel a început seria de forumuri Volvo – *Dilema Veche* găzduite de *New Europe College*, care aveau să dureze peste doi ani și jumătate. Ideea, generoasă, dar, de ce să n-o spunem, utopică a unei asemenea platforme de comunicare, a atras totuși o largă participare prin temele puse în dezbatere, precum: *Cultura și afacerile: Interese diferite sau valori comune?, Cultura corporatistă – Examenul de maturitate al capitalismului românesc, Investiția privată în educație și cultură, Acțiune vs. responsabilitate pasivă a companiilor* etc.

Provocarea concilierii unor lucruri greu conciliabile

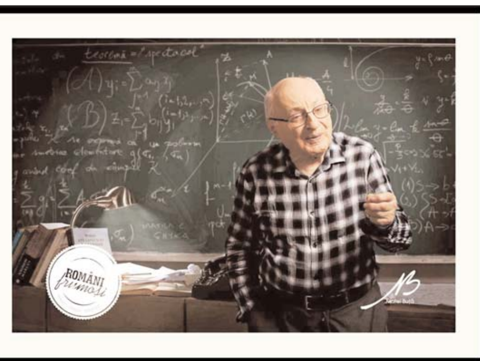
Îmi amintesc că la unul dintre ultimele forumuri organizate în noiembrie 2006, în prag de aderare a României la Uniunea Europeană, cu tema „Ce vom fi în Uniune? România și Agenda Lisabona”, Andrei Pleșu a subliniat provocarea acestor forumuri pentru oameni de cultură și oameni de știință, politicieni și literați, economiști și umaniști de a lua loc la aceeași masă și a dezbate lucruri care îi preocupă deopotrivă, chiar dacă din unghiuri diferite. A ținut să adauge: „O emblemă a acestui efort de conciliere a unor lucruri greu conciliabile este domnul profesor Solomon Marcus, care a venit la toate forumurile și care, de o viață asta face: încearcă să creeze punți într-o lume de insule.” Și pentru că forumul era dedicat rolului pe care România îl va putea asuma în Uniunea Europeană, a încheiat astfel: „Realitatea TV a transmis un program construit în jurul întrebării: Ce ar fi lumea fără România? Eu însă îmi pun și întrebarea: Ce se va face Uniunea Europeană cu România? Nu știe Uniunea Europeană ce o așteaptă!...”

Festina lente

Solomon Marcus preia numaidecât provocarea și pune degetul pe rană: sancționează rezistența României la metabolismul cu lumea, dar și Uniunea Europeană: „Este o întrebare foarte serioasă. Uniunea Europeană și în general lumea occidentală s-au obișnuit să primească din România cereri de bursă, oferte de participare la târguri, la manifestări culturale și alte asemenea. Vreau să spun că cele mai multe dintre prezențele românești în lumea occidentală nu aparțineau metabolismului natural în care o cultură trebuie să se afle cu alte culturi, ci păreau lucruri care profitau de o anumită oportunitate. Or, aici avem de învins o foarte mare rezistență: în România, chiar și în zonele de vârf ale culturii, există o rezistență foarte puternică la acest metabolism cu lumea. Problemele nu se rezolvă prin brainstorming-uri și campanii, ci trebuie să învățăm să ne grăbim încet: toată acea parte a istoriei culturale, care a avut consecințe profunde asupra mersului lumii, a fost rezultatul unei activități desfășurate încet și cu răbdare, în tihnă. Din acest punct de vedere, trebuie să criticăm și Uniunea Europeană care, prin anumite instituții ale sale sau prin unii funcționari mai puțin instruiți, pretinde din partea unor domenii precum cercetarea științifică, rezultate ca acelea care ni se cereau pe vremea comunismului (integrarea cercetării cu producția și celelalte lozinci ale vremii).”

Identitate și europenizare

Cum încă de la deschiderea forumului exprimasem eu însămi câteva gânduri și formulasem unele întrebări legate de posibila evoluție a patriotismului economic, de pariul modernizării și, nu în ultimul rând, de identitate, nu mică mi-a fost mirarea să-l aud pe Solomon Marcus că îmi răspunde, pentru că, fără să vreau, dădusem glas unei obsesii deloc singulare: „Trebuie să recunoaștem că aici se află punctul care a format obsesia mai tuturor intelectualilor români în ultimii zece ani: ce se întâmplă

dacă intrăm în Uniunea Europeană, ne dezbrăcăm de hainele noastre românești pentru a prelua alte haine? Or, mie mi se pare că aici este esența problemei: dacă vom continua să vedem relația dintre identitate și europenizare ca o relație conflictuală, nu suntem pe calea cea bună. Intrarea în Europa trebuie înțeleasă ca o componentă organică a globalizării la toate nivelurile. Europenitatea nu numai că nu intră în conflict cu identitatea națională, dar o și îmbogățește. Trebuie să înțelegem acest lucru și să dezvoltăm acest tip de identitate dinamică, pe care s-o adăugăm la vechea percepție asupra identității ca 'păstrare a unei tradiții'. Există o mare rezistență în unele medii culturale față de această schimbare.”

După încheierea dezbaterii, l-am căutat. Aveam pe atunci o mulțime de întrebări legate de conceptul de reziliență. Citisem câteva cărți ale unui autor francez, Boris Cyrulnik, care toată viata și-o dedicase studiului acestui concept. Mă interesa părerea lui Solomon Marcus despre felul cum vede reziliența prin lentila identității dinamice. A primit cu bucurie întrebarea mea și m-a invitat la o conferință pe care urma să o țină peste câteva zile la Universitate, în cadrul unui Colocviu Internațional pe tema identității, organizat de Catedra de Comunicare și Relații Publice. Am avut grijă să nu lipsesc. Când și-a început prezentarea, amfiteatrul era arhiplin. A scos din buzunar o bucată de hârtie pe care erau scrise câteva cuvinte și a umplut tabla cu tipurile de identitate, a amintit de problematica identității în psihologie, antropologie, sociologie și filosofie și s-a oprit pentru a explora, în mod special, identitatea dinamică. Nu știu când a trecut ora, dar știu că întreg amfiteatrul l-a urmărit în tot acest timp cu deplină atenție. Ar fi fost cu neputință altfel, pentru că Profesorul, ca un actor desăvârșit, alterna interogația cu povestea, tăcerile căutate cu umorul, mișcându-se liber printre bănci, oprindu-se la câte un student cu o precizare, schimbând ritmul și mișcarea în rezonanță cu vibrația celor prezenți, oprindu-se acolo unde simțea că e nevoie de o explicație în plus, într-o bucurie a împărtășirii, care te făcea să simți că trăiești un moment unic, memorabil! Nu aveam de unde să știu atunci că această primă întâlnire avea să-mi marcheze definitiv peste un deceniu de viață.

Educația în spectacol

Câțiva ani mai târziu, avea să se petreacă întâlnirea mea, ca editor, cu Solomon Marcus, în anul 2009, când am început lucrul la volumul *Educația în spectacol.* Era primul volum publicat la Spandugino, în care acesta lansa o provocare către noi toți: să citim educația cu ochelarii spectacolului, „spectacol grandios, în care personajele implicate sunt deopotrivă autori ai scenariilor, spectatori, actori, regizori, directori de scenă: fiecare dintre noi preia, alternativ sau concomitent, roluri dintre cele mai variate. Elementul carnavalesc, cel de circ, starea de amețeală, de vertij care le însoțește, contemplarea unor priveliști mărețe sunt și ele prezente în acest spectacol. Asocierea educației cu ideea de spectacol are multiple surse și motivații, dar prima pe care o aducem în atenție este aceea a stării de bucurie spirituală, de sărbătoare uneori, care însoțește, aduce în aceeași albie educația și spectacolul, în varianta lor reușită. Dar chiar și în varianta lor mai puțin reușită, mergând până la eșec, educația se află în spectacol… Masca este tot timpul prezentă și ea constituie una din provocările cele mai subtile, mai pline de capcane, ale educației. Este aparența în spatele căreia trebuie să descifrăm semnificația; aceasta din urmă are obiceiul de a se ascunde, de a intra cu noi într-un joc de căutări… Este sugestia care, în poezie, înlocuiește referirea directă… Este diavolul care ia chip de înger de atâtea ori în viață… Se ajunge astfel la scenarii educaționale demne de teatrul absurdului.” (*Educația în spectacol*, Spandugino, 2010).

Când tocmai eram pe punctul de a trimite cartea în tipar, în ultimele zile ale lunii februarie 2010, îmi amintesc că Solomon Marcus a vrut să revadă o ultimă dată coperta 4 și a insistat să mai introducem și următorul text la care ținea în mod deosebit: „Mă înclin cu respect și cu duioșie în fața acelor învățători și profesori care trăiesc emoția începutului de an școlar și care, în ciuda caracterului repetitiv al exercițiului didactic, nu se lasă copleșiți de rutină și de blazare.”

În anul 2015, i-am publicat cartea *Zece Nevoi Umane*. Nu am putut să nu observ că nevoia de împrospătare este a doua pe listă, după nevoia de a da un sens vieții, la nivel elementar. „Să ne trezim în fiecare dimineață capabili de a arunca o privire proaspătă asupra lumii, cu dispoziția unui nou început, cu o limpezire a simțurilor și a gândurilor, într-un anume sens, să recăpătăm candoarea copilăriei!” (*Zece Nevoi Umane*, Spandugino, 2015)

Am recitit de curând un articol pe care l-am publicat în *Dilema Veche* în primăvara lui 2006, după dezbaterea de la *New Europe College* – „Cultura corporatistă – examenul de maturitate al capitalismului românesc”, din 1 martie 2006. „Poate va veni un timp în care să ne redefinim mai atent și mai selectiv valorile și să privim luxul nu numai din perspectiva banului și a etalării cantității lui, ci și prin lentila lucrurilor simple, dar extrem de rare la care numai unii au acces. Câți își permit luxul bucuriei de a dărui fără să întrebe ce primesc în schimb? Probabil bogați cu adevărat sunt cei care au acces la acest lux. Deocamdată, doar o mână de singuratici văd lumea în acest fel. Dar reprezintă o minoritate în a căror prietenie merită să speri...”

Recitindu-l acum, după aproape 11 ani, îmi dau seama cât este de actual și cât de mult au contat pentru mine, în acele vremuri, personalitatea și geniul lui Solomon Marcus, generozitatea, bunătatea, blândețea sa și șansa unică pe care am avut-o de a-l fi întâlnit! Un privilegiu rar, de care încă mă minunez!

(10 februarie 2017)

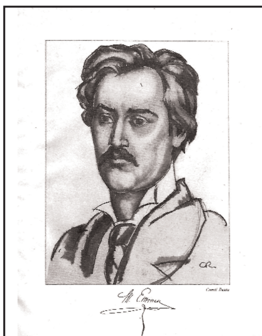
Sub crugul Eminescului

O ediție jubiliară Eminescu

M.N. RUSU

În luna iunie a anului 1939, mare agitație pe Calea Victoriei din București, între Librăria Cartea Românească și Piața Senatului, unde era așteptată deschiderea „Lunii Bucureștilor" și „Lunii Cărții". Cerul era albastru, soarele bucuros, bărbați eleganți, femei vaporoase, tineret, studențime, profesori, ziariști, agenți mai mult sau mai puțin secreți, țigănci cu flori la Universitate și pe cheiul Dâmboviței. Se auzise că vorbește în deschidere Carol al II-lea, dar nu se știa cu precizie în care loc. Chestie pentru care era responsabil Serviciul Siguranței. Totuși, conform presei timpului, Regele va vorbi la Expoziția din Piața Senatului, situată într-o clădire masivă, având în față Dâmbovița și Tribunalul Mare. Se lansează cartea *Eminescu, Poezii, Ediție omagială a Municipiului București, cu ocazia împlinirii a cinci decenii de la moartea poetului 1889-1939, iunie 15,* atât și nimic mai mult pe pagina ei de titlu! Trasă în 5.000 de exemplare, cu ilustrații și vignete la fiecare poem eminescian, cu un excelent portret al poetului executat de Camil Ressu, semnat cu modestie CR, ediția s-a vândut neașteptat de repede, mai ales după ce Suveranul, „voevodul culturii", vorba lui Arghezi, făcuse ceva afirmații dincolo de conținutul cărții, cam acidulate pentru momentul respectiv: „Lucrul acesta (difuzarea cărții, n.m.), pe care până azi cei însărcinați cu conducerea țării nu l-au pus la locul de cinste, dar care cu noua orânduire a țării va trebui pus în frunte, este o politică a culturii, o politică a cărții… Va fi de acum înainte o absolută nevoie ca Statul, printr-o largă și chibzuită politică culturală să aducă imboldul necesar pentru sporirea eforturilor scriitorilor, editorilor și librarilor, fiindcă prin acest imbold se va atinge în adevăr scopul unic: CITITUL."

În această situație deosebită, la Primăria Capitalei se ține un consiliu în care generalul Victor Dombrowski (1886-1968), primarul Capitalei, proaspăt instalat, secondat de scriitorul și senatorul Ludovic Dauș (1873-1954), face propunerea ca această ediție să fie imediat urmată „de a doua ediție", în aceleași excelente condiții grafice, dar cu un detaliu special. Într-adevăr, sunt trase încă 5.000 de exemplare în care se precizează: „A doua ediție tipărită tot în 5.000 de exemplare (e) trasă la 15 zile de la apariția primei ediții" și încă o precizare, „Din acest volum s-a tipărit în Atelierele Cartea Românească, în luna iunie 1939, a doua ediție în 5.000 de exemplare pe hârtie offset și numerotate de la nr. 5001-10.000. Planșele Horst-text (sunt) reproduse după procedeul Offset-Deep. Luna Bucureștilor, 15 Mai – 15 Iunie 1939", cu aceleași reproduceri și în culori după picturile și acuarelele lui Steriade, Ressu și Poitven-Skeletti, doar că în Postfața ediției, scrisă de Ludovic Dauș, acum apar numele Regelui și ale artiștilor care au realizat ilustrații la poeziile marelui poet, adică Geo Zlotescu, Gh. Cegakloff și Ch. Labin, graficieni diferiți estetic, însă uniți în stil, încercând să surprindă spiritul versurilor eminesciene (vezi „Cuvânt de încheiere la ediția de față" de Ludovic Dauș). Atât generalul Dombrowski cât și Ludovic Dauș erau botoșeneni de origine, cu multe amintiri de familie despre ultimii ani de viață ai lui Eminescu.

Generalul Victor Dombrowski mai vine cu o idee: Pentru că nevoile țării noastre cer, în momentul de față, înainte de toate „o oțelire a brațelor", cartea să fie livrată garnizoanelor de pe întreg teritoriul României, cu aluzie la *Doina* lui Eminescu, care trebuie citită ostașilor și nu numai lor. Și încă o precizare din partea celor doi editori. Ei propun ca ofițerilor și soldaților care se înscriu la achiziționarea cărții, numele acestora să fie imprimat pe cotorul acesteia. Printr-un concurs de împrejurări, la mine a ajuns un exemplar purtând sigla Lt. (locotenent) V. Cărare. Restul tirajului, e de presupus, a plecat în ranițele și bagajele ofițerilor și ostașilor mobilizați pe frontul de peste Prut până în tranșeele Stalingradului.

Niciun exemplar din acest război devastator pentru conștiința românească nu s-a mai întors acasă.

N.B. Această ediție jubiliară nu pare a fi băgată în seamă de unii dintre tinerii eminescologi nededați la cercetarea de arhivă și de bibliotecă. Nici bibliografia lui Ludovic Dauș nu înregistrează efortul editorial al uitatului și nedreptățitului scriitor. Omisiune care, sper, nu va fi perpetuată în dicționarele și enciclopediile literare ale viitorului.

Semn(al) de carte

Solomon Marcus, *Copiii sub agresiune,* Editura Spandugino, București, 2016

Apariția postumă a acestei cărți, prima dintre cele încredințate spre publicare de către Solomon Marcus Editurii Spandugino la începutul acestui an, adaugă încă o mărturie privind lupta cea bună, pe care acesta a purtat-o neobosit, până în ultima clipă a vieții sale, pentru o educație de calitate.

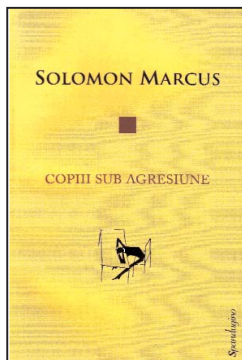
Articolele „Copiii, sub agresiunea unei școli care le ignoră nevoile și drepturile" și „Ușor cu pianul pe scări" au fost publicate inițial pe site-ul *Contributors.ro,* la data de 26 ianuarie 2016 și, respectiv, la 11 februarie 2016. Comentariile au apărut însă în săptămânile imediat următoare, o parte a lor fiind preluată în acest volum.

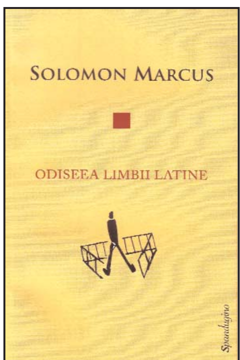
Solomon Marcus avea să se stingă numai o lună mai târziu.

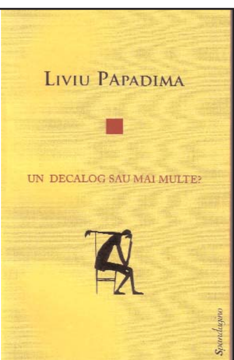
Ne revine datoria de onoare nouă, celor care am avut șansa uriașă de a-l fi cunoscut și prețuit, să-i păstrăm vie memoria, cu credința că „Marea viață poate începe după moartea biologică. De fapt, testul pentru calitatea unei vieți umane îl reprezintă capacitatea de a supraviețui prin realizările ei." (Solomon Marcus)

Profesiunea noastră de credință va rămâne aceea de a-l urma pe *Solomon Marcus* și *în actualitate,* împreună cu toți cei care se vor dovedi demni purtători ai spiritului său etern viu.

(Editor, Lavinia Spandonide, în Notă editorială, la începutul cărții)

Solomon Marcus, *Odiseea limbii latine,* Editura Spandugino, București, 2016

Școala nu trebuie redusă la o instituție de prestări de servicii care livrează ocupanți de locuri de muncă robotizați, limitați. Școala trebuie să-i dea absolventului sentimentul că viața sa are un sens, o motivație culturală care se concretizează într-o armonie a identității personale și a celei naționale cu apartenența la cultura europeană și la cea planetară. Și din această perspectivă, studierea limbii și culturii latine este extrem de importantă. (Solomon Marcus)

Solomon Marcus a luptat pentru limba latină în școală, fiindcă credea în forța creatoare a minții omenești, în nevoia de „geometrie gramaticală" a spiritelor umaniste, dar și din motive mult mai profunde. Prin latină, savantul a făcut o pledoarie pentru limba română și, în fond, pentru cultura română și pentru identitatea românească. Episodul din viața sa de luptător pentru studiul latinei relevă o lumină specială a personalității lui Solomon Marcus, anume aplecarea sa spre nevoile sufletului, spre personalitatea poporului român, veghează de latinitate. (Acad. Ioan-Aurel Pop)

(Texte reluate de pe coperta a patra a cărții)

Liviu Papadima, *Un decalog sau mai multe?* Editura Spandugino, București, 2016

Această carte reunește o serie de articole publicate în *Dilema veche*, în cadrul rubricii „Învățătura de minte", scrieri aflate, explicit sau implicit, în siajul gândirii lui Solomon Marcus despre rosturile educației.

În aprinsele dezbateri despre educație ce brăzdează spațiul public românesc, cu greu se poate atinge o convergență de opinii, măcar minimală – alta decât că stăm rău și că guvernanții sunt de vină. Eu cred însă, ca și Solomon Marcus, că nexul chestiunii nu stă în măsurile administrative care nu se iau sau se iau prost, ci în valorile pe care fiecare dintre noi le asociază actului educațional, valori pe care le considerăm, inevitabil, definitorii și pentru modul în care ne-am dori să ne trăim propriile vieți, sau copiii noștri să și le trăiască pe ale lor. Aici, cred eu, se deschide marea nebuloasă a societății noastre de azi. Aici se deschid marile clivaje ce o fac atât de nesigură și de tensionată. (Autorul, pe coperta a patra)

Știința, parte a culturii

Carnap despre semnificația logicismului în filosofia matematicii

Acad. Alexandru BOBOC

Logicismul (ca și intuiționismul și formalismul) reprezintă un moment de referință în reflecțiile asupra fundamentelor matematicii și a raporturilor dintre matematică și logică. Începuturile acestei orientări în filosofia matematicii se află în opera lui Frege, a cărui scriere sub titlul *Begriffsschrift* (Scriere conceptuală) își propune în principal relevarea specificului „limbajului aritmetic formal": „Limbajul aritmetic formal", considera Frege, „se raportează mai mult la gânduri ca atare decât la configurații particulare. Orice tentativă de a stabili, prin înțelegerea conceptului ca sumă a indiciilor sale, o similitudine artificială am lăsat-o în afară. Limbajul meu formal se bazează, în modul de folosire a literelor, pe cel aritmetic. În felul acesta, *Begriffsschrift* este un mijloc menit realizării unor scopuri determinate, și nu trebuie condamnat dacă nu servește și pentru altele... cred că ceea ce propun, anume înlocuirea conceptelor de *subiect* și *predicat* cu *argument* și *funcție* se va adeveri ca un lucru trainic". (G. Frege, *Begriffsschrift. Eine der arithmetischen nachgebildete FORMALSPRACHE des reinen Denkens* (1879), în *Begriffsschrift und andere Aufsäze*, 2. Aufl., G. Olms Verlag, Hildesheim, 1993, p. X, XI, XIII)

Logica, sublinia mai departe Frege, „nu trebuie să rămână prea strâns legată de limbă și de gramatică"; „vreau să creez nu un simplu *calculus ratiocinatur,* ci o *lingua characteristica* în sens leibnizian, în care recunosc acel calcul deductiv ca parte constitutivă necesară a unei scrieri conceptuale. Odată recunoscut acest lucru, precizez că în expunere am lăsat la o parte logicul abstract" (*Idem*, pp. XIII, 98).

Frege avea convingerea „că scrierea conceptuală trebuie să redea gândurile cât mai pur și mai direct, să expună clar corectitudinea unui raționament coerent. Aplicarea acestei scrieri trebuie, după opinia autorului ei, să-și afle locul în chestiunile filosofice, matematice și fizice". (L. Kreisler, *Gottlob Frege, Leben, Werk-Zeit,* F. Meiner, Hamburg, 2001, p. 268)

În fond, Frege arată că „trebuie să ne așteptăm ca în logică terminologia ambiguă și confuză de *subiect* și *predicat* se facă loc unei distincții mai satisfăcătoare a formelor propoziționale în conformitate cu doctrina funcțiilor"; *Begriffsschrift* vizează „construirea unui limbaj formalizat al gândirii pure, adică al unui sistem de simboluri mai precis decât limbajul obișnuit și mai adaptat în vederea asigurării exactității deducției, și aceasta pentru că nu permite decât ceea ce este esențial, anume conținutul conceptual". (W. Kneale, M. Kneale, *Dezvoltarea logicii,* II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, pp. 65, 108)

La Frege trece în primul plan logica, încercând „să arate că și numerele se pot defini fără referire la alte noțiuni decât acele cuprinse în interpretarea calculului său ca sistem de logică. Dacă avea dreptate să facă aceasta, atunci logica include aritmetica și, odată cu ea, toate ramurile matematicii care se pot reduce la aritmetică, în sensul că se poate arăta că ele cuprind doar noțiuni care se află deja în aritmetică sau logică, cel puțin ca posibilitate" (*Idem,* p. 64).

Este important de subliniat că în vol. I din *Principia Mathematica* „influența lui Frege este manifestă; până și acele doctrine ale lui Russell în care acesta îl contrazice pe Frege (de exemplu, teoria sa a descripțiilor și teoria tipurilor) au fost cel puțin sugerate de dificultățile din opera lui Frege"; dar „logicienii au recunoscut meritele lui Frege numai atunci când ei înșiși au fost gata să discute problemele ridicate de el... realizările sale au fost atât de mari, încât o bună parte din ceea ce vine după el poate fi pus în legătură în modul cel mai adecvat cu opera sa" (*Idem*, pp. 143, 144).

Poziția centrală a logicii este recunoscută în mod clar de Frege: „Din scrierea de față se va putea vedea că până și un raționament în aparență atât de specific matemetic cum este trecerea de la *n* la *n* +1 se întemeiază pe legile generale ale logicii și că nu avem nevoie să apelăm la legi speciale ale unei gândiri agregative"; „sper că în această scriere am reușit să fac plauzibil faptul că legile aritmetice sunt judecăți analitice și deci *a priori.* Potrivit acestui punct de vedere, aritmetica ar fi numai o logică mai elaborată, orice propoziție aritmetică fiind o lege logică, deși una derivată". (G. Frege, *Fundamentele arit-meticii. O cercetare logico-matematică asupra conceptului de număr,* în *Scrieri logico-filosofice,* Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 31, 135)

Este în esență teza logicismului, după care matematicile sunt o ramură a logicii: „idealul lui Frege", realizat în *Principia Mathematica*, era „de a reduce toate conceptele matematice la concepte logice și propozițiile matematice la propoziții logice, de a face din matematică o ramură a logicii". (A. Dumitriu, *Mecanismul logic al matematicilor,* Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 180)

De fapt, scrierile lui Frege (îndeosebi: *Begriffsschrift', Die Grundlagen der Arithmetik; Grundgesetze der Arithmetik, begriffsschrifflich abgeleitet;* I) urmează acest program logicist, în virtutea căruia toate conceptele matematice „negeometrice" se pot reduce la „concepte pur logice". Dar Frege „este pentru noi, independent de rolul său de reprezentant principal al logicismului în cercetarea fundamentelor matematicii, un gânditor ale cărui strădiunțe pentru un discurs fundamental și argumentare riguroasă, așa cum o arată cărțile sale, pot să valoreze încă și astăzi ca modelatoare". (Chr. Thiel, *Gottlob Frege: Die Abstraktion, în Grundprobleme der grossen Philosophen*, hrsg. von J. Speck, *Philosophie der Gegenwart* I, Vanderhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1972, p. 19)

Rudolf Carnap intervine în acest context (Frege, Russell și *Principia Mathematica;* Wittgenstein și „Cercul vienez") cu analize de fond care, pe lângă o apreciere (exigentă, dar nuanțată) a logicismului (și a celorlalte orientări din filosofia matematicii), depășește stadiul inițial al afirmării acestei orientări. Așa cum s-a observat, „logicismul lui Frege și Russell s-a pluralizat, acceptând, conform principiului toleranței al lui Carnap o multitudine de logici ca bază a edificării conceptuale unificate a matemeticii și a logicii". (I. Pârvu, *Axiomele infinitului: Programul lui Gödel în filosofie și fundamentele matematicii,* în *Revista de filosofie,* 1-2, 2008, p. 42)

Este de reținut că, spre deosebire de alți logicieni, care „s-au limitat la dezvoltarea logicii moderne și aplicarea ei în cercetarea fundamentelor matematicii", R. Carnap „și-a propus să facă utilă noua știință pentru întreaga filosofie. Cu aceasta a fost instituit totodată un înalt ideal de exactitate pentru cercetarea filosofică". (W. Stegmüler, *Rudolf Carnap: Induktive Wahrscheinlichkeit,* în *Grundprobleme de grossen Philosophen,* hrsg. von J. Speck: *Philosophie der Gegenwart* I, p. 46)

În principal, contextul în care Carnap se raportează la logicism este concretizat (între multe altele) prin: afirmarea „sintaxei logice a limbajului"; apariția scrierilor lui K. Gödel despre incompletitudine; ampla dezbatere asupra fundamentării matematicii (1930).

Carnap însuși caracterizează în mod exemplar acest context: „Am menționat deja că membrii *Cercului,* în opoziție cu Wittgenstein, au ajuns la concluzia că putem să vorbim despre limbă, îndeosebi despre structura expresiilor lingvistice. Corespunzător acestei idei, eu am dezvoltat teoria sintaxei logice a unei limbi ca teorie analitică pură a structurii expresiilor acesteia. În principal, reflecțiile mele au fost determinate de cercetările asupra matematicii ale lui Hilbert și Tarski. Am discutat adesea cu Gödel despre aceste chestiuni. În august 1930, el mi-a explicat noua sa metodă de a pune în relație numerele cu semne și expresii. Mi-a lămurit cum, cu ajutorul acestei metode de aritmetizare, el a dovedit că orice sistem aritmetic formal este incomplet și indemonstrabil. Publicarea de către Gödel a acestui rezultat a însemnat un punct de cotitură în dezvoltarea fundamentelor matematicii". (R. Carnap, *Sintaxa logică a limbajului (Introducere). Logica veche și logica nouă și alte scrieri,* trad., note și comentarii, postfață de Al. Boboc, Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2013, p. 30)

Această mărturisire a lui Carnap vine după o perioadă îndelungată de discutare a chestiunilor privind fundamentele matemeticii și, în principal, după noi proiecte de statuare a logicii modeme. Carnap relevă, tocmai în acest sens, importanța metalogicii: „am pus mare preț pe deosebirea dintre acea limbă care este obiectul cercetării, și pe care am numit-o *limbă-obiect,* și limba în care este formulată teoria limbii-obiect, adică matalogica; am numit-o pe aceasta metalimbă" (*Idem*, p. 31).

Preocupat de a face „mai precisă" metalimba, Carnap relevă totodată importanța metamatematicii (dezvoltată de Hilbert), cu precizarea: „În timp ce Hilbert preconiza metamatematica sa numai în sensul unei dovezi a lipsei de contradicție a sistemului matematic formulat în limbă-obiect, eu aspiram la schița unei teorii generale a formelor lingvistice"; „mi-a părut important să arăt că marea diversitate de păreri filosofice are de a face în fapt cu chestiunea dacă o formă particulară de limbă poate să fie utilizată pentru limbajul matematicii sau cel al științei... În afară de aceasta voiam să arăt că fiecare are libertatea de a-și alege, așa cum poate, regulile limbajului său și totodată logica sa. Am numit aceasta *principiul toleranței,* mai exact, acesta s-ar putea numi principiul convenționalității formelor lingvistice".

De aici rezultă că la discutarea „problemelor litigioase", este vorba, în primul rând, de scopuri determinate „exclusiv de proprietățile sintactice ale diferitelor forme lingvistice, iar, în al doilea rând, de temeiurile practice ale preferinței pentru o formă sau alta"; dar „adevăratul imbold către dezvoltarea metodei sintactice" a venit din discuțiile în *Cerc*, unde „se dovedise că orice încercare de a cuprinde mai precis problemele filosofice care ne interesau se termina la problemele analizei limbajului". (*Idem*, p. 33)

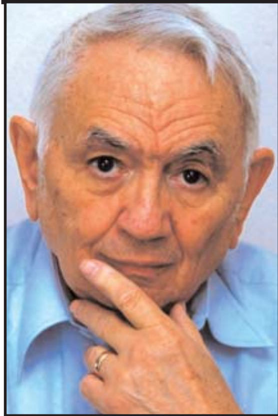
Toate acestea au făcut iminentă operarea cu metalimba: deoarece „ceea ce constituie esențialul în problemele filosofice privește limba, nu lumea, trebuie să formulăm și aceste probleme nu în limba obiect, ci în metalimbă... Construcția unei metalimbi aptă de o claritate considerabil mai mare, ar contribui astfel la formularea problemelor filosofice și la rezultate mai bune în discutarea lor".

O discuție despre logicism este astfel pregătită de un participat efectiv la înnoirile din logică și filosofia matematicii. Carnap (așa cum se va vedea) se dovedește a fi un bun cunoscător al situației și un participant la aceste înnoiri. Este de reținut că dezbaterile din septembrie 1930, de la Königsberg (poate nu întâmplător!) se situează într-o epocă nouă a cercetării fundamentelor matematicii. Pe de o parte, Gödel, cu ideea incompletitudinii oricărui sistem formal, generând sentimentul că trebuie să abandonăm speranța că se poate formaliza totul, pe de altă parte, Wittgenstein cu teza imposibilității unui metalimbaj (*Philos. Bemerkungen*, 1,6: *Nu pot să ies cu limba în afară de limbă*) și cea (și mai scandaloasă!) a nelegitimității metamatematicii (*Philos. Bemerkungen,* 159, p. 188: *Matematica nu se poate descrie, ea se face*) și a metalogicii, căci limbajul logic este el însuși un metaplan față de obiecte posibile (*Tractatus,* 5.43: *Toate propozițiile logicii spun același lucru, anume: nimic*).

→

Ştiinţa, parte a culturii

Doamnele matematicii

Octavian STĂNĂŞILĂ

Istoria lumii înregistrează linia sinuoasă invizibilă a progresului uman, a dezvoltării diverselor segmente social-economice şi culturale, precum şi evoluţia domeniilor de cercetare ştiinţifică şi învăţământ. Totodată, se observă şirul de nedreptăţi perpetuate de la o orânduire la alta, de la un veac la altul. Un exemplu frapant îl constituie poziţia femeilor în cetate şi în diverse comunităţi, opresarea lor fizică sau intelectuală, cu neglijarea păguboasă a resurselor lor excepţionale de inteligenţă, abilitate, delicateţe şi frumuseţe potenţială. Deşi fiecare domeniu îşi are reprezentante de seamă, aici mă voi referi la câteva exemple istorice de doamne care s-au remarcat în timp prin contribuţiile lor în cercetarea matematică de vârf sau în învăţământ.

Antichitatea consemnează numele *Hypathiei* (415 î.Hr.), şefa şcolii neoplatoniene din Alexandria.

Maria Agnesi (1718 – 1799) a fost un copil italian autodidact. La 30 de ani, a publicat la Milano un tratat de analiză matematică dedicat împărătesei Maria Tereza şi tradus în mai multe limbi. Acolo erau prezentate în mod original curbele plane, bazele analizei şi ecuaţiilor diferenţiale. Academia franceză a intenţionat alegerea doamnei Agnesi, prin modificarea statutului care bloca accesul femeilor. În ultimii ani de viaţă, s-a ocupat de ajutorarea săracilor. Numele ei este legat de curba $(x^2+1)y=1$, numită „bucla Mariei Agnesi".

Sophie Germain (1776 – 1831) s-a născut într-o familie franceză prosperă. Îşi putea alege orice domeniu, dar, spre disperarea părinţilor, a ales matematica şi latina, pe care şi le-a însuşit cu toată râvna. I-a fost interzisă admiterea la Şcoala Politehnică din Paris, dar a reuşit să comunice cu celebrul academician Lagrange. În 1809, a stabilit „ecuaţia plăcilor subţiri" şi apoi a elaborat mai multe lucrări de teoria numerelor şi geometrie a suprafeţelor, apreciate de marele Gauss. În acea vreme, femeile nu puteau preda la universităţi şi, în ciuda recomandărilor unor mari somităţi, nu primeau titluri academice. Ea rămâne cunoscută pentru afirmaţia: „Algebra a devenit o geometrie scrisă în simboluri, iar geometria o algebră incarnată în figuri", sintetizând una dintre unificările interne ale matematicii.

Celebra *Sofia Kovalevskaia* (1850 – 1891) a fost fiica unui ofiţer rus, care a dorit altceva pentru o fată frumoasă şi inteligentă, stăpânită de demonul matematicii. Sofia a ales să plece la studii matematice la Göttingen, acceptată de faimosul profesor Weierstrass. Curând, ea a elaborat câteva articole care i-au adus celebritatea; unul se referea la mişcarea solidului cu un punct fix, pentru care a primit premiul Academiei Franceze. Abia în 1889 a obţinut un post de profesor titular la Universitatea din Stockholm, cu puţin înainte de moartea sa prematură, răpusă de o gripă banală. Este prima femeie care a depăşit barierele unei mentalităţi misogine, fiind aleasă membră a Academiei de Ştiinţe din St. Petersburg.

Cea mai înaltă cotă a atins-o *Emmy Noether* (1882 – 1935), fiica unui profesor de la Universitatea din Erlangen. După o specializare în limbi moderne, ea şi-a schimbat orientarea şi, în 1908, a elaborat o lucrare remarcabilă de teoria invarianţilor, unde a stabilit legături între simetrii şi legi de conservare. În perioada 1919 – 1933, a ţinut lecţii prost plătite, ca suplinitoare a lui Hilbert, şi tot atunci a publicat mai multe lucrări care au aşezat-o printre matematicienii de prim rang. În 1933, a fost forţată de regimul nazist să plece, ajungând în SUA, unde a murit după doi ani din cauza unei tumori. Emmy Noether este fondatoarea teoriei inelelor şi o teoremă celebră îi leagă numele de cel al campionului mondial de şah Emanuel Lasker. Totodată, ea a avut o mare influenţă asupra tineretului studios şi, în acest sens, Dan Barbilian i-a făcut un portret impresionant. La moartea ei, Albert Einstein a afirmat că doamna Noether „a fost un geniu matematic creator".

În anii noştri, *Ingrid Deaubechies* (n. 1954) este o matematiciană şi fiziciană belgiană, profesoară la Princeton, prima femeie aleasă preşedinte al Uniunii Internaţionale a Matematicienilor. Ea este printre fondatorii teoriei undinelor (*wavelets*), având contribuţii profunde privind procesarea semnalelor digitale, imagistica medicală, compresia imaginilor şi recunoaşterea amprentelor vocale. O clasă de undine îi poartă numele, fiind utilizate în standardul JPEG. În 2012, a primit titlul de baroneasă din partea regelui Albert II. Soţul ei este tot matematician şi împreună sunt părinţii a doi copii cărora le arată toată devoţiunea.

În România s-au aplicat, de asemenea, diverse interdicţii şi obstrucţii, puţine doamne obţinând titluri şi poziţii academice înainte de 1950. La Universitatea din Iaşi, profesoara Vera Miller–Lebedev a ţinut cursuri de algebră modernă, iar conf. Florica Câmpan a publicat mai multe cărţi de popularizare. La Universitatea din Bucureşti, *Cabiria Andreian Cazacu* (n. 1928) este specialistă în teoria suprafeţelor riemanniene; ea este membru de onoare al Academiei Române şi cea care a însufleţit o colaborare internaţională întinsă pe trei decenii, anume Seminarul româno–finlandez de Analiză complexă. *Alexandra Bagdasar* (n. 1935) a absolvit Universitatea din Bucureşti în 1957. Ea are contribuţii în analiza funcţională, fiind autoarea unor lucrări de teoria împrăştierii (*scattering*) şi teorie ergodică. A fost căsătorită cu prof. C. Ionescu-Tulcea şi cu laureatul Nobel pentru literatură Saul Bellow.

Lăsând la o parte răutăţile vremii, *Zoia Ceauşescu* (1949 – 2006) a avut un statut neobişnuit. A absolvit Universitatea din Bucureşti şi a fost cercetătoare la Institutul de Matematică al Academiei; din 1975, la desfiinţarea arbitrară a Institutului, a fost şefa Secţiei Increst de matematică, până în 1989. Fără autoritate profesională, ea a încercat totuşi să ferească secţia de urgia unor decizii politice mânate de o putere necenzurată de raţiune. I-a respectat pe colegi, încercând să le înţeleagă contribuţiile şi putea fi întâlnită la Biblioteca Institutului Teologic, chiar şi înainte de 1989.

Aş dori să amintesc, de asemenea, numele doamnelor *Irina Athanasiu, Luminiţa State* şi *Adriana Berechet,* dispărute prematur, ele având contribuţii notabile în informatică şi statistică.

Nu în ultimul rând, amintesc numele româncei *Ana Caraiani,* actualmente profesoară la Princeton, fostă câştigătoare a Olimpiadei Internaţionale de Matematică. Nu întâmplător, a început organizarea de olimpiade separate de matematică pentru fete.

Barierele invizibile şi discriminările nemotivate impuse doamnelor au fost înlăturate, dar au trecut sute de ani până ce lumea a observat şi instituţionalizat faptul că talentul matematic este egal repartizat pe sexe, origini şi condiţii sociale, naţionalităţi, credinţe şi rase. Să mulţumim Proniei divine că progresul uman s-a impus şi aici!

Iată de ce spunea Carnap că membrii *Cercului*, în opoziţie cu Wittgenstein, au ajuns la concluzia că este posibil să vorbim despre limbă. Fără aceasta, întreaga istorie a elaborării sintaxei logice şi a semanticii logice, ca piese esenţiale pentru o adevărată mutaţie în înţelegerea statutului logicii ar rămâne în dificultate. Carnap, Tarski, apoi „semantica lumilor posibile" sunt totuşi fapte.

Dar să revenim la ideea de bază a logicismului: matematica, ramură a logicii, interpretare propusă de Frege şi confirmată de B. Russell şi A.N. Whitehead într-o tratare sistematică. „Se arată anume că fiecare concept matematic poate fi dedus din conceptele de bază ale logicii, şi că fiecare propoziţie matematică (întrucât valoarează în orice domeniu de gândire posibil) poate fi dedusă din principii ale logicii". (R. Carnap, *Sintaxa logică a limbajului...*, p. 85)

De fapt, în *Sintaxa logică* a lui Carnap „s-a realizat pentru prima dată în mod consecvent *orientarea lingvistică,* preluată între timp de întreaga filosofie analitică". (W. Stegmüller, *Rudolf Carnap*, în *Grundprobleme der grossen Philosophen*, p. 48.)

Esenţa noului program al logicii propus de Carnap constă nu atât în faptul că limba devine obiect de cercetare a logicii, ci şi în relevarea sintaxei şi semanticii ca metode fundamentale în reconstrucţia modernă în logică. Aşa cum s-a subliniat, *Meaning and Necessity* „reprezintă punctul culminant al epocii de aur a semanticii (logice)", epocă situată între Frege şi Carnap, care se caracterizează prin acel familiar contrast care, în diferitele lui variante, a fost cunoscut sub expresia *Bedeutung versus Sinne*, referenţi (sau *nomina*) versus sensuri, sau extensiuni versus intensiuni". (J. Hintikka, *Carnap's Heritage*, în *Homage to Rudolf Carnap*, vol. 73: *Material and Perpectives*, ed. by J. Hintikka, D. Reidel, 1975, p. 217)

Examinând raporturile dintre logica veche şi cea nouă, Carnap subliniază că „cea mai importantă motivaţie pentru formarea noii logici se află în necesitatea reexaminării critice a fundamentelor matematicii... cercetarea fundamentelor logice ale matematicii, în scopul *analizei logice a numărului,* a necesitat inevitabil un sistem logic capabil de randament prin cuprindere şi precizie... mai urgentă era astfel necesitatea unei noi construcţii a logicii, mai ales că s-au observat anumite contradicţii (antinomii), mai întâi în domeniul matematicii, contradicţii care s-au vădit curând ca fiind de natură general-logică. Acestea se puteau depăşi însă numai printr-o radicală reconfigurare a logicii". (R. Carnap, *Sintaxa logică a limbajului..*, Editura Grinta, 2013, pp. 78-79)

Grăitoare pentru aceste frământări este *Discuţia despre fundamentele matematicii* (din septembrie 1930, la Königsberg), precedată de următoarele comunicări: *Fundamentarea logicistă a matematicii* (R. Camap); *Fundamentarea intuitionistă a matematicii* (A. Heyting); *Fundamentarea formalistă a matematicii* (John von Neumann); *Despre matematica pregreacă* (O. Neugebauer). La discuţii au participat: H. Hahn, R. Carnap, A. Heyting, A. Scholz, G. Gödel, von Neumann, Reidemeister.

În cele ce urmează reţinem principalele idei ale lui Carnap şi începem cu precizarea (tipică pentru stilul de gândire şi de lucru al lui Carnap): „întrucât urmează să prezint în mare liniile principale ale construcţiei logiciste a matematicii, consider de datoria mea să relev nu numai părţile în care sistemul este reuşit, întru totul, or măcar într-o anumită măsură, ci să mă refer şi la dificultăţile specifice de care se loveşte construcţia logicistă" (*Idem*, p. 35).

Prezentarea fundamentării logiciste a matematicii constituie un text de referinţă în istoria domeniului. Carnap urmăreşte aici două teze: „1. *conceptele* matematice sunt deductibile din conceptele logice, prin definiţii explicite; 2. *propoziţiile* matematice sunt deductibile din principiile logice, prin definiţii pur logice" (*Idem,* p. 36).

În tratarea primei teze sunt indicate mai întâi *conceptele logice* presupuse aici: *în logica propoziţiei* (negarea unei propoziţii *p;* disjuncţia a două propoziţii *p sau q*; conjuncţia: *p şi q*; implicaţia: *dacă p, atunci q*) şi în *logica funcţiilor* (conceptele cele mai importante sunt universalitatea şi existenţa). Se precizează apoi următoarele: „Conceptele menţionate nu au nevoie să fie prezentate toate drept concepte de bază nedefinite. Unele dintre ele sunt reductibile la altele... Teza logicistă afirmă că aceste concepte logice sunt suficiente pentru definirea conceptelor matematice şi că nu este nevoie să se adauge concepte matematice specifice" (*Idem,* p. 37).

(Va urma)

Intermedierea poetului

Mihai SPORIȘ

Între noi, profanii, amatori ai artei, și spațiul înalt al sensurilor ascunse se interpune întotdeauna călăuza, cea care știe calea și are cheia desferecărilor. Între orice artist și opera sa stă o partitură, un plan, ca intermediere, formă scrisă a unui limbaj personal, dând seama de originalitatea unui creator în deplina sa unicitate. Infinit diversă este mulțimea creatoare, dar surprinzătoare devine atragerea de atenție a unor oameni atinși de aripa geniului. Aceștia au puterea de-a rezona, dragoste la prima vedere uneori, energia și duhul artei lor, celor ce se acordează sensibil acelorași lungimi de undă. Cei mulți chemați, dar fără a fi fost aleși, pot să se apropie înțelegător, și prin aceasta durabil, atunci când sunt îndrumați de intermediarii rezonanți cu arta și care au știința reconfigurării unei scheme, unui mecanism al priceperii în mintea avidă de cunoastere. Căutând semnele și sensurile artei lui Constantin Brâncuși, am întâlnit un gând al poetului Nichita Stănescu, într-un fel de „carte de recitire" a artei multor semeni de-ai noștri.

Intrăm aici într-un dialog virtual, un fel de *re-recitire,* cu cele descifrate de poetul-filosof și *fiziolog* în egală măsură (așa își și numește un volum: *Fiziologia poeziei,* Ed. Eminescu, București, 1990), în ceea ce privește structurarea planurilor multiple ale existenței omului în centrul lor. O facem pentru a reaminti o cheie propusă de el pentru Brâncuși și pentru a încerca o interpretare proprie a partiturii poveștii „Ansamblului de la Târgu-Jiu", raportându-ne la schematizarea și relaționarea unor planuri referențiale.

Spune Nichita Stănescu într-un gând de-al său care ne iscodește: „Dacă umanitatea a apărut în sânul spațiului natural, spațiul artificial reprezentând însăși umanitatea în raport cu spațiul natural, el naște la rândul său spațiul abstract." (pag. 85) Sentința raționamentului său devine afirmație fermă: „omul aflat în centrul spațiului artificial are ca limite spațiul natural și cel abstract". (pag. 85) Apoi găsește corespondențele: stiința oglindește, în planul ideilor, spațiul natural; politica, spațiul social, construcție artificială; arta fiind expresia spațiului abstract. Aceste spații sunt contopite într-o interferență și interdependență exprimate printr-un corpus ideatic. „Spațiul abstract este exprimat prin idee, dar în același timp ideea este aceea care transleazä naturalul spre artificial și acesta spre abstract. Ideea este omniprezentă, dar neexprimată în spațiul natural." (pag. 86) Apoi ne lămurește asupra raportului finit-infinit (fără sfârșit) în întrepătrunderea planurilor descifrate. Universul natural este finit și curb – ca o cuprindere a ceea ce îmbrățișăm! Universul artificial este finit – în conexiune cu finitudinea naturii! – și infinit interior (nemărginit) în adâncirea lui în universul natural. Universul abstract este infinit și interior universului artificial. Condiționările acestea sunt impuse de poetul-filosof în afara sistemului de referință clasic al spațio-temporalității: „infinitatea nu poate fi concepută în sistemul de referință spațiu-timp, ci numai ca act de interioritate pură". (pag. 86)

Din perspectiva acestei viziuni structuraliste, vedem în demonstrația poetului translarea spațiilor: natural – artificial – abstract, în inferențialul OM, cu ideile. EL (cu atributul delegat, să fie creator!) se adâncește în căutarea punctului a-dimensional și anulează spațiul; trece dincolo de vămi, într-un soi de veșnicie, pentru a-temporar. Pe schema aceasta, cel ce se revendica de la *naturalitate,* Constantin Brâncuși, ne va fi inspirat înțelesul *ansamblului* său. Chiar devenirea artistului, cu etapele inerente, ne arată scara urcușului în cele adânci: copilul ucenicind în natură, calfa și meșterul artefactelor cu scop utilitar, artistul atingând grația celor vorbitoare prin ele însele. Aici a găsit punctul descărnat de material al ideii. Aici dimensiunile artificiale și-au pierdut spațiul, sublimând în simboluri, adică în gânduri cu viteze amețitoare, dincolo de cele cu fotonii fără dimensiune și într-o comprimare a timpului, dincolo de genezele cu acel alpha emblematic. Simbolurile agregate subtil au construit suma ideilor unei povești pline de emoție și trăitoare prin a-material și a-ființial (în sensul celor biologice!), dar cu viață în sine, infinit (nesfârșit) comunicabilă, cu un duh omniprezent și reintegrator.

Spune *poetul:* „Orice dimensiune, oricât de mare, este finită prin caracterul ei neabstract..." „Coloana fără sfârșit" prin nume ne vorbește de continuitate. Gândul nostru – cu viteză infinită! – poate adăuga *nesfârșitei* până când perspectiva adâncirii în cer va transforma *modulul* adăugat mental într-un punct a-dimensional. Timpul generaților, fără sfârșit și ele, în coloana de coșciuge se anulează când ultima clepsidră își pierde forma și devine un punct în veșnicie.

Cele trei spații, natural, artificial și abstract, în simultaneitate „funcționează" într-o determninare internă ordonată precis: „spațiul natural resimte atracția maternă devoratoare față de spațiul artificial și își ignoră propria sa inimă, spațiul abstract; în mod simultan, spațiul artificial respinge, se alienează de spațiul natural, resimțind o atracție solidar paternă față de spațiul abstract și, în mod simultan, spațiul abstract resimte ca absurd spațiul natural (...) și o tensiune alergică față de spațiul artificial". (pag. 87) Aici, în mijloc, OMUL pare a fi între spații ca între Mama-pământ și Tatăl-cer, ca între determinarea materială și duhul informal al continuității genetice implantat... cuvânt și însuflețire.

Din sânul spațiului natural ivindu-se umanitatea, acolo revenim permanent, în finalitatea spațiului curb, a cercului care se închide. Gravitația, ca o lege a atracției, ne arată maternitatea pământului. Venind din sânul însămânțat, după zborul prin celelalte spații, dăm obolul acestora ca un fel de vămi într-un ritual al întoarcerii. Din încifrarea scripturii știm că părăsim, ca o alungare, grădina primordială a determinismului strict, în care am fost făcuți. Tot acolo ne putem întoarce, numai eliberați de cele grele. Mare păcat cunoașterea! Pentru acest cutez am fost dați afară, pe poarta Edenului. Iar o „fericire" ne sună ostentativ și redundant pe drumul căit al întoarcerii: „Ferice de cei săraci cu duhul, că a lor va fi împărăția cerurilor!"

Cunoașterea de sine, acceptată spațiului exterior, din afara grădinii primordiale, este în legitatea libertății de-a mânca din pomul cunoașterii și a poruncii de-a ne asuma ființarea pe cont propriu. Aici, în spațiul pe care ni-l construim, să trăim cum ne place, comunicăm ceea ce înainte era neexprimabil și sub tabuul ascultării absolute. Cele făcute își ating majoratul și trec pragul maturității și trebuie să-și ia soarta în mâini – lucru observabil în natura-mamă. Dincolo de poarta grădinii, exersând și ceea ce naturalitatea ne-a fost primul model (ne-o spune și Brâncuși, recunoscându-și izvorul) în spațiul artificial cu rodul unor mâini dedate muncii, se trăiește social, întru natura-mamă, dar în determinismul convențiilor oficiale instituite. Ceea ce fusese în sânul naturii se neagă acum și primește atributul autonomiei. Asumarea de sine, din moștenirea primordială, prin auto-cunoaștere relevă dualitatea cu o conștiință dobândită (Noica ne-ar fi vorbit cândva despre *sinea* și *sinele* nostru!). Tânjim după starea fără de griji a începutului până la pragul când dualitatea își cere drepturile și împerecherea devine iminentă. În legitatea naturii, cu știința biologiei descifrată, convenția socială din spațiul artificial ne procură starea de mijloc, aceea în care suntem chemați să ne împlinim menirea legii naturale, dar și pe aceea convenită educării primei trepte, să treacă pragul maturității.

În povestea *ansamblului,* ideea dualității pământ-cer/mamă-tată, din perspectiva încercuirilor definite de poet, o simțim în reprezentarea explicită a sărutului – ca o îmbrățișare și contopire fizică, o observăm figurativ în geometria cercului care cuprinde interior jumătățile – față către față. Povestea este însă o desfășurare de idei, cu momente înseriate. În jocul de doi al sărutului pot fi remarcate cele trei momente: apropierea (atracția, cu propriul ei ritual!), contopirea (actul culminant, când jumătățile devin întreg și refac androginul!), despărțirea (ca o separare, jumătățile spate în spate și reîntoarcere în dualitatea contrariilor!). Văzute în povestea ansamblului, ca o poveste spusă prin momentele-monumente, amplasate în natura unui parc, ca artefacte dedicate unui scop public, prin voință și convenție asumate, acestea aparțin unei abstractizări, posibilă prin transformarea imaginii reale în artefacte cu încărcătură simbolică și prin aceasta încifrarea poveștii în ideile descifrabile cu ochii interiori ai minții. Momentele, cu amprenta temporară, prin monumentalizare ies din timpul curgerii și devin simbolistică statică, într-o succesiune în care mintea noastră (vorbeam de viteza gândului!), generează animația și viața ansamblului în afara spațio-temporalității. Altfel, cele dedicate eroismului s-ar consuma odată cu uitarea, știindu-se că timpul, ca și revoluțiile, își mănâncă copiii. *Tempus edax rerum,* ar fi spus cugetul latin. Să remarcăm fiecărui moment-monument cele trei stări, într-o parcurgere de la Apus la Răsărit, ca pe *o cale a eroilor,* duși în triumf să fie pilde următorilor.

Masa, este momentul așezării în tăcere. Așezare, contemplare... în taina mută, a ceea ce este săvârșit. Pe masă, ca un cuprins larg, stă nevăzut, eroul, semn al eroismului care nu se laudă *per se.* De-a împrejur, ca într-o priveghere tăcută, iubirea, cu jumătățile în opoziție, vorbește despre despărțire. Timpul a înghețat. Nimeni pe masă, nimeni pe scaune.

→

Participanții la Simpozionul Internațional de Sculptură de la Târgu-Jiu, august 2016, parte a „Atelierelor Brâncuși 2016": 1. Nicolae Fleissig, 2. Katt Latika, 3. Panaite Chifu, 4. Antonis Myrodias, 5. Chiu Tai-Yang, 6. Vlad Ciobanu

Brâncuși - 60

Brâncuși, de la inițiere la revelație (I)

Dan LUPESCU

Personalitate culturală polivalentă, personaj de referință în varii domenii, energic și sigur pe sine, scormonitor reporter și om de radio, cu o teză de doctorat pe cât de insolită, pe atât de incitantă, *O istorie a literaturii române la microfon* (1973, rod al bogatei activități de editor-coordonator al programelor și emisiunilor culturale de la Radio-difuziunea Română), **Victor Crăciun** (în imaginea din dreapta) avea să se dedice, din anii '75-'80, în paralel, carierei universitare (la Iași, București, Bacău), dar și unei admirabile, titanice munci de documentare, de analiză și sinteză materializate în mai bine de 80 de lucrări cu profil științific, monografic, în albume, dar și în sute de eseuri, studii și articole, dedicate unor personalități aurorale ale spiritului românesc, european și universal, precum Mihai Eminescu, Constantin Brâncuși, Nicolae Iorga, Lucian Blaga, Aurel Vlaicu…

În postfața monumentalului album *Mihai Eminescu. O imagine totală a omului și operei la 125 de ani de nemurire* (2014), acad. Mihai Cimpoi îi conturează un portret în linii tranșante: „Victor Crăciun nu pune în studiul eminescian doar pasiune, acribie și probitate, nefiind doar un arhivist exemplar, un reconstructor de esență pompeiană; pentru el, cercetarea personalității și operei lui Eminescu devine mod de existență, un *modus vivendi* cu toate calitățile morale și intelectuale deosebite pe care le presupune acesta".

Aceleași dimensiuni remarcabile ale personalității lui Victor Crăciun le întâlnim în cele 17 volume, antologii, albume, pe care le-a realizat în ultimul deceniu și jumătate (din 2001 până în 2015), dintre care amintim: *Convorbiri cu Milița Petrașcu, Constantin Antonovici, V.G. Paleolog* (cu un eseu de Petru Comarnescu și prefața de Marcel Guguianu), *Brâncuși – în căutarea formelor. Noi orizonturi ale cercetării* (în colaborare cu Lucian Radu Stanciu), *Procesul „Pasărea Măiastră" sau Brâncuși împotriva Statelor Unite* (Poveste pentru film, cu documente și evocări semnate de zece personalități), *Mica Măiastră* (eseu în română, franceză și engleză), *Brâncuși – 10 desene necunoscute* (cu un Cuvânt omagial de Barbu Brezianu și o prefață de Marcel Guguianu), *Brâncuși și Biserica Ortodoxă Română din Paris* (în colaborare cu Constantin Târziu), *Estesisul teologal brâncușian* (2008), *Brâncuși, împăratul Măiestrelor* (piesă de teatru în două acte), *Brâncuși – „Pasărea" din 1913* (2009), *Măiestrele și Brâncuși. 1910-2010; Portretul-autoportret Brâncuși de Milița Petrașcu și Brâncuși* (2011), *Monumentul Rugăciunea* (2011), *Brâncuși – Capodopera capodoperelor* (2013), *Cocoșul – Le Coq* (2014), *Mihai Eminescu – Constantin Brâncuși – Lucian Blaga* (2014), *Brâncuși în România* (2015).

Stabilindu-și, din capul locului, depistarea a noi semnificații și conexiuni, formularea de judecăți de valoare bine cumpănite, dar inedite și țintind cât mai sus, într-o minuțioasă operațiune de desțelenire, decantare și lămurire a unui subiect pe cât de aburos, pe atât de fierbinte și delicat, Victor Crăciun izbutește, în cel mai recent volum al său, *Brâncuși – de la inițiere la revelație* (Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni și Editura Semne, 2016), să realizeze o veritabilă capodoperă despre una dintre cele mai provocatoare interogații privindu-l pe părintele sculpturii mondiale moderne, născut la Hobița, în Gorj, școlit la Craiova, București, Viena, Paris…

A fost sau nu Brâncuși un mare inițiat? A fost mason? Dacă da, de când până când? De unde până unde?...

Despărțirea de Rodin

Aproape o treime din densul, extrem de concentratul studiu constituie o rafinată și răbdurie înscriere în context cultural românesc, francez, american…

Mottoul ales de Victor Crăciun, „Viața mea a fost o succesiune de miracole", deschide perspectiva din care va fi analizată tema enunțată, cu exemplar spirit al echilibrului și fără nicio lunecare, cât de măruntă, într-un partizanat ori altul.

Prima pagină a studiului este grea de tâlcuri ca un basorelief din bronz, de rezonanțe impresionate, iar propoziția dintâi, are șuierul ascuțit al unui verdict irevocabil: „Constantin Brâncuși este considerat, cu o greu de atins unanimitate în acest domeniu, cel mai de seamă sculptor al secolului al XX-lea, deschizătorul unei noi etape în această artă milenară".

Dintre cei care l-au consacrat pe Brâncuși, Victor Crăciun alege doar 15 dintre numele cele mai remarcabile ale culturii și artelor plastice, literaturii, ca și de colecționari, muzeografi, îndrumători ai fenomenului artistic: de la Guillaume Apollinaire, Hans Arp, Paul Morand, Jacques Lassaigne, Isamu Noguchi, Ezra Pound, Cristian Zervos, Mario de Micheli, Giulio Carlo Argan, până la Carl Sandburg, James Joyce, Jean Cassou, Henry Moore, Vera Muhina, Man Rey…

Lângă aceștia, adaugă personalități reprezentative din România, precum Tudor Arghezi, Nicolae Iorga, Tristan Tzara, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Petru Comarnescu, Marcel Iancu, Milița Petrașcu, și ale celor dintâi monografiști ai lui Brâncuși: V.G. Paleolog, Carola Giedion-Welcker, Sidney Geist, Athena T. Spea, precizând că „această listă nu este decât parțială, întrucât ea poate fi prelungită cu mii de nume, în special din România, Franța și Statele Unite ale Americii, țările în care s-a impus mai întâi".

Tonul eseului lui Victor Crăciun e cât se poate de calm, echilibrat, plin de încredere și serenitate. Este tonul unei călătorii de inițiere, în care cel ce pleacă la drum este obligatoriu să poarte, la vedere (deoarece au și rol de recunoaștere, nu doar de împlinire a unui anume ritual), toiagul lung/*thyrsul* și traista (*straița*). Pe de altă parte, simplitatea veșmintelor trebuia să fie aidoma celor a străbunilor (în cazul de față, părinții și bunicii săi din Hobița, de sub Parâng) și, mult mai înapoi în timp, geto-dacii. Tonul are și ceva din sfătoșenia anilor din urmă ai genialului sculptor, când fusese recunoscut, la scară planetară, drept părinte și patriarh al sculpturii moderne mondiale: „Când sosea Brâncuși la Paris, locul dintâi în sculptura franceză era deținut de Auguste Rodin, astfel că era pe deplin justificată dorința importanților români din capitala Franței de a-l determina pe artistul, aflat în plină glorie, să-l primească ucenic și pe compatriotul lor", notează sobru Victor Crăciun.

→

În mintea care abstractizează, dincolo de utilitatea comună dată obiectelor, își fac loc apostolii, cadranul orelor ceasornicului, cina instituirii unei taine etc.... Ne ajută numele, mai multele date din sugestia monumentului, să restrângem totul la așezarea în tăcerea pură și absolută. Urmează ridicarea de la masă și parcurgerea căii. Scaunele care mărginesc drumul ne sugerează asistența la o procesiune cu trecerea printre ele a ceva demn de respect. Și ele sunt tăcute, au jumătățile întristate... *Poarta*, pe o cale a mișcării cu scaune pe margine este ideea de trecere între spații a cuiva anume. Chiar și depășirea unui moment spre un altul se arată idee de trecere. „Poarta" ca o ladă de zestre, dusă pe umeri, pe calea, numită explicit a eroilor, este ceea ce... *poartă* stâlpii cu însemnul iubirii pe ei. Eroul poate să fie timp întins, semn al vesniciei, în spusa lui Eminescu. Un coșciug, ca o ladă de zestre, prinos eroismului perpetuu. *Coloana,* inspirată de vechiul stâlp funerar pus la capul celui care a plecat este momentul unei despărțiri care devine monument al abstractizării. În coloană, ca de altfel și în celelalte monumente ale ansamblului, inclusiv Biserica Sf. Petru și Pavel, avem inculcate cele trei stări simultane, cu cele două sensuri și punctul culminant dintre ele, ca un prag. Momentul când cerul este una cu pământul se arată *axis mundi* pentru cei ce abstractizează, iar pentru imaginația populară, de inspirație naturalistă, un falus al biologiei. Ca moment al îmbrățișării – punctul culminant, infinit mic de adâncire absolută! – ne aflăm pe pragul dintre sensuri. Din punctul acesta de nemișcare, mult *mai mic ca boaba spumii,* începe înmulțirea firelor de nisip – prinos plinirii unei treceri cu secunde mii, ce vor cădea la basculare sensului. Coloana are în ea, după modul cum o privim și o gândim, dincolo de îmbrățișarea punctului de intersecție, momentele coborârii celor grele și pe cel al înălțării celor ușoare. Clepsidra ne consumă materialitatea fiecărui ciclu de moment măsurat, restituind-o maternității viitoare, iar crucile, presupusele diagonale ale rombului, le observăm ca înălțări prin scripturile și ele prezente la momentul citirii acestui moment. Coboară cele grele la mamă și se înalță cele ușoare ca niște duhuri la tatăl, din abstractul cer.

În sensul pogorării, celor ușoare – ca niște bunevestiri – susul și josul vor să fie împreună. Atunci lumina, ca un menestrel ademenitor, ca un parfum în corola florilor, coboară luciferic și se însămânțează. Într-o viziune a sacralității, pământul se îndumnezeiește într-o mamă preacurată, prin tatăl nostru cel de toate zilele, de tot timpul. EL se află în cer. Uneori în preludiu, numita vestire, EL are freamătul *zburătorului,* al îngerului vestitor, al pețitorului, la sorocul consacrat al împrimăvărărilor. În sensul înălțării, al separării dualității (să lase taina nopții și a sânului să-și facă rostul natural – gestație pură!) observăm desfacerea îmbrățișării. Ghinda, verigă în sine a coloanei, părăsește ramul, gravitațional, iar duhul rodirii cu fotosinteză, se depărtează, rămâne din ce în ce mai sus, cu puterea luminii ascunsă de înnoptarea din glie. Despărțirea este finalul unui ciclu, ca un cerc rupt de transcendență, acolo unde și *pi* se arată infinit, în nedeterminarea sa, și unde, ascunsă în infinitul mic, această poartă ne vorbește de începutul unei noi încercuiri, fără întrerupere – ca o spirală, ori poate un arbore al lui Esei, poate chiar unul al geneticii, cu ștafeta duhului nemuritor. Trebuie, spun scripturile, ca ghinda să moară eroic, prielnic, și, din propriul mormânt, să învieze (v. Lucian Blaga: „orice sămânță-naltă/ de pe un mormânt o piatră..."). Ghinda, ca un modul, în spațiul materialității pure, iar principiul subtil al duhului patern în spațiul abstracțiunii pure, dincolo de artefactul cu sugestia că un demiurg a făptuit-o... cu mâinile lui. Dacă luăm în discuție Biserica, cuprinsă-n *ansamblu,* întreirea stărilor ne este, structural, mai evidentă. Tatăl ceresc, coboară pe *axis mundi* și săvârșește taina cea mare în altar. Mama cea de toate zilele este damnată să nască în pronaos, cu interzicerea formală a accesului în altar (o singură dată are acces și atunci în legătură cu nașterea trupului bisericii... atunci fiind preacurată și din ea însăși născându-se cuvântul!). Între pronaosul mamei și altarul tatălui se află naosul umanității care socializează și primește „darurile", spiritualizate.

În biserica cea mare, *ansamblul* însuși (în întregul său, o „Biserică", au constatat-o cei cu descifrarea abstractului), povestea eroilor este povestea supremă care a esențializat „nașterea și moartea lumii". Apoi, continuitatea, numita nesfârșire, în expresia gândirii populare își va fi avut sentința clar exprimată: „Așa-i lumea trecătoare/ Una naște ș-alta moare!" Simultaneitatea spațiilor, întreit întrepătrunse (treime de ființare!) cu creștere, descreștere și moment al contemplației, ne află întru nesfârșirea trecerii (cu lumi de apoi!) într-un moment și într-un loc după cum steaua noastră își are... norocul: călăuzită pe firmament de... magi, ori arzându-și meteoric căderea într-o noapte, în căutarea sânului altui început.

Masa, Poarta, Biserica, apoi Coloana, toate au întreirea. Venim, ne așezăm, apoi plecăm. Lume..., după lume. Ne naștem, creștem, luptăm eroic, apoi facem bilanțul, ca o judecată înțeleaptă străfulgerați de *geniu:* „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată!"

Zelul şi insistenţele conjugate ale acestor români de pe malurile Senei au inclus-o pe însăşi consoarta regelui Carol I: „Aveau să o convertească şi pe Regina Elisabeta/Carmen Sylva să le susţină demersul, să intervină pe lângă cunoscuţii din cercul lui Rodin, ceea ce dovedeşte că, de vreme ce era nevoie de o asemenea mijlocire regală, era greu de ajuns la *titanul de la Meudon,* cum era supranumit, după numele localităţii din preajma Parisului unde îşi avea Atelierul-Şcoală."

Frazele au amploare şi amplitudine, ca în povestirile lui Sadoveanu ori ca în excursurile minunate ale autorului primelor trei cărţi despre Brâncuşi, V.G. Paleolog, artizan al perioadelor lungi, de sorginte latină, arborescente, rămânând, în fond, de o limpiditate stră-stră-românească, punctate de arhaisme, dar şi, pe alocuri, de câte un neologism bine găsit, bine strunit.

Numai că „ucenicul", temeinic şcolit la Craiova şi Bucureşti, unde fusese şef de promoţie, după ce supsese zdravăn la ţâţa datinilor şi tradiţiilor, a eresurilor şi zicătorilor strămoşeşti, n-a agreat ideea de a-i fi discipol lui Rodin. Peste o jumătate de veac, Brâncuşi avea să mărturisească: „El (n.n., Rodin) a acceptat să mă ia ca elev, dar eu am refuzat, căci nimic nu creşte la umbra marilor copaci".

Brâncuşi avea, pe atunci, 30 de ani, relevă Victor Crăciun, adăugând că alegerea (şocantă, desigur, pentru susţinătorii recent sositului la Paris) probează faptul că „Brâncuşi *era pregătit să-şi ia în propriile mâini destinul artistic,* având limpede conturată *direcţia* (s.n.) în care se îndrepta creaţia sa".

Fără a nega locul şi rolul lui Rodin în sculptura lumii, pe care îl considera *mare copac*, tânărul creator român dovedeşte, clar, că a intuit pericolul de a fi copleşit de acesta, ceea ce i-ar fi anulat libertatea de a-şi alege şi defini propriul loc sub Soare. De altfel, înţelegându-i opţiunea, chiar Rodin ar fi afirmat: „Are dreptate. Este la fel de încăpăţânat ca mine".

Victor Crăciun are inspiraţia de a nu trece deloc grăbit peste acest episod, precizând că Auguste Rodin nu şi-a uitat discipolul avut pentru scurtă vreme, „iar când acesta (n.n., Brâncuşi) a expus la Saloanele al căror preşedinte al comisiilor artistice era chiar Rodin, l-a acceptat fără rezerve, *înţelegându-i cutezanţa şi viitorul* (s.n.). Vizionar în legătură cu sculptorul român, îi recomandă doar să nu se grăbească atât de tare. Ca preşedinte de juriu, *Rodin a susţinut, aşadar, lucrările pe care Brâncuşi le-a expus pentru prima oară la Paris, contribuind, astfel, la promovarea sa.*"

Pe baza acestor detalii, Victor Crăciun reconsideră legăturile cu Rodin şi din perspectiva tânărului Brâncuşi, apreciind că acestea s-au dovedit mult mai profunde decât au fost prezentate de cercetătorii de până acum. Majoritatea acestora au survolat momentul, lăsând a se înţelege că plecarea lui Brâncuşi din atelierul-şcoală de la Meudon a însemnat, automat, şi o „despărţire" de Rodin.

De aici pornind, Victor Crăciun consideră că s-ar cuveni să medităm cu atenţie sporită asupra mărturiei lui Henri Coandă, din cadrul convorbirilor incluse de V. Firoiu în volumul *Din nou acasă*. Marele inginer şi fizician, pasionat de sculptură, a ucenicit pe lângă Rodin. Savantul de mai târziu avea să-i arate marelui sculptor francez, în acei ani de la cumpăna primelor două decenii ale secolului XX, o lucrare concepută de el, solicitându-i o sugestie, o opinie... Rodin îi recomandă: „Aici să-l consulţi şi pe Brâncuşi. El îţi poate indica o soluţie care merge mai bine în ceea ce vrei să faci. El îţi va arăta drumul cel bun."

Victor Crăciun conchide, referitor la aceste detalii, extrem de semnificative: „Ce apreciere mai bună [faţă de Brâncuşi], în acel moment, decât aceasta?" Apoi nuanţează convingător: „Descoperind tocmai pericolul de a fi influenţat fără a o dori, Brâncuşi a hotărât să evite o prea mare apropiere de maestru, preşedinte al secţiei de sculptură de la Société Nationale des Beaux-Arts, ceea ce i-a asigurat *iniţierea* şi dezvoltarea personală în maniera dorită, conturul ferm al personalităţii sale *unice* (s.n.)".

Decupând succinta caracterizare, atât de limpede şi profundă, pe care, în anul 1952, cu prilejul Expoziţiei Omagiu lui Rodin, Brâncuşi i-o face acestuia, Victor Crăciun glosează: „Subînţelegem din context şi preţuirea caldă pe care Brâncuşi nu se va sfii să o mărturisească, gest de nobleţe specifică doar marilor creatori. Toiagul măreţiei lui Rodin avea să-i revină, în secolul XX, lui Brâncuşi."

Recunoaşterea în America

Reiterând judecăţile de valoare ale lui Henri Rousseau (Le Douanier/Vameşul, cel dintâi artist plastic care îl defineşte pe Brâncuşi drept înnoitor al creaţiei mondiale: „Ai transformat arta antică în modern!") şi Charles Morice (voce autorizată printre creatorii francezi, unul dintre principalii teoreticieni ai simbolismului), Victor Crăciun dă un nou verdict categoric: „Dovada cea mai clară a acestei recunoaşteri ne-o oferă nu România, nu Franţa, ci America". El ne oferă imediat, în susţinerea opiniei sale, o serie de argumente care ţin de domeniul evidenţei (dar, prea adesea, omise), aducând în prim-plan realitatea că un pluton compact de artişti, scriitori şi colecţionari remarcabili de peste Atlantic îl descoperă pe Brâncuşi, mai ales după participarea la celebra International Exhibition of Modern Art, expoziţie de rezonanţă excepţională, reunind peste 1.600 de opere ale marilor artişti plastici din Europa, itinerantă ulterior la Chicago şi Boston.

Ecoul participării lui Brâncuşi la acea grandioasă expoziţie, potenţat, cu efect de bumerang, de violentul protest al studenţilor din Chicago (educaţi în spiritul academist al artelor plastice), care i-au ars fotografia (publicitate cu impact mai puternic, în favoarea sculptorului român, nici că se putea!), a fost unul pe care ne permitem să-l asemuim cu pelerinajele, de la începutul anilor 1940, la Maglavit.

Spre atelierul lui Brâncuşi din Paris aveau să aflueze, necontenit, în valuri tot mai viguroase, importanţi colecţionari americani, care cumpărau, la preţuri exorbitante pentru acele vremuri, întrucât creatorul celebrelor *Măiastre* şi *Păsări în văzduh* nu renunţa la nicio centimă faţă de preţul cerut din capul locului, „numeroase opere, devenite astăzi mândria muzeelor şi colecţiilor particulare de peste Ocean". „În felul acesta, în 1913, la vârsta de 37 de ani, Brâncuşi deschide calea artei noi şi în America, unde avea să se mai confrunte cu ignoranţa şi concepţiile învechite despre sculptură, între 1926 şi 1928, dar, în final, va câştiga un răsunător proces împotriva Oficiului Vamal al Statelor Unite, hotărârea dată în cauză fiind socotită biruinţa definitivă, şi pe cale juridică, a artei moderne asupra clasicismului academizant, a creativităţii în faţa obtuzităţii societăţii, a gândirii libere şi dreptului de exprimare în faţa barierelor şi constrângerilor de orice fel."

Victor Crăciun realizează apoi un frapant memento, prin saltul (anticipativ, evident) peste mai bine de trei decenii, implantând o nouă bornă în analiza şi sinteza sa extrem de interesantă: „Până în 1937-1938, la 60 de ani de viaţă, când Constantin Brâncuşi definitivează capodopera capodoperelor sale, Aşezământul sculptural-arhitectonic de la Târgu-Jiu (*Masa Tăcerii, Poarta Sărutului, Columna Infinitului*), care încheie monumental activitatea sa uriaşă, conţinând peste 700 de titluri de opere, a cunoscut gloria şi a trăit bucuria împlinirii în artă".

Ambasada Artistică a României la Paris

Victor Crăciun nu se grăbeşte câtuşi de puţin în demonstraţia sa, poposind pe îndelete asupra semnificaţiilor atelierului din Paris şi a înscrierii lui în contextul acelor ani învolburaţi, marcaţi de două războaie mondiale devastatoare, dar, paradoxal, extrem de rodnici în planul creaţiei revoluţionarului sculptor cu obârşii în Gorj, care mărturisea adeseori: „La Craiova m-am născut a doua oară..." – naştere nu în sens fizic, cum a fost aceea din satul natal, ci spiritual, ca punct de plecare pe tainicele căi ale iniţierii ezoterice.

Avizatul comentator notează, pe cât de simplu, pe atât de convingător, că atelierul sculptorului din Impasse Ronsin avea să devină *Ambasada Artistică a României la Paris*, centru de meditaţie şi confruntare asupra destinului artei, „în căutarea specificului modern care să o pună în acord cu marile descoperiri ale secolului XX din diverse domenii ale ştiinţei, şi mai ales ale aeronauticii, în care pionierii, adesea uitaţi sau nu îndestul recunoscuţi, sunt românii Traian Vuia, Aurel Vlaicu şi Henri Coandă".

Urmează un *croşeu* fără replică: „Iar *Brâncuşi deţinea rolul de arbitru în aceste dezbateri, cu deplina autoritate în domeniu* pe care şi-o câştigase prin arta sa, dar şi prin echilibrul şi înţelepciunea care îl făceau să fie considerat, aşa cum plastic remarca poeta luxemburgheză Anise Koltz, *mai bătrân şi mai tânăr ca lumea*".

Victor Crăciun se întreabă şi ne întreabă, incluzându-ne, ca într-un joc interactiv, în povestea sa despre Brâncuşi, *ce a făcut ca biruinţa creatorului* atâtor capodopere, plecat singur pe drumul iniţiatic, *să fie universală*? „Ce anume a declanşat această recunoaştere, *cum s-a întâmplat miracolul* ca, într-o jumătate de secol cât a trăit în Franţa, *să înfăptuiască o creaţie inegalabilă* şi în acelaşi timp incitantă pentru marii artişti precum Wilhelm Lehmbruck, Modigliani, Isamu Noguchi sau Henry Moore, la care adăugăm remarcabili sculptori români care i-au fost, pentru o perioadă mai îndelungată sau mai scurtă, discipoli în Atelier, nume dintre cele mai sonore ale artei noastre: Miliţa Petraşcu, Irina Codreanu, Etienne Hajdu, Constantin Antonovici, Sanda Kessel (Polizu Micşuneşti), Gh.D. Anghel, George Teodorescu, Alexandru Istrati, Natalia Dumitrescu, Romulus Ladea, Mac Constantinescu, Margareta Cosăceanu şi alţii."

Grigore Vieru observa, cu ani în urmă, că Victor Crăciun a pornit pe urmele lui Eminescu, refăcând „peste mări şi ţări, Poduri de aur pe care păşeşte *timpul eminescian*". Tot aşa a procedat istoricul literar şi de artă menţionat şi în cazul altui purtător al praporilor Spiritului Românesc în Lume – cum se exprima Adrian Păunescu – şi anume în cazul celui care, prin atât de arhaic-înnoitoarele *Cuminţenia pământului* şi *Sărutul*, punea piatră de hotar şi deschidea larg porţile sculpturii moderne.

La încheierea primei treimi a strălucitei sale exegeze, Victor Crăciun trage o nouă brazdă adâncă, prin care anticipează viitoarea roadă foarte bogată: „Am insistat asupra *timpului Brâncuşi* în artă şi a recunoaşterii sale universale pentru a ajunge la problema care ne interesează în acest cadru: dobândirea capacităţii, a măiestriei specifice, *taina artei* (s.n.) care avea să-l aşeze în fruntea sculpturii lumii".

După îndelungi şi riguroase decenii de cercetare, după conexiuni, analize, clipe de iluminări şi decantări lămuritoare, eminentul scriitor Victor Crăciun întrezăreşte, observă atent şi descifrează iţele de aur ale „ghemului" care, în opinia sa, explică propensiunea pentru o asemenea capacitate de neegalat. Este vorba despre un complex (suntem tentaţi să-l numim templu) care se întemeiază pe trei laturi şi zări constitutive. Vi le înşiruim ca atare, în veşmântul în care le-a prezentat însuşi cercetătorul: „*harul* dumnezeiesc al personalităţii, fundamentala înzestrare care nu poate răspunde, singură, realizării artistice; *formaţia*, cu puternicele elemente ale cunoaşterii naturii, instruirii şcolare şi autodidacte, cu meditaţia dătătoare de concepte proprii, susţinătoare a creaţiei prin subtila comunicaţie transmisă de arta stră-străbunilor săi traco-daci; *meşteşugul*, ca dexteritate desăvârşită prin trudă, cu totul aparte în arta sculpturii".

Cei trei vectori de forţă ai personalităţii armonioase, irumpând înfloritor din chiar inima/harul/duhul acestui Fiu al Luminii şi Om al Iubirii (IO) Brâncuşi, din creierul/energiile subtile/formaţia sa multidisciplinară şi din aura sa, ca meşteşug, metafizică şi artă desăvârşită, au legături nemijlocite, afirmă Victor Crăciun, indestructibile, suntem ispitiţi a adăuga noi, cu „*iniţierea*, atât în accepţiunea curentă a termenului, ca şi în sensul masonic, legat direct de deprinderea şi biruinţa meşteşugului în construcţii de orice natură, inclusiv în artă".

După această largă deschidere de noi şi incitante orizonturi, urmează a suită de racursiuri în timp – paranteze în paranteze, cu detalii biografice şi de formare, ca într-un veritabil *Bildungsroman*, în fraze doldora de informaţii şi, desigur, de amănunte, conexiuni, judecăţi de valoare dincolo de orice tăgadă.

→

Istoria de lângă noi

Mihail Kogălniceanu și Raluca Lamotescu
Istorii sentimentale (II)

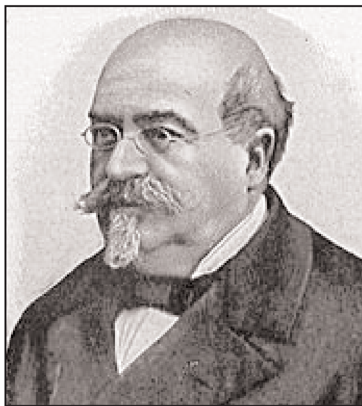
Filofteia PALLY

În paginile acestei lucrări descoperim și o altă latură surprinzătoare a politicianului: arta culinară. „O masă fără mezelicuri este ca o femeie căreia îi lipsește un ochi", spunea Kogălniceanu. Plecat de timpuriu de acasă, student la Paris și la Viena, obișnuia să ceară, prin intermediul scrisorilor, rețete culinare românești de la surorile sale, pe care, împreună cu prietenul său Costache Negruzzi, le-a publicat în una dintre cele mai interesante cărți de bucate românești: *200 rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești.* Cartea a apărut, prima dată, la Iasi, în anul 1841, iar despre autori, simple inițiale, C.N. și M.K., multă vreme nu s-a știut că sunt doi oameni importanți ai epocii. Rețete precum „supă pisată", „bou de modă", „curechi nemțesc" sau „uger de vacă" s-au păstrat, până astăzi, așa cum au fost ele elaborate în viziunea marelui om de stat. „În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunce, mă socoteam c-oi ajunge odată a fi un Prometeu. (…) Vremea este prea scurtă ca să vă povestesc cum din Prometeu m-am prefăcut în Mathieu Landsberg sau, cum am zice, în călindărar de Buda. Atâta vă voi mai zice, că acum de curând am mai publicat – împreună cu dl C. N., un alt Prometeu *manqué* ca și mine – o carte care, răsturnând toate puterile așezate, călcând în picioare toate pravilele primite de adunare și de obiceiul pământului, are să facă o revoluție strașnică în toată Moldova – întru chipul de a face friganele și găluște; vreau să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de feluri de bucate, care are să ne facă cea mai mare reputație, între bucătărițe, și viitorimea recunoscătoare ne va da negreșit frumosul nume de: introducătorii artei culinare în Moldova. Suntem mulțumiți și cu atâta. Acum pregătesc o tractație asupra filozofiei broaștelor Bahluiului. După aceste puteți vedea că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să viețuim. Vă voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor; și aceste-s de mai multe feluri; în astă sară, vă voi spune numai decepția celui întâi amor ce am simțit în viața mea". (*Iluzii pierdute*, în *Scrieri. Texte alese și studiu introductiv de Geo Șerban*, București, Editura Tineretului, pp. 60-61)

Femeia ideală era mai mult decât un mit pentru marele bărbat. „În lexiconul meu, însemnează o ființă gingașă, slabă, drăgălașă, frumoasă, făcută din flori, din armonie și din razele curcubeului, capricioasă, rea câteodată, bună mai multe ori, o ființă făcută pentru amor (...), care pentru un zâmbet te face de-ți vinzi viața din asta, care când îi blândă ca o turturică, când îi turbată ca o leoaică (…); femeia este un amestec de grație, de bunătate, de răutate, de duh, de cochetărie, de slăbiciuni și de tărie, a cărei mai toată viața se mărginește întru a iubi și a fi iubită."

În *Fiziologia provincialului în Iași* (publicată, prima oară, în *Calendar pentru poporul românesc,* 1844, anul III, Iași, mai exact, în *Almanah de învățătură și petrecere pe anul 1844*, anexa literară a *Calendarului…*) Kogălniceanu își expune cu pasiune nedisimulată crezul său despre femei: „Damele frumușele, de la 15 până la 40 de ani,... sunt din născare vrednice de iubit. Cât pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani, însă care au fost frumoase odată, ele se șterg din catalogul provincialelor, pentru hatârul trecutei lor frumusețe."

Autor, printre alte scrieri, al volumului *Tainele inimii* (Editura Pentru Literatură, București, 1964), Kogălniceanu vorbește și aici, fără reținere, despre apetitul său sentimental: „Viața noastră este atât de scurtă, atât de monotonă, atât de plină de supărări și de necazuri, încât, când ni se înfățoșează un minut de fericire, ar fi o nebunie pentru noi dacă l-am lăsa să treacă, fără să ne bucurăm de dânsul". Și a fost fidel acestui crez până în ultima zi de viață, după cum aflăm din paginile volumului de memorii *Efimeridele* (vol. I, București, 1930), în care autorul, M. Theodorian-Carada, ne descrie o întâmplare cu Mihail Kogălniceanu care, grav bolnav, cu puțin timp înainte de dispariția sa, a rostit o replică celebră: „Era în pat, dar, așa cum era, a adus vorba de femei. Vorba asta l-a înviorat, s-a ridicat în sus ca pe dro-turi și a exclamat: Și acum mi-s dragi fetele, Carada!"

Sabina Cantacuzino, fiica lui Ion C. Bratianu, și-l amintea astfel pe Mihail Kogălniceanu (*Din viața familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 2013): „Pe cât era de urât, de o urâțenie simiescă, cu un corp diform, avea un farmec nediscutat și o autoritate incontestată de câte ori lua o cauză bună în mână... Același farmec îl exercita asupra femeilor care, în mare parte, au fost cauza destrăbălării vieții sale și deselor nevoi de bani. În afară de marele și necontestatul său talent de scriitor, se pricepea în artă, a adunat prima colecție frumoasă de icoane destinată muzeului, dar pe care, într-un moment de nevoie, a vândut-o unui exportator evreu."

Căutând permanent fericirea, Kogălniceanu a întâlnit-o pe Raluca (Rallu) Lamotescu (1842-1907), cea care va fi iubita lui oficială vreme de aproape douăzeci de ani și cu care va avea o fiică, Maria Lamotescu.

A fost o mare dragoste care promitea, la un moment dat, să devină o legătură permanentă, Kogălniceanu cumpărând chiar o moșie a Goleștilor (aceeași moșie pe care, în 1541, Caplea o primise de la bunica ei, Călugărița Anghelina, fosta proprietate a lui Borcea Șetrarul, cf. hrisovului de la 1541, dat de Radu Paisie, de atestare a satului Vrănești), aflată pe teritoriul satului Vrănești, comuna Călinești-Argeș, cu care a înzestrat-o pe iubita și mama fiicei sale, cu intenția de a se retrage alături de ea. Dar destinul și-a urmat calea sa, cei doi despărțindu-se, atât din pricina geloziei Ralucăi Lamotescu (care îl presa să divorțeze), cât și din cauza nestatorniciei sentimentale a politicianului.

În anul 2011, a fost editată lucrarea *Personalități ale satului Vrănești*, al cărei autor este inginerul Dumitru Toma (Ed. Axioma Print, București). Pe parcursul celor peste trei sute de pagini, autorul face referire și la familia Ralucăi Lamotescu, bazându-se pe mărturiile scrise ale unor descendenți, oferindu-ne, astfel, din surse originale, informații inedite despre o ramură coborâtoare din neamul lui Mihail Kogălniceanu. Capitolul, cuprinzând paginile scrise de Andreea Apostol Trache, poartă titlul *Genealogia familiei mele de la Mihail Kogălniceanu până azi,* fiind o mărturie care se bazează, asa cum precizează însăși autoarea, pe *o schiță din 01.12.1993 a bunicului meu, Apostol Apostol, pe amintirile povestite de familia mea și pe acte de familie care au intrat în posesia mea, după dispariția lui tata.* Această schiță a lui Apostol debutează cu o dedicație, *În memoria tuturor celor iubiți și care au trăit și au trecut prin aceste locuri. Pentru Gigi și Andreea,* dar și cu o foarte interesantă descriere a locului, casei și zonei, care ne oferă informații precise despre fiecare membru al familiei Lamotescu și despre descendenții Ralucăi și Mihail Kogălniceanu.

După moartea lui Mihail Kogălniceanu, Raluca Lamotescu s-a căsătorit cu francezul Jean de Laroque, cel care, adus de ministru din Franța, fusese administratorul moșiei de la Vrănești pentru îngrijirea viilor.

Maria Lamotescu, născută Kogălniceanu (1870-15.12.1930) și cunoscută în comuna Vrănești drept „Coana Mița Limotescu", era de talie mijlocie, plinuță, foarte simpatică, voluntară, dură, foarte muncitoare și educată în respectul vechilor tradiții, dar și oarecum snoabă. Mihail Kogălniceanu a căsătorit-o cu Ioan Lecca, avocat de origine italiană, cunoscut în epocă, dar mult mai în vârstă – un om dur, gelos, bolnăvicios – a cărui familie avea proprietăți la Răcăciuni, în județul Bacău, cu care a avut patru copii: Mircea, Margareta, Marcela-Raluca și Mihai.

Mircea Lecca (1889-1977), cunoscut sub porecla „Bărbosul", era de talie mică, foarte nervos, jucător pasionat de bursă. Avea o cultură vastă, stăpânea bine limbile franceză și germană și întreținea relații în toate cercurile politice, în special ale Brătienilor. Fiind „fils a maman", atunci când a pierdut la bursă, Maria i-a plătit toate datoriile, ipotecând moșia.

„Era un fumător teribil, fuma țigară după țigară. Oriunde se găsea și în orice vas ce era pe masă, își depunea scrumul, lăsând astfel cartea lui de vizită – scrumul de țigară și mucul pe care îl stingea învârtind cu pasiune în scrumieră. Zilnic se întâlnea la Capșa, la ora 11, cu o serie de oameni politici, scriitori și artiști, bancheri și alții cu care ori făcea politică, ori afaceri. Era foarte irascibil, neîngrijit, contrar soției lui, Nia, care era foarte îngrijită și elegantă. Avea o barbă neîngrijită și veșnic avea pe haine scrum de țigară." (D. Toma, *op. cit.*, p.125.)

Din căsătoria lui cu Ștefania (Nia) Mareș, s-a născut Ion Lecca; acesta a fost crescut și educat în cele mai bune colegii, la Paris, de sora lui Mircea, Margareta, și soțul acesteia, Henri Coandă.

Ion Lecca este cetățean francez, trăiește la Paris, unde a avut un birou de patente, și este căsătorit cu Geneviève, de origine franceză. Au trei copii: Ioana, Ariel (căsătorită, doi copii) și Ștefan (căsătorit, un copil) – toți cetățeni francezi. Era apreciat ca fiind un băiat cu suflet nobil și, datorită educației primite de la Margareta Coandă, spre deosebire de tatăl său, avea o concepție sănătoasă de viață.

Despre Ștefania Mareș (*tanti Nia*) se știe că a locuit în str. Temișană, din București, până la începutul anilor 1990. După decesul ei, Ion nu a mai revenit în România.

Margareta Lecca Coandă (1890-1971) era minionă, frumoasă, avea o cultură solidă, ca și Martha, amândouă fiind educate la Școala călugărițelor Pitar Moș, din București, unde se studiau limbi străine, pian și arte.

Tonul este, ca și în multe alte dăți, sobru, chiar sec (însă numai în aparență!), aruncând o fermecătoare punte de lumină spre obârșii, un fascinant curcubeu spre tărâmul belșugului de împliniri și biruințe artistice, de mai târziu, ale fiului de dulgheri și oameni de la talpa țării, plecat din Gorj, născându-se pentru a doua oară, întru Spirit, la Craiova, pentru a adăsta, ulterior, o jumătate de veac, în Orașul Luminilor, Paris, de unde a cucerit America și toate punctele cardinale ale planetei noastre.

Pasajele respective trebuie reproduse ca atare, pentru a nu le știrbi din farmecul lor indimenticabil: „Brâncuși s-a născut la 19 februarie 1876, în satul Hobița, în zona subcarpatică a României, în Oltenia, regiune cu particularități limpezi ca specific etnic, în care, pe lângă tradiția activității țărănești, agricultura, oieritul, meșteșugurile casnice și, legate de acestea, erau foarte importante prelucrarea lemnului și olăritul. Tatăl lui era și agricultor, și oier, și meșteșugar în lemn, mama era torcătoare de lână și celelalte rubedenii lucrau la războaiele de țesut și la îmbrăcămintea specifică locurilor. Pentru un copil născut cu har, toate acestea vor stârni imboldul creator, pe baza observației atente, imitarea incipientă a copilului transformându-se în meșteșug."

„Iar Brâncuși a fost artist și meșteșugar până la sfârșitul său, produs la Paris, la 16 martie 1957."

(Va urma)

Avea gusturi alese și, interesată de bunurile artistice ale casei, tablouri, porțelanuri, statuete de bronz, a luat la Paris tot ce era mai de preț, lipsindu-i pe Martha și pe Miron, frații ei, de obiecte de valoare. A fost căsătorită, prima dată, cu maiorul Artur Vârtejanu (1886-1918), comandant de subunitate pe frontul din Moldova, în 1916, erou căzut la datorie, în luptele de la Mărășești. După decesul acestuia, s-a căsătorit cu Henri Coandă (Mico). Din poveștile de familie, se știe că a fost cerută în căsătorie și de George Enescu, dar l-a refuzat, preferându-l pe Coandă. Margareta și Henri Coandă au fost înmormântați la Cimitirul Bellu, din București și apoi au fost mutați în cripta din Biserica Cimitirului Cernica.

Marcela-Raluca Lecca (20.10.1895-1.01.1978) sau Marcella-Luisa-Ralou era alintată Pumbi. Era minionă, cu păr castaniu și ochi căprui, fața ovală și pielea albă, plină, dură, voluntară. Avea caracter puternic, era desteaptă, cititoare pasionată și atrasă de politică. În casă, vorbea foarte rar cu familia. S-a căsătorit, la o vârstă înaintată, cu Chiriac Alexandrescu, inginer de poduri și șosele, absolvent, în 1896, al Școlii Politehnice din București, care a luptat în cele două războaie mondiale. În Primul Război Mondial, a fost sublocotenent în Regimentul 10 Vânători; a luptat la Mărășești, în august 1917, și a fost decorat, în 7 iulie 1918 – Crucea comemorativă a războiului 1916-1918 cu barete; 12 mai 1918 – Ordinul „Sf. Stanislas" Cls. a 3-a cu spade și fundă; 22 ianuarie 1918 – Ordinul „Coroana României" cu spade și în grad de cavaler; membru onorific al Societății Mărășești după război.

Din căsătoria lor, s-a născut Mihai Alexandrescu (9.09.1930–24.06.1960), un tânăr inteligent, cu rezultate remarcabile până la absolvirea liceului, dar melancolic, singuratic, bolnăvicios și rezervat. După 1945, Mihai s-a îmbolnăvit grav de anxietate și a refuzat să mai studieze. Tot mai bolnav, părinții l-au dus la Brașov, pentru o cură cu aer de munte, dar, după câteva zile, acesta s-a sinucis în camera hotelului în care locuia. Moartea singurului ei copil a afectat-o profund pe Pumbi, care s-a îmbolnăvit de schizofrenie și a decedat, câțiva ani mai târziu, la București. Chiriac, rămas singur, a locuit împreună cu Martha și Gigi, până la sfârșitul vieții.

Mihai Lecca (1897–1927) a studiat medicina la Facultatea din București și a fost, o scurtă perioadă de timp, medic la Spitalul Brâncovenesc, din București. Despre el se știe că era un bun profesionist, un tânăr cu suflet nobil. Dar, o iubire devastatoare pe care a avut-o față de Eugenia Vrăbiescu, o tânără deosebit de frumoasă și blândă, dar a cărei familie s-a opus căsătoriei lor, i-a adus sfârșitul tragic.

Al doilea soț al Mariei Lamotescu, Tasse Eliade (18.06.1871–5.07.1951), doctor în drept al Facultății Juridice din Liège, avocat, în România, din 19 noiembrie 1893, de origine greacă, a fost prietenul și secretarul lui Ioan Lecca, primul soț. Din căsătoria Mariei cu Tasse Eliade, s-au născut Martha Paulina Eliade (1903-1984) și Miron Eliade (1905-1965), avocat.

Martha Eliade (1903-1984) a fost căsătorită de două ori. Prima dată, cu Pascal Mareș, avocat, de care a divorțat în 1933. S-a căsătorit, apoi, în 1937, cu Apostol Apostol, inginer (1904-2007, care a fost arestat și deținut politic; în 1963, acesta a plecat în Franța și apoi în Grecia, unde a trăit până la sfârșitul vieții), de care a divorțat, în 1953. Femeie puternică, Martha a administrat singură moșia de la Vrănești, până la naționalizarea din 1949, când a fost evacuată din casă și de pe moșie, câștigându-și apoi existența ca taxatoare pe tramvai, în București.

Apostol Apostol a cunoscut suferințele și nedreptățile timpurilor de după 1945, despre care consemna: „Epoca era extrem de grea, deoarece fusesem închis ca *cosmopolit și dușman al poporului* și deoarece avusesem idei *liberale* și, nefiind în partid, am plătit scump această situație. Dar, chiar acolo, la închisoare, unde erau numai ingineri, arhitecți, doctori, industriași, fabricanți și mari ziariști, am fost ales, împreună cu arhitectul Crețoiu și arhitectul Hartmann, pentru un birou de studii al Direcției Generale a Închisorilor și am fost transferați, toți împreună, într-un apartament din str. Luterană, unde erau birourile Directorului General al Închisorilor, și ni s-a dat să executăm proiecte și instalații pentru închisorile noi de femei și bărbați și pentru Canalul Dunării.

Trei milioane de oameni au trecut prin închisori și peste trei sute de mii au murit. Liberându-mă, am fost angajat la Ministerul Industriei Alimentare, la Secția Laptelui și, mai târziu și în colaborare, și la alte secții, carne, frigorifere, conserve. Am proiectat și am făcut Fabrica de lapte praf de la Remetea, Fabrica de lactoză de la Vatra Dornei, 3 fabrici de Schwaitzer, dintre care și cea de la Vatra Dornei, Dej, și Fabrica de iaurt din București, de la Întreprinderea Obor, cu o capacitate de 250.000 borcane pe zi. De asemenea, am proiectat Fabrica de înghețată de la Galați și Constanța și am colaborat pentru Fabrica de lapte din București, de la Cotroceni, pentru cca. 300.000 l/lapte pasteurizat/zi. În 1963, am obținut plecarea din țară și am plecat la Paris." (Ibidem, pp. 132, 133)

Din căsătoria Marthei Eliade cu Apostol Apostol s-a născut, în 1938, Apostol Gheorghe (Gigel, 1938-1999), care a avut trei căsătorii; din prima căsătorie, cu Beatrice Petrescu–Vâlcea, s-a născut, în 1970, Apostol Andreea (Trache), fizician la Institutul de Fizică Atomică din București, Măgurele, doctor în fizică (1996), căsătorită, din 1999, cu Livius Marian Trache, și el doctor în fizică, 1987, cu care locuiește în Texas, SUA, din 1997, cununia religioasă celebrându-se la Biserica Vrănești, în decembrie 1999.

Despre cele două doamne din familia Lamotescu, Maria Lamotescu, născută Kogălniceanu, și fiica acesteia, Martha Eliade, documentele de arhivă arată că au fost interesate de viața locuitorilor satului Vrănești. După Primul Război Mondial și înainte de reforma agrară, Maria a parcelat o parte din avere, pe care a donat-o țăranilor veterani de război; a donat teren agricol școlii și primăriei din Vrănești, pe care s-au construit școala (1922-1923), fosta primărie, monumentul eroilor (1934-1935) și Cimitirul Eroilor.

De asemenea, a contribuit cu o sumă importantă la cumpărarea clopotului mare al bisericii (capturat în războiul 1916-1918), a făcut numeroase donații bisericii (12 mineie la Biserica Lacul Negru, odăjdii de damasc preoților, icoane bisericești, cf. dosarului nr. 1/1921, pp. 3, 7, 9, Arhivele Statului, Pitești).

Raluca Lamotescu împreună cu membrii familiei sale – Jean de Laroque, Maria Lamotescu, născută Kogălniceanu, Elvira Lamotescu, Emanuel Lamotescu, Mihai Lecca – au fost înhumați în cavoul de pe moșie. Profanarea și jefuirea locului de veci, după 1948, i-a determinat pe urmașii familiei, Margareta Lecca Coandă și soțul ei, Henri Coandă, să revină în România pentru reînhumarea rămășițelor pământești ale acestora, în cimitirul Bisericii din Vrănești. Cu acest prilej, Henri Coandă a fost invitat de oficialitățile vremii să vorbească în fața unei săli pline de argeșeni, la Casa Sindicatelor din Pitești, și a acordat un interviu revistei *Argeș,* apărut în numărul din iulie 1971 al revistei.

Henri Coandă a revenit definitiv în țară, în 1969, ca director al Institutului de Creație Științifică și Tehnică (INCREST), iar în anul următor, 1970, a fost ales membru al Academiei Române. A murit la București, pe 25 noiembrie 1972, la 86 de ani.

În paginile povestirii lui Apostol Apostol, inginerul Coandă, cel cu care Margareta se căsătorise și plecase la Paris, este descris ca fiind „un om înalt, frumos și care moștenise de la tatăl lui, amiralul Coandă, acea noblețe și simplitate. Coandă făcuse contracte cu o serie de fabrici din Franța pentru investițiile lui și acumulase o considerabilă avere. Nu cunosc cauzele care au dus la pierderea totală a averii, dar au revenit în țară și amândoi au murit la București."

Acestea sunt cele mai elocvente informații despre Mihail Kogălniceanu, Raluca Lamotescu și descendenții lor. Cu toții au dovedit reale calități intelectuale, înrudirile cu alte familii făcându-se cu exigența și respectul cuvenit față de marele om politic, de statutul social al originii lor și de aspirațiile de demnitate profesională și științifică.

Andreea Apostol Trache și Ion Lecca au întrerupt legăturile cu satul Vrănești, ultimul lor domiciliu știindu-se a fi în Statele Unite ale Americii, respectiv, la Paris.

Dar strămoșii lor își dorm somnul de veci în cimitirul Bisericii Sfinții Apostoli Petru și Pavel, din satul Vrănești, comuna Călinești, județul Argeș, lăsându-ne să pătrundem în povestea discretă a vieții lor, prin mărturia documentară oferită de cel mai tânăr descendent, Andreea Apostol Trache.

Apreciat de Sergiu Cilibidache, denigrat de Iorgu Iordan

Olimpia POPESCU

Din interes pentru matematică, am citit mai multe articole scrise, înainte de 1944, de Ion Petrovici (1882-1972), majoritatea lor fiind publicate în revista *Gândirea.* În 1953, când am intrat studentă în anul I al Facultății de Matematică din București, am vrut să solicit revista, dar o bibliotecară mai în vârstă m-a sfătuit să nu completez un buletin cu o asemenea cerere. Articolele respective făceau referiri la Descartes, Leibniz, logica matematică, cunoașterea științifică, în general, la cercetarea filosofică românească, încât interesul meu pentru o asemenea temă era pe deplin justificat. În ultimii ani, bucuria mea a fost enormă, când am descoperit scrieri despre care, până în 1989, nici nu auzisem. Bucuria a fost enormă și atunci când am descoperit scrierile lui Ion Petrovici, ca și prestigiul internațional al marelui filosof român, titlurile științifice pe care le-a obținut, până în 1944. A fost membru al Academiei Române, ministru al Învățământului, premiat de Academie, profesor universitar ș.a. Citind articolele, m-au uimit referirile corecte, rigurose, la noțiunile matematice, la opera lui Descartes, ca și participarea sa la prestigiosul Congres Descartes din 1937. Timp de cinci ani, orice student al Facultății de Matematică pronunță numele Descartes, Newton, Leibniz de mii de ori, ceea ce justifică interesul pentru scrierile despre ei.

Admirația mi-a fost sporită și de faptul că, acum, am aflat că un mare admirator al lui Ion Petrovici a fost, pe lângă numeroșii săi discipoli și alți intelectuali de marcă, Sergiu Celibidache, care, în 1970, când a venit în România, a cerut să-și vadă profesorul și mentorul din perioada anterioară exilului său. Fără doar și poate, „organele" au înghițit cu noduri cererea marelui dirijor, dar n-au avut ce face și a trebuit să-l ducă la profesorul Ion Petrovici. Realitatea însă nu o puteau schimba de la o zi la alta. Profesorul era într-o mizerie cruntă, iar starea lui psihică (aproape nonagenar) deplorabilă. Sergiu Celibidache a intuit situația și, pentru cei doi ani pe care profesorul i-a mai trăit, i-a cumpărat frigider, mâncare, veselă, îmbrăcăminte, încălțăminte ș.a.

Ce se întâmplase? În 1944, imediat după 23 august, când nu ne adunasem toți morții de pe frontul de Est, iar alții cădeau în bătăliile pentru redobândirea Ardealului pe frontul de Vest, în vremea imenselor pierderi pe care chiar în acele zile oastea română le suferea, Iorgu Iordan, în *Tribuna Poporului,* ziar abia înființat, în primele lui numere, își vărsa cu foc „mânia sa proletară" împotriva profesorului Ion Petrovici.

→

Dialoguri esențiale

De vorbă cu generalul Victor Atanasie Stănculescu (II)

Ilie CIURESCU

Ilie Ciurescu: Deci s-a raportat că s-a deschis focul în ziua de 17. Eu am aflat despre acest moment mai târziu. Care a fost în continuare implicarea dumneavoastră la Timișoara?

Victor Atanasie Stănculescu: Păi, nu prea a mai fost. Eu v-am spus.

IC: Ați spus că la un moment dat v-ați dus pe la spital, pe la…

VAS: Nu, asta a fost către final. Primul e de reținut că i-am chemat pe directorii de la comisiile militare care erau ofițeri.

IC: De la toate?

VAS: De la unități care aveau armată și comisii militare. Nu erau multe. Erau elemente auxiliare. Tehnică de transmisiuni, tehnică de acumulatori, baterii și ce mai trebuia. Armament propriu-zis nu s-a făcut la Timișoara în perioada respectivă. Și mi-au spus că oamenii sunt liniștiți, că directorii au închis uzinele și au reținut oamenii, „să nu li se întâmple ceva pe stradă”. În noaptea de 17-18 au început să audă în afara uzinelor strigându-se: „veniți că ne omoară, veniți muncitori și salvați-ne că suntem cetățeni ai Timișoarei și ne omoară represiunea, ne omoară comuniștii!” Erau niște strigăte de ajutor. Atunci s-a hotărât, pe 19-20, s-a hotărât în uzine să ieșim și noi dimineața. Atunci a fost momentul când acea mișcare foarte difuză s-a transformat într-o mișcare de masă. Toate uzinele au ieșit către ora 10, cu direcția Comitetului Județean.

IC: Deci s-a răspuns la aceste strigăte disperate în noapte, care nu se știe de unde erau de fapt lansate? Din locurile de detenție, de pe străzi?

VAS: Nu se știe, de pe străzi, în zonele uzinelor.

IC: Și nu aveți date deloc dacă au mai fost repercusiuni acolo?

VAS: Eu nu am. Cred că aveau cei de la uzine, de la Securitate. Eu nu aveam treabă cu astea, dar se pare că au fost combinate strigătele.

IC: Cum adică, strigătele de disperare din cauza represaliilor, cu ce puteau fi combinate? În timpul întâlnirilor dumneavoastră de la Timișoara au apărut date în legătură cu implicarea altor forțe?

VAS: Am aflat unele lucruri. Unul dintre oamenii care era totdeauna în mijlocul coloanei de manifestanți era consulul iugoslav de la Timișoara. Amănunt foarte interesant.

IC: În ce sens?

VAS: Îi ajuta pe oameni să se miște, să nu stea pe loc.

IC: Le asigura protecție diplomatică? Ce putea să facă?

VAS: Le spunea: „nu vă lăsați, fraților!”

IC: Îi încuraja…

VAS: Este o diferență între a încuraja și a incita. A încurajat.

IC: Atât despre generalul Stănculescu la Timișoara?!

VAS: Nu. Când am auzit că vin Dăscălescu și Bobu la Timișoara, eram în dispozitiv cu primul secretar și cu colonelul procuror general adjunct Gheorghe Diaconescu. Eu m-am așezat la o măsuță și am scris un raport. Că nu sunt de accord cu represiunea și nu este bine ce se face.

IC: Către cine?

VAS: Către Ceaușescu direct. Aici iar n-am fost „inspirat”. Mai bine îl băgam în buzunar și mă duceam unde trebuie. Dar m-am sfătuit. Ce fac, cum îl trimit? Trimit un fax? Și atunci ei au spus: „Tovarășe, vrei mâine să te vedem la zid?” „Păi, de ce? Mi-am spus părerea mea.”

IC: Cine v-a întrebat?

VAS: Amândoi! „Dumneavoastră nu vă dați seama că într-o situație de acest gen a doua zi v-a pus la zid și v-a terminat?” Atunci ar fi fost momentul de curaj sau de lașitate. Putea să fie interpretat în ambele sensuri maxime. Atunci am rupt scrisoarea și am aruncat-o în toaletă.

IC: Martorii confirmă în vreun fel?

VAS: N-au fost chemați. I-am propus la ambele procese. Nu i-a chemat nimeni. Acum vine partea a treia. Am cerut. La prima parte a procesului exista secția militară a Curții Supreme de Justiție. După primele luni, când s-a văzut că această curte începe să aibă îndoieli asupra vinovăției „criminalilor”, au ajuns la concluzia că nu e bine să retragă acuzația care fusese lansată. Curtea a fost desființată. În același timp, Parchetul Militar nu a fost desființat. Și ăștia începeau să aibă îndoieli. A venit al doilea complet la secția penală. În timpul ăsta, aveam unul dintre avocați civil, amândoi de fapt civili. Unul dintre acești avocați, Viorel Ursu, îmi spune după 4-5 luni, dacă nu 7, că președintele completului i-a spus că își dă demisia luna asta, pentru că este un proces politic, care se face sub presiune și nu vrea să fie implicat. A apărut al treilea complet, cu un judecător foarte ferm, care nu a lăsat pe niciunul din avocați să termine pledoaria sau să expună lucrurile așa cum se prezentau. Îi întrerupea de zeci de ori. A fost un avocat care a fost scos de Iliescu din prelungirea acestei aprobări, cum se dă pe nu știu câți ani, după care îi înceta activitatea. Ăsta s-a supărat și a plecat la Piatra Neamț. A făcut un raport la Curtea de la Strasbourg și a câștigat. Venind înapoi, a început să scrie atacuri furibunde în ziarul local din Piatra Neamț, împotriva lui Iliescu.

IC: Asta când se întâmpla?

VAS: Când era Constantinescu președinte. Antoniu, care era șeful secției juridice a Academiei Române [o inexactitate aici, n.red.], a fost ultimul care a pledat pentru mine. A fost de cinci ori interpelat că vorbește prea încet. Că vorbește prea mult. A spus la un moment dat: „Domnule președinte, înseamnă că nu vreți să ascultați ce vă prezint eu în apărarea clientului meu.” I-a zis: „Nu-i nevoie să prezinți nicio pledoarie, știm că sunt niște criminali”. Eram eu și Chițac criminalii. Deci era trimis la țintă.

IC: Adică la Timișoara. Nu vi s-a oferit prilejul să luați o atitudine un pic mai fermă și să îi îndemnați pe toți cei care compuneau acest complet să judece mai mult înainte de a se pronunța?

VAS: Cine pe vremea lui Ceaușescu putea să intervină ca să întrerupă hotărârile lui?

IC: Nu neapărat să contramandați ordine. Dar măcar să discutați de la om la om.

VAS: Păi da, cu Gușă de câteva ori am vorbit și i-am spus: „Măi omule, ce facem?” A ajuns și el la concluzia că ordinele nu trebuie aplicate așa cum au fost date, pentru că este un dezastru. Gândiți-vă că la Timișoara au fost 90 de morți la 100.000 de oameni care au ieșit în stradă. Asta nu înseamnă că îmi convine că au fost morți. După ce am rupt hârtia, Coman mă cheamă. Îmi comunică oficial că s-a hotărât starea excepțională și că eu am fost numit comandantul garnizoanei la propunerea lui, comandant militar al orașului Timișoara. Și să citesc în balcon, sub presiunea în care era tot Comitetul Județean, această treabă: decretul stării excepționale.

IC: Dar de ce a făcut Coman o asemenea propunere?

VAS: Avusese o discuție cu Gușă și ajunsese la concluzia că Gușă dă înapoi. Eu nu făcusem nimic și m-a băgat pe mine în față. Eu i-am spus că nu se poate arunca sub presiunea asta încă un chibrit în benzină și el a zis „fă-o, mâine dimineață”. I-am zis că nu accept această numire. La ora 6 m-am dus la spital și i-am zis: „Doctore, fă-mi ce vrei, că eu nu mai intru în operațiuni, că nu îmi convine misiunea care mi s-a dat”. Comandantul Spitalului Militar mi-a pus diagnosticul, criză biliară puternică. Mi-a făcut o injecție și m-a culcat. La ora 1 m-am trezit. În timpul ăsta, Coman mă căuta peste tot, că nu lăsasem vorbă. L-a găsit pe Chițac. L-a chemat la divizie și l-a pus să citească în balcon. Se mai rărise lumea, iar Chițac spunea „parcă am fost cu arma în spate”. Nu era chiar cu arma în spate, dar era obligat.

→

Un articol denigrator, cu titlul „Un ministru antonescian: Ion Petrovici”, apare în numărul 15 al *Tribunei Poporului,* în data de 1 octombrie 1944. Deci, atunci când comuniștii nici nu ocupaseră toate scaunele, calde încă, din guvernul României. Ba, mai mult, Iorgu Iordan își manifesta indignarea că „de ce până acum nu s-a scris nimic despre farsorul Ion Petrovici”. Personalitatea științifică a lui Ion Petrovici este denigrată cu expresii ca „asa-zis filosof”, „mare filosof”, bineînțeles între ghilimele. Iorgu Iordan spune, în amplul său articol, că „am luat hotărârea de a demasca eu, măcar în parte, pe unul din cei mai abili farsori ai acestei țări”.

Am parcurs cu mare atenție, și chiar de mai multe ori, articolul, încercând să surprind vreo imputare la adresa activității lui Ion Petrovici în raport cu funcțiile pe care le-a deținut sau dacă a adus prejudicii țării, dacă a abuzat de funcțiile sale făcând vreo nedreptate, dacă politic a săvârșit erori neadmise. Imputările se referă la faptul că a ajutat unii tineri să ocupe catedre pe care chiar autorul articolului recunoaște că le meritau. Alte imputări sunt de domeniul bârfelor: că își serbează ziua de naștere din cinci în cinci ani, că oferea cărțile sale cu dedicație unor ziariști, că reputația lui întrece cu mult adevărata sa valoare, că i-a păcălit pe „nemuritorii” de la Academie să-l premieze, că a participat ca ministru la unele festivități, că a cochetat cu misticismul ș.a. Într-adevăr, cei care erau membri ai Academiei Române atunci sunt și astăzi cu adevărat *nemuritori.* De asemenea, i se imputa că a atacat banala temă „știința și religia”.

Ion Petrovici

Ca să arate cât este de obiectiv și dezinteresat în referirile sale, Iorgu Iordan mai scrie: „Ion Petrovici, ajungând ministru al Educației Naționale, în 1926, prin lege a creat catedra de Filologie Romanică, pe care o supleneam atunci și la care am fost numit apoi, în 1927, profesor titular” și „din acel moment d-l P. s-a convins că eu sunt un… comunist periculos sau cel puțin nedelicat și nerecunoscător”. Și nu era așa?...

În 1949, Ion Petrovici a fost arestat și condamnat la zece ani temniță grea, iar apoi, la alți cinci ani de domiciliu obligatoriu, așa că a revenit acasă abia în 1964, cu câțiva ani înainte de a fi vizitat de Sergiu Celibidache. Cu siguranță, articolul semnalat a fost o probă în dosar, pricinuindu-i suferințe de neimaginat.

În acest timp, anii când se decima fruntea intelectualității românești, nu de ruși, ci de Stalin și acoliții săi, Iorgu Iordan era ambasadorul României la Moscova (1945-1947), primea vilă „la șosea”, era onorat cu funcții pe care în mod real nu le merita.

Cine credeți că era directorul proaspătului ziar abia înființat, *Tribuna Poporului*? Nimeni altul decât George Călinescu. N-a știut directorul ce articole conține ziarul patronat de el? Dar despre oportunismul lui George Călinescu, Mihail Sadoveanu și al altor mari scriitori s-a mai vorbit. Fără a diminua cu nimic din valoarea operelor lor, e bine să se știe, pentru ca și alte personalități să se gândească de mai multe ori înainte de a face compromisuri, căci întotdeauna vine o zi în care pentru aceste compromisuri se poate plăti.

Dialoguri esenţiale

IC: În perioada aceasta în care aţi avut aventura din spital, să zicem, s-au întâmplat lucruri mai grave în oraş?

VAS: Deja se cam alesese, cum se spune. Timişoara se declarase Oraş liber. Grupul care conducea şi care venise la discuţii i-a spus lui Coman că timişorenii resping conducerea de la Bucureşti şi că nu mai acceptă ca Nicolae Ceauşescu să mai fie în fruntea ţării. Le-au spus şi lui Dăscălescu şi lui Bobu.

IC: Cum s-au argumentat aceste hotărâri imperative? Cum puteau fi aplicate şi apărate? Ameninţau?

VAS: Masele! „Vom ocupa Comitetul Judeţean şi pe cel municipal în care era Primăria. Vom asuma puterea locală."

IC: Ce alte posibilităţi de convingere aveau? Că vor continua mitingul din Piaţa Operei? Aveaţi ordin expres privind oprirea acestui miting?

VAS: S-a încercat, au încercat. Eu nu, n-am avut ordin. Am primit şi am transmis alte ordine.

IC: Dumneavoastră nu. Cei de acolo?

VAS: Primiseră. Să fie atenţi la propunerea Ministerului de Interne. Să facă o intervenţie, să curețe piaţa. Armata n-a vrut şi n-a făcut.

IC: Nu s-a luat această măsură?

VAS: Nu s-a luat. Era deja pericol, că începuse la Bucureşti agitaţia.

IC: Asta când se întâmpla?

VAS: Pe 21.

IC: Pe 21? Înainte sau după mitingul de la Bucureşti?

VAS: Înainte. De aceea spun că în Timişoara sunt pretenţii pe bună dreptate. Aveau prioritate. Au fost primii. Şi acum a rămas ca Institutul de Istorie pe care l-a înfiinţat preşedintele Iliescu să lămurească apele. Directorul institutului a fost revoluţionar la Timişoara şi ştie mai multe decât mine şi decât alţii. Ştie de la toată lumea.

IC: Am înţeles. Ce legătură poate avea acest demers cu acuzaţiile care continuă să planeze asupra dumneavoastră? Subliniez încă o dată, sunt de o gravitate cu totul ieşită din comun.

VAS: Sentinţa s-a tipărit în presă pe 4. Eu nici n-am fost prezent. Nu m-am dus, am refuzat să particip. Sentinţă care este exact sentinţa trecută. Fără nicio modificare, nicio virgulă. Suntem pe 5 octombrie. Câte zile au trecut? Această sentinţă n-a fost până acum motivată şi completul nu a putut prezenta motivarea acestei sentinţe.

IC: Sunteţi obişnut cu jocurile politice…

VAS: Când a fost sentinţa pe 4, avocatul şef făcuse cerere de recurs. Deci trebuia să se întrunească completul din nou şi recursul să se judece. Nefiind susţinut...

IC: Dar de ce aţi făcut recurs dacă nu aveaţi încheierea?

VAS: Hotărârea avea o pagină. Sunt condamnaţi pentru cutare… următorii. Asta e depus în ziua respectivă pe prima pagină.

IC: Şi era la dosar?

VAS: Asta au depus în ziua respectivă, urmând să se motiveze ulterior.

IC: Motivarea este cea mai importantă şi nu a apărut încă…

VAS: Nu a apărut nici până astăzi. După 5 octombrie, vă rog, reţineţi.

IC: Păi, motivarea sentinţei este o lucrare mai lungă. Se explică fiecare cap de acuzare. În primul rând, se justifică fiecare acuzaţie.

VAS: Da. Tocmai! Pe baza ei, la recurs avocatul trebuia să combată fiecare susţinere. Neexistând aceasta, nu se poate judeca recursul. Eu sunt liber cetăţean. Mă plimb, cu 15 ani închisoare. Am fost la diferite activităţi militare sau civile îmbrăcat în haine de general, deşi condamnarea spune că sunt degradat şi aşa mai departe. Adică de râsul lumii cu justiţia noastră.

IC: Nu cred că e bine să incitaţi justiţia, că justiţia…

VAS: Da, e o mare necunoscută.

IC: Eu cred că nu sunteţi tocmai inspirat să contestaţi, dacă n-a apărut motivarea. N-a apărut, n-avea valoare.

VAS: Nu mă interesează.

IC: Tot am revenit… ce mai aveţi de la episodul Timişoara?

VAS: Înainte de a mă interna în spital, în noaptea aia, i-am dat telefon lui Milea şi i-am spus: „Eu nu mai am ce să mai fac aici, vin la Bucureşti." „Nu! Mai stai!" Când am ieşit din spital, i-am mai telefonat o dată. Milea era deja presat. Se apropia momentul Piaţa Universităţii. Lumea a început să se regrupeze. „Bine, îţi aprob! Vino!" M-am suit în avion şi am plecat.

IC: Indiferent ce spuneau cei de la Timişoara, dumneavoastră eraţi sub ordinul superior.

VAS: Da

IC: Deci, să reţinem în succesiune: v-aţi dus la spital şi aşa aţi scăpat de comanda garnizoanei.

VAS: Da. Am refuzat, de aceea am scăpat. I-am spus direct lui Coman că nu doresc să…

IC: Domnul Coman a confirmat acest refuz?

VAS: Nu. El a fost preocupat de treaba principală, că n-a fost comandament. Şi aşa este, că n-a fost niciun comandament. N-a fost comandament, acolo.

IC: Păi trebuia să confirme asta.

VAS: Unii veneau, iar alţii plecau…

IC: Dar Chiţac ce a făcut? A adus grenadele alea până la urmă? Le-a folosit sau nu le-a folosit?

VAS: Aceste grenade nu sunt mortale, sunt dispersante. Că îi usturau ochii şi fugeau de usturime.

IC: Am văzut efectul grenadelor lacrimogene în Cehoslovacia şi în Congo Kinshasa…

VAS: Dacă vă gândiţi, a fost acuzat de treaba asta: că a aruncat grenada. Doi, a fost acuzat că a venit înarmat cu arma automată şi cu cască de război. Trei, că ar fi dat ordin unora să îi gonească pe revoluţionari.

IC: Să-i gonească sau să-i...

VAS: Păi nu, să-i disperseze, s-ar zice. Şi a fost acuzat că prin prezenţa lui s-ar fi tras la biserică.

IC: Cum prin prezenţa lui? Să o luăm altfel. Avea dreptul să dea ordinul de foc?

VAS: Nu avea niciun drept, de ce să dea ordin de foc?

IC: Dumneavoastră, în timpul şederii la Timişoara, aveaţi dreptul să daţi ordinul de foc?

VAS: Dacă aş fi primit ordin eu. Dar dacă nu am primit ordin, nu.

IC: Deci, trecând peste comanda locală, puteaţi să daţi ordin dacă primeaţi ordin la rândul dumneavoastră.

VAS: Eu trebuia să îl transmit.

IC: Deci primeaţi ordin şi nu daţi ordinul direct spre trupă, spre comandanţi?

VAS: Da. Ordinele curg ca în cascadă. De sus în jos.

IC: Bun. S-a încheiat episodul Timişoara. Acum atacăm episodul Bucureşti şi cred că ştiţi destule şi aici. Când aţi venit în Bucureşti?

VAS: În noaptea de 21 spre 22. Pe la ora 2 cred că am aterizat, la Otopeni.

IC: Domnule general, s-a încheiat mitingul din 21. A ieşit ce a ieşit. Despre mitingul ăsta ce ştiţi? Cine a avut ideea mitingului? Ce aţi aflat?

VAS: Asta am aflat-o după ce am venit, după ce a trecut ceva timp.

IC: Aveţi vreo informaţie pe care să ne bazăm? Cine a avut această idee? Există varianta că ar fi fost ideea lui Petrescu, fostul primar general.

VAS: Nu ştiu dacă a fost ideea lui Petrescu, nu pot să confirm.

IC: Deci nu ştiţi cine a avut ideea?

VAS: Nu ştiu.

IC: Să fi fost ideea lui Nicolae Ceauşescu?

VAS: Mai degrabă aş crede că a fost ideea lui. Îi plăcea să facă băi de mulţime.

IC: Credeţi – şi aici este o chestiune foarte serioasă – că în cazul în care nu s-ar fi petrecut în succesiune momentele pe care le ştim foarte bine, s-ar fi deschis focul în plin asupra lumii care se afla în Piaţa Palatului?

VAS: Forţele ar fi fost cele care trebuia să vină. Noi am dat ordin să nu mai vină. Altfel, ar fi putut să se deschidă foc, să facă un măcel. Deci, cele două regimente de pe şoseaua Olteniţei, de tancuri şi de mecanizate, care plecaseră spre centru. Şi eu m-am dus la Comitetul Central, după multe telefoane primite. Du-te, du-te, te cheamă ministrul! Am zis că nu mă duc. Nu m-am dus decât după…

IC: Asta când se întâmpla, noaptea?

VAS: Păi, până când am venit…

IC: Când s-a constituit dispozitivul de luptă din zona Universitate şi Comitetul Central?

VAS: Pe 21, când s-au dus acolo ministrul, grupa de generali şi ofiţeri. Şi au făcut comandament şi l-au mutat în Comitetul Central. Comandantul armatei şi câtiva ofiteri din Statul Major general. Asta a fost. În fine, nişte amănunte pe care le-am aflat ulterior. Iniţial a fost învinuit Milea că n-a dat dovadă de fermitate şi aşa mai departe.

IC: Deci s-ar fi pus problema să se tragă?

VAS: Nu! Când a fost episodul de la Universitate, s-a dus acolo un grup de ofiţeri. Milea a ieşit în faţă, comandant, şi i s-a raportat ce tancuri sunt… subofiţerul cutare. „Băi, zice, ai curaj să treci cu tancul peste?" Şi ăla a zis: „am curaj". „Când ridic mâna îi dai drumul." Ăsta a fost cuvântul. Când a ridicat mâna, a dat cu tancul direct în ei şi a trecut peste o Dacie. Şi aia s-a spart, ce era acolo, lemnăraie din restaurantele din zonă. Baricada, celebra baricadă, cunoscuta baricadă.

IC: Şi oamenii care nu aveau nicio armă, nu aveau nimic cu ce să oprească tancul. Au fost iar victime. Asta se întâmpla cam când? Noaptea?

VAS: Noaptea. Eram încă pe drum.

IC: A, eraţi încă pe drum. Aţi ajuns şi au fost insistenţe să veniţi la Comitetul Central.

VAS: Să vin la Comitetul Central. Mergeau pe linia asta: ministrul transmitea la grupa lui, grupa lui transmitea la ofiţerul operativ pe minister şi el îmi dădea mie telefon.

IC: Înţeleg...

VAS: Şi eu am zis o dată, de două ori, de trei ori că nu pot să mă duc, nu mă duc şi nu mă duc.

IC: Dar ordinul ăsta este cam complicat...

VAS: Era complicat, că nu aveam motivare. Şi atunci am motivat. Am fost la spital.

IC: Dar la întoarcerea din aşa-zisa misiune de la Timişoara, dumneavoastră nu aveaţi obligaţia să prezentaţi un raport ministrului? Sau îi raportaserăţi?

VAS: Eu pe parcurs i-am raportat de fiecare dată telefonic. Atât. Niciun cuvânt de al meu nu există scris.

IC: Asta voiam să vă întreb. Nu există şi rapoarte scrise?

VAS: Păi trebuiau să facă rapoarte cei care au dat ordine. Şi care apăreau odată cu ordinul dat de x sau de y spre unitate sau spre indivizi. Şi doi, rapoartele lor după fiecare misiune.

IC: Dar în rapoartele care s-au întocmit acolo, numele dumneavoastră apărea?

VAS: Nu. Nicăieri.

IC: Deloc, deloc?

VAS: Deloc, deloc. Absolut deloc.

IC: Dar rapoartele respective conţineau elemente de natură să redea exact desfăşurarea evenimentelor sau erau prelucrate?

VAS: Păi, redau misiunea către unitate. Cu ce forţe să participe şi în ce perioadă. Asigurarea logistică şi cam atât.

IC: Şi consecinţele?

VAS: Consecinţele nu. Consecinţele trebuie raportate după ce faci misiunea.

IC: Dar au făcut.

VAS: Nu prea există rapoarte. Eu am cerut pentru apărare la recurs documentele operative. Ştiu că sunt în arhiva de la Guvern. Trebuia să cer aprobare tot de la Guvern pentru ele, având regim de documente secrete.

IC: Şi aţi văzut vreodată asemenea date?

VAS: Nu. Pe cele care erau la Ministerul Apărării Naţionale le-am primit pe toate şi le-a luat avocatul să facă prelucrarea lor pentru apărare. Nu existam nicăieri. Stănculescu a fost o stafie care a fost şi nu a fost. Adică a apărut, l-a auzit lumea.

IC: Suntem în noaptea revenirii dumneavoastră de la Timişoara….

VAS: Nu vreţi deloc să trecem în „viitorul" acestei date.

IC: Nu, pentru că e foarte importantă.

VAS: Se opreşte toată lumea pe această dată care a fost foarte importantă şi relevantă pentru mine.

IC: Să continuăm. În cele din urmă, după insistenţe şi refuzuri, aţi ajuns la...

VAS: Nu. După ce am refuzat de câteva ori şi mi-am dat seama că am încălcat grav regulamentul militar, m-am dus să îmi caut o motivare, un alibi. Şi m-am dus la spital.

IC: Deci nu aţi venit la CC…

VAS: La ora 6 am fost la Spitalul Militar şi am căutat medicul de serviciu.

IC: Pentru o nouă criză de bilă?

VAS: Era răposatul general Niculescu, la traumatologie. Am mers la el şi i-am zis: „Ştii mai bine ca mine situaţia care este în Bucureşti. Nu mă duc să particip! Am văzut destule negre la Timişoara. Găseşte o soluţie să nu pot să ajung." Domnul general zice: „Este simplu, pun un ghips la picior. Eu îl pun. Eu fac nota şi scriu." Şi-a luat o mare răspundere acest om. L-am întrebat: „Dar dacă mi-l scoate cineva şi mă controlează?" „Păi, este simplu. La genunchi, dacă sunt nişte defecţiuni la genunchi care necesită punerea în ghips, nu se dă la radiografie. Ca atare, nu poate să constate nimeni că n-aveţi nimic, pentru că am spus că aveţi."

Dialoguri esenţiale

IC: Şi v-a pus ghipsul pentru genunchi, nu pentru peroneu, pentru tibie, ci pentru genunchi.

VAS: Da, aveam ghipsul până peste genunchi, tot piciorul. A venit cu ligheanul, un pachet de pansamente. Şi zicea să nu ştie lumea despre ce este vorba. Îl punea el personal. Şi mi-a pus acel ghips, a durat vreo 20 de minute. El este primul martor că eu n-am vrut la Bucureşti să mă duc la... să…

IC: De ce nu voiaţi să mergeţi, de ce era atât de….

VAS: Nu aveam cum să influenţez nişte ordine şi nişte misiuni care se dăduseră.

IC: Ştiaţi ce se va întâmpla?

VAS: Da, ştiam ce s-a întâmplat în noaptea aia de la aghiotanţi şi de la şoferi. Ştiam ce s-a întâmplat la Universitate. M-au informat când m-au aşteptat la aeroport.

IC: Eraţi chemat la Milea sau la Ceauşescu?

VAS: Eram chemat la Milea. Că şi la Timişoara nu am fost din ordinul lui Ceauşescu. Era dimineaţa, după scandalul în care Ceauşescu a zis „îmi dau demisia de la CPEx". Milea a coborât pe scări, pe la paza din exterior. Le-a zis: „Măi băieţi, fiţi atenţi să nu trageţi, să nu deschideţi focul". În timpul ăsta nu ştiu cine a fost lângă el, dar informaţia a ajuns la Ceauşescu. Asta spun precis. Că Milea le dădea ordin ălora să nu tragă. Să fie atenţi să nu agite populaţia şi aşa mai departe.

IC: Dar eu n-am auzit de momentul acesta până acum, e prima dată.

VAS: Vă spun eu. Nu este prima dată, dar e prima dată când o spun eu. Când s-a întors, l-au chemat tot la Ceauşescu. L-a întrebat de ce s-a apucat să dea ordinele astea. Atunci el a plecat, s-a dus sus la etajul unde era trupa. L-a găsit pe acel ofiţer de transmisiuni care era căpitan şi care avea pistol. I-a cerut pistolul: „Ştiţi, tovarăşe ministru, că nu se dă pistolul fără ordin scris". „Mă, îţi aduc tot ministerul, dă-l încoace!" În fine, până la urmă i l-a dat. Milea a plecat la etaj, sus, la fostul comandament al gărzilor. S-a întâlnit cu ei pe acolo. Şefii gărzilor şi câţiva ofiţeri. Căpitanul după el, coadă. Să nu cumva să rămână fără pistol, a ajuns şi ăsta sus. Milea a intrat, a zis: „Lăsaţi-mă singur". Şi-a scos haina că era cald şi pe urmă a tras. S-a auzit împuşcătura, cum se spunea pe afară. Eu am fost convins. Căpitanul: „Domnule ministru (eram ministrul Apărării când l-am chemat), am fost acolo, n-a intrat nimeni, era singur acolo când a tras." Sinuciderea oricărui cadru militar sau a oricărui om care ştie mai bine cu pistolul, se face în inimă. Partea a doua: după ce s-a împuşcat şi s-a rănit grav, nu i s-a dat asistenţă la timp. Ăsta e al doilea lucru grav. Nu se ştie de ce n-a ajuns la timp la spital. Cand a ajuns la spital deja era o hemoragie... Nu era lovită inima direct. O venă parcă a fost. N-a fost nicio intervenţie directă. O oră şi ceva a avut hemoragie.

IC: Cunoaşteţi, cred, bine sediul Comitetului Central. Îl cunoşteaţi atunci.

VAS: Da, da.

IC: După evenimentele din Cehoslovacia – pe care mi le amintesc – la noi s-au luat nişte măsuri speciale pentru întărirea protecţiei Comitetului Central împotriva oricăror acţiuni de diversiune. Erau nişte grilaje speciale. Am văzut ceva, dar nu ştiam exact despre ce este vorba. Televiziunea Română avea acolo un studio, în care se făceau unele înregistrări. Spuneţi-mi, vă rog, din punct de vedere militar, presupunând că masele forţau intrarea în Comitetul Central, puteau pătrunde?

VAS: Dacă era pregătită reacţia, nu intrau.

IC: Pai, nu era pregătită reacţia?

VAS: Era. Dar pe urmă reacţia a dispărut. Aţi văzut cum dispar stafiile în filme? Apar şi dispar. Toate coridoarele în care erau militari sau civili, cu douătrei încărcătoare la brâu, cu legătura de gât şi cu automatul, erau pregătite. Era Direcţia a cincea care răspundea de pază.

IC: Şi cum au dispărut?

VAS: Au dispărut. Armele au fost lăsate pe diverse coridoare în momentul când Ceauşescu s-a urcat în elicopter şi au auzit că pleacă elicopterul.

IC: Păi, cum aşa, din senin?

VAS: Dumneavoastră ştiti că la discuţia între Ceauşescu şi ea şi între mine şi ei, toţi dispăruseră? Niciunul, nici Manea, şeful de cabinet n-a fost, nici Curticeanu, şeful secretarilor. N-a fost niciunul, au dispărut, nu erau.

IC: Numai dumneavoastră eraţi…

VAS: Păi, aveam aghiotanţi şi i-am spus lui Ceauşescu, când a întrebat din cabinet „cine eşti?", am răspuns „sunt aghiotantul domnului general".

IC: Tovarăşului general.

VAS: Da.

IC: Dar spuneţi-mi cum au dispărut.

VAS: Şi-au lăsat armele. Le-au găsit ăştia care au intrat. Revoluţionarii. În diverse birouri au găsit armament. Unii au plecat cu armamentul. Au plecat în subsol.

IC: Dar nu era un ordin? Ordinul care aşezase dispozitivul şi care preciza tipul de armament, muniţia…

VAS: Trebuia să fi fost, asta era treaba Securităţii, nu a armatei. Armata n-avea decât paza exterioară, adică erau transportoare, blindate şi tancuri.

IC: Să fi primit vreun ordin de la domnul general Vlad?

VAS: Sunt convins că au primit ordin de la domnul general Vlad să se retragă.

IC: Să se retragă… sau de la Postelnicu?

VAS: Nu, Postelnicu nu avea curaj să facă aşa ceva. Numai un militar putea să o facă şi asta făcea Vlad. Sunt convins.

IC: Dar în legătură cu posibilitatea de a se pătrunde în CC, aş vrea să „sincronizăm". Deci este ora x, în care elicopterul se află pe sediul Comitetului Central şi se pregăteşte decolarea. S-a decolat. Când au început oamenii să intre în Comitetul Central? După sau puţin înainte?

VAS: După. Pe intrarea principală. A trebuit să cobor pe scări şi eram şchiop, îmbrăcat în haine civile, haine gri. Şi acum mai ţin minte. Când am deschis uşa de la intrarea principală, că pe acolo am ieşit, am dat uşa la o parte şi am spus, intraţi! Eu am ieşit afară, unde era carul televiziunii…

IC: Dar oamenii de afară ştiau că nu se mai poate să tragă cineva în ei?

VAS: Nu ştiau nimic. Toată lumea a năvălit cu avânt. Nu le-am mai spus nimic, nici nu am avut timp.

IC: La Timişoara ziceţi că au fost influenţe străine. La Bucureşti erau? În afară de ce s-a spus despre miting…

VAS: Cred că pe urmă.

IC: Nu. Încă de la mitingul din 21…

VAS: A fost, dar „ceva". Rămăseseră în zonă, că n-au plecat toţi. Au participat la toată dezinformarea aceea cu tot felul de simulări. Pe urmă a fost atacul ăla, prin acţiuni care dădeau imaginea că sunt avioane. Adică tot simulatoare. Chestiuni virtuale. De fapt, unii spun că a fost Direcţia de Informaţii a Armatei. N-a fost nicio mişcare a Direcţiei de Informaţii a Armatei.

IC: Dar pot să vă întreb ceva? Aveaţi asemenea mijloace?

VAS: Nu aveam.

IC: Deci armata noastră nu era pregătită pentru niciun fel de tip de diversiune?

VAS: Aveam cu totul alte operaţiuni. Aveam operaţiuni de cercetare în adâncime şi în spatele liniei inamicului. Aveam tehnici de a produce pagube prin infectarea surselor de apă şi printr-un război aproape bacteriologic, pentru care eram aproape pregătiţi.

IC: Cum adică? Eraţi pregătiţi pentru război bacteriologic?

VAS: Ceauşescu a avut trei programe: chimicul, bacteriologicul şi nuclearul. La nuclear, motiva.

IC: Asta trebuie să ştiti, că eraţi direct implicat. Aveaţi chiar o misiune.

VAS: Eu conduceam cercetarea ştiinţifică militară.

IC: Asta se făcea la Piteşti sau la Măgurele?

VAS: Staţi puţin. Daţi-mi voie. La Măgurele a început puţin. Jucării. Abia a început să se motiveze. Dumneavoastră nu vedeţi centralele din Koreea şi din Iran? Deci îmi fac centrală nucleară. Pentru ea trebuie să îmi fac apă grea. Pentru aia trebuia să îmi îmbogăţesc uraniul. Şi atunci a apărut programul de la Cernavodă, la Porţile de Fier. Apa grea la Turnu Severin, „Îmbogăţirea" la Piteşti. S-a făcut, pentru că Măgurele nu era capabil să facă treaba asta şi deja existau primele elemente. Iar acum se căuta partea cealaltă. Să le întrunească pe toate, să formeze arma.

IC: Şi nu s-a mai ajuns?

VAS: Nu s-a mai ajuns.

IC: Dar bacteriologicul îl aveam?

VAS: Arma chimică. Laboratorul armatei, care era pe şoseaua Olteniţei. A lucrat la iperită şi a făcut iperită reală. A fost experimentată prin anii '88-'89 la poligonul trupelor chimice de lângă Câmpulung, pe animale.

IC: Unde am făcut eu armata….

VAS: Şi trei: arma bacteriologică se făcea de către Centrul de cercetare al armatei în laboratoare. Şi unul din momente a fost când şeful direcţiei medicale a murit înainte de '92-'93. S-a dus în India şi a venit cu fiole mici ca ţigara în buzunarul de la vestonul militar. Între timp se pregătea şi Direcţia Informaţii de altă acţiune. Aceea de infectare a surselor de apă şi de răspândire a bolilor deosebit de periculoase.

IC: La un moment dat a fost şi o chestiune cu apa. O diversiune…

VAS: Asta a fost diversiune. Vă dau un exemplu. Un artist cu care eram prieten i-a dat nevestei mele telefon. Spune-i, te rog, lui Victor, că tu ai telefon militar. Pe şoseaua Bucureşti-Piteşti, de la kilometrul 80, ies din hangarele subterane elicoptere care vor ataca capitala. Eu făcusem planul ca pe această autostradă, la km 83, să fie o pistă betonată de rezervă pentru unităţile de aviaţie din zona Muntenia, în caz că e distrus un aeroport. Ştiam că nu există niciun depozit. Nici măcar o fântână n-aveai unde să pui pe şoseaua aia. Nu era absolut nimic.

IC: Poate s-a făcut fără să ştiţi dumneavoastră.

VAS: Nu s-a făcut nimic. Ştiam ce s-a făcut în subteran la CC. Şi apărarea civilă era la Marele Stat Major.

IC: Dar cum v-a venit ideea cu elicopterul şi nu v-a venit ideea cu subteranul?

VAS: Cu ce subteran?

IC: Cu plecarea de la CC prin subteran.

VAS: Era o mare frică. Dacă pleca prin subteran şi ajungea pe undeva, incita din altă parte. Plus că e bine să fii bun la istorie. Eu n-am fost grozav. Îmi aduc totuşi aminte de o legendă în care dacă cineva era rupt de pământ nu mai avea putere. Şi am mai avut altă reacţie când am zis, Doamne, poate vrea să plece în Bulgaria repede, să scape. Dar el şi-a schimbat gândul, după ce s-a dus la Snagov şi atunci i-a spus pilotului: „Du-mă la Târgovişte, că cei de acolo mă vor apăra".

IC: Ştiţi că existau foarte multe variante şi dintre ele este una care nu este foarte clară. Se spunea aşa: „Domnule, este exclus ca plecarea lui Ceauşescu şi tot ce a urmat să nu fi fost rezultatul unui plan prealabil stabilit".

VAS: Dacă aveam planuri ieşeau mai multe, dar n-am avut plan. A fost o succesiune…

IC: Aţi fi vrut să iasă mai multe?

VAS: Da. Şi acum mi se reproşează de ce am lăsat să facem ploaia de partide. Apăruseră partidele ca ciupercile după ploaie. În raportul pe care l-am făcut lui Iliescu – eram ministrul Apărării – am zis: „Aţi lăsat prin legea pe care aţi făcut-o să avem peste 250 de partide, ieşind partidele ca după ploaie. Şi reprezintă câte o scară de bloc de zece etaje."

IC: Şi acum mai sunt suficiente şi probabil vor mai apărea câteva… Revenim la CC.

VAS: M-am suit în maşină şi am plecat din nou acasă. Acasă, soţia mea, răposată săraca, mi-a spus: „la telefonul. Telefonul central, că te cheamă generalul Milea." Zic: „Nu mă duc, nu vezi că sunt cu piciorul în ghips? Nu pot! Am păţit ce am păţit şi nu pot." Nici dânsa nu ştia că este o… Nu ştia nimic. Înainte de a pleca la spital mi-a zis: „Dacă te duci acum, îţi dau cu un vas în cap şi te fac să nu poţi să pleci".

IC: Înseamnă că ordinele de acasă erau mai puternice decât cele stabilite prin ierarhie militară...

VAS: Şi aveam deja alibiul făcut. Nu era vorba că îmi era frică de ceva. Nu voiam să mă implic în acţiune.

IC: Păi, nu vă implicaţi, refuzaţi ordinul – sau asta nu prea se putea?

VAS: Păi, aveam motiv acum.

IC: Am înţeles. Până la urmă tot aţi ajuns la Comitetul Central.

VAS: La ora 10 a venit o maşină, Manea şi cu încă doi, cred că erau de la Direcţia 5, civili, au venit la poartă, au intrat şi mi-au spus că a zis tovarăşu' să veniţi la Comitetul Central.

IC: Direct…

VAS: Direct, şi m-au luat de acolo în maşină.

IC: Direct la secretarul general al partidului.

VAS: Da, pentru că Milea s-a sinucis şi a zis tovarăşu' şef să vă aduc urgent. M-am urcat în maşină. M-au văzut că sunt în ghips, stăteam în faţă. Au stat ei înghesuiţi în spate, toţi trei. Am urcat pe scări, am intrat pe intrarea din dreapta, C-ul. Am lăsat şoferul cu maşina afară.

(Va urma)

Alexandru Ciorănescu. Memoria recuperată

Gabriela CĂLUŢIU SONNENBERG

Alejandro Cioranescu, *Escritos autobiográficos,* Editura Biblioteca Nueva, Madrid, Colecţia Estudios críticos de literatura y de lingüística; Fundaţia CajaCanarias, Colecţia Aislados, 2016, 447 pagini. Ediţie de Andrés Sánchez Robayna şi Lilica Voicu-Brey. Traducere din limba română şi franceză şi Notă asupra ediţiei de Lilica Voicu-Brey. Cu o Prefaţă de Andrés Sánchez Robayna.

Arareori avem şansa de a da peste o carte cu un conţinut atât de dens, care să depună mărturie despre intelectualitatea română din ţară şi din exil în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, cum este cazul acestui volum care reuneste memoriile regretatului Alexandru Ciorănescu, plecat dintre noi la Santa Cruz de Tenerife, în anul 1999.

În buna tradiţie a proverbialei modestii caracteristice intelectualilor români, reputatul cărturar ar fi probabil primul care s-ar păzi cu îndârjire de exagerări sau de aprecieri stufoase la adresa persoanei sale. Cu toate acestea, un păcat şi mai mare ar fi ignorarea meritelor sale incontestabile şi neonorarea unei vieţi ireproşabile, dedicate culturii în forma ei cea mai pură, fără precupeţirea sacrificiului suprem al strămutării departe de cei dragi.

În ciuda stilului corect, academic, în care sunt redactate memoriile prestigiosului profesor, cititorului îi vine greu să păstreze o distanţă rigidă faţă de text. Imposibil să nu te implici emoţional, când întâlnesti pasaje care descriu locuri dragi din Bucureşti, episoade pline de vervă din perioada studiilor, descrieri savuroase de profesori cu ticuri amuzante sau de personalităţi atinse de aripa geniului, evenimente care au schimbat cursul istoriei, răsturnări de situaţie care te mută instantaneu din tabăra favorizaţilor de soartă în cea a duşmanilor celor mai aprigi ai regimului proaspăt instalat la putere! Unele dintre cele mai mişcătoare pasaje din această carte sunt cele dedicate anilor petrecuţi la Moroeni şi la Bucureşti, cu accent pe pregătirea temeinică de care a beneficiat la renumitul Liceu Spiru Haret şi la Universitatea din Bucureşti.

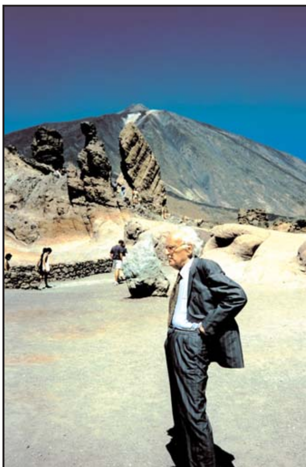
Pe măsură ce avansăm cu lectura, realizăm că avem de-a face nu doar cu un volum foarte mare de date, ci şi cu informaţie inedită dintr-o perioadă despre care s-au publicat, după căderea comunismului, multe mărturii, dar a cărei imagine este în mod binevenit completată de o mărturie de mare ţinută intelectuală. Sintetizată cu precizia metodologică specifcă omului de ştiinţă, dar şi cu umorul şi fineţea unui literat desăvârşit, dotat cu un spirit de observaţie ascuţit, informaţia se transformă într-un tablou al unei generaţii de oameni de seamă.

Revelaţia interdependenţei dintre aceşti intelectuali se produce de la sine, când elementele se închegă şi se-mbină ca un caleidoscop, conturând tabloul unei epoci în care personalităţi ale culturii europene şi, implicit, române, precum Ion Barbu, Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Brâncuşi, Tristan Tzara, Paul Valéry, André Gide, Paul Éluard, Henri Matisse, sau nobilele doamne Elena Văcărescu şi Martha Bibescu şi multe altele asemenea se cunosc, se impulsionează şi, uneori, se mai şi frânează reciproc.

Citind, avem impresia că participăm la momente cruciale, de parcă cineva ne-ar arunca direct în miezul lor! În plus, dispunem de rarul privilegiu de a-i „observa” pe protagonişti înainte ca ei să afle ce le va rezerva viitorul, înainte ca ei să ştie cine va deveni un reper de bază al culturii noastre şi cine va rămâne în istorie doar sub formă de notă de subsol. De la acest punct, lectura se transformă într-o iniţiere şi, în acelaşi timp, într-un proces de cicatrizare a unor răni care încă mai brăzdează obrazul României, marcat de comunism.

Toate aceste revelaţii adunate de prin diverse publicaţii sau chiar din manuscrise nepublicate anterior ar fi rămas probabil necunoscute publicului dacă nu s-ar fi produs fericita colaborare între profesorii Andrés Sánchez Robayna şi Lilica Voicu-Brey de la Universităţile spaniole din La Laguna şi, respectiv, Rovira i Virgili din Tarragona, care-a scos la iveală această carte cu valenţe cumulative. În nota ediţiei, cu modestie, editoarea vorbeste despre o „colaborare internaţională” (dl. Mircea Anghelescu i-a cedat în 2008 „Amintiri din Grecia”, un manuscris de opt pagini, iar dna Crisula Ştefănescu i-a semnalat în 2011 „Literatură comparată”, text publicat la München în 1977).

Distribuit pe două secţiuni distincte – prima conţinând amintiri din perioada din România, iar a doua relatări din exil – cuprinsul are o structură limpede, cu o logică uşor de intuit. Textul expus în ordine cronologică alternează pasajele care descriu stagiile din viaţa autorului şi capitolele care descriu traiectoria sa literară.

Din moment ce autorul nu a reuşit să finalizeze el însuşi cartea, publicând doar prima parte, *Amintiri fără memorie (1911-1934)*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, se cuvine subliniat meritul celor doi editori, care au dus la capăt proiectul după dispariţia lui Alexandru Ciorănescu. Rezultatul este cât se poate de armonios şi i-ar fi produs cu siguranţă bucurie!

Efortul coordonat, de documentare şi traducere din limba română şi franceză al celor doi editori aduce la lumină o carte de sine stătătoare, care nu lasă deloc impresia unei culegeri de texte independente unele faţă de altele. Fără doar şi poate, avem de-a face cu o lucrare care nu doar corespunde canoanelor clasice ale redactării şi editării în limitele literaturii de specialitate de nivel universitar, ci le depăşeşte, intrând în categoria beletristicii care satisface cele mai înalte exigenţe literare.

Viaţa lui Alexandru Ciorănescu s-a derulat în vremi vrăjmaşe, în care intelectualii – ca mai întotdeauna – au fost sortiţi să înoate împotriva curentului, fără să aibă altă vină decât aceea că au încercat să pătrundă înţelesuri pe care alţii nici măcar nu le sesizaseră. Cu atât mai mare este respectul pe care-l trezeşte maniera sa imparţială, aproape senină, de a reda momente care trebuie să fi fost de-a dreptul zguduitoare (războiul, perioada legionară, asasinarea lui Nicolae Iorga, trecerea puterii în mâinile comuniştilor, nedreptăţile şi abuzurile din mediile universitar şi diplomatic, cei 25 de ani de despărţire de cei doi copii, rămaşi prizonieri în ţară etc.).

Singurele fragmente cu conţinut ceva mai personal sunt paginile de jurnal din anul 1946, care lasă să transpară o personalitate sensibilă, profund iubitoare de adevăr şi de frumos, puternic marcată de capriciile vremurilor nebuloase. În acea perioadă, clocotul monden al vieţii pariziene şi precaritatea mijloacelor financiare – element care a constituit de altfel una dintre constantele incomode din cariera sa de universitar cu remuneraţie modestă – accentuează angoasele autorului, lăsând să transpară îndoielile cu privire la sensul întregii sale zbateri pe tărâm intelectual. Un citat din notiţele zilei de 29 iunie 1946 ilustrează perfect această criză existenţială: „Ar trebui să aleg, ar trebui să-mi spun că de aici încolo încep să fiu eu. Dar eu sunt cel complex, cel care ar vrea să surprindă şi să îmbrăţişeze totul. Şi cum două sute de ani nu se numără în faţa vastităţii pretenţiilor mele, şi cum aceste pretenţii nu vor căpăta altceva decât comuna răsplată, demult am renunţat a mai fi un om mare.” (p. 357)

Tot în jurnal, 3 iulie 1946, întâlnim singurele confesiuni ceva mai intime, legate de atracţia obsesivă pe care autorul se pare că a avut-o în perioada pariziană pentru sexul frumos, dar într-o manieră aproape platonică, estetică: „Femeia este căldarea cu smoală a gândurilor mele, şi nici nu ştiu măcar dacă pentru ceilalţi nu e cumva la fel.” (p. 358)

Redactat într-o notă pesimistă, în contrast surprinzător faţă de linia echilibrată, ponderată a celorlalte scrieri, jurnalul parizian e ca o fotografie a unei lumi grăbite şi superficiale, în care autorul nu se simte deloc în largul său. Va rămâne de altfel singura mărturie scrisă a tragediei înstrăinării, pe care Ciorănescu o parcurge fără să o menţioneze altundeva în scrierile sale cu caracter academic.

În final, se decide să-şi pună viaţa în slujba scopurilor spirituale nobile: „Adevărul iubirii, adevărul credinţei, adevărul raţiunii de Stat şi al interesului public sunt axiome care n-au prins niciodată corp, dar care nu sunt mai puţin evidente şi necesare”, 25 iulie 1946 (p. 362).

Conştient de faptul că se simte atras mai degrabă de lumea ideilor decât de realitatea sordidă de zi cu zi, Ciorănescu spune la un moment dat: „De altfel, trebuie să mărturisesc că eu n-am fost niciodată interesat de actualitate, ceea ce e cu siguranţă o lipsă, dar sunt sigur că unele lipsuri îmi plac. N-am fost niciodată şi nicăieri interesat de situaţia politică, de alegeri, de schimbările de guvern, de activitatea parlamentului.” (p. 240)

E lesne de-nţeles, aşadar, cât de greu trebuie să-i fi fost să se achite de sarcinile de consilier cultural al Ambasadei Române de la Paris! Acestor „stângăcii intenţionate” le atribuie eliberarea sa din funcţie şi trecerea pe indexul persoanelor indezirabile la Bucureşti. De fapt, neîndemânarea sa în manevre diplomatice nu e altceva decât reprezentarea unui caracter vertical, cu valori etice solide, incapabil să se muleze după modelul parvenitismului la modă. Ciorănescu a reuşit să transforme ceea ce se dorea a fi pedeapsa cu exilul într-o decizie conştientă şi într-un sacrificiu care a conferit vieţii sale un sens mai înalt, după cum el însuşi citează din Albert Camus: „«Numai imbecilii cred că negarea e o abandonare»; este un fel de a alege”. (p. 300)

Pe lângă onestitate, o altă trăsătură definitorie a caracterului său profund şi temeinic este munca asiduă, dovadă stând, începând deja din perioada studiilor şi a burselor de care a beneficiat în străinătate, numeroasele lucrări elaborate în urma unor documentări de anvergură. Se desprinde din această carte atotprezenta muncă prin bibliotecile Europei, în special din Italia, Franţa şi Spania, pe care le ocupă în sensul cel mai acaparator cu putinţă, fiind primul care le calcă pragul la orele dimineţii şi ultimul care le părăseşte odată cu ora închiderii.

Setea de cercetare lingvistică, literară şi istorică este atât de puternică încât inofensiva dorinţă de a citi ceva din simplă curiozitate, pentru delectare, i se pare aproape un sacrilegiu: „E un nonsens, o pierdere fatală de capacitate; dar de fiecare dată îmi găsesc scuze şi justificări, pentru a mă putea întoarce la vechile manii, care comportă frecventarea de texte pentru a scoate din ele pentru mine, dar nu şi pentru condei.” (p. 361)

(În fotografie, Alexandru Ciorănescu în octombrie 1998; în spate, muntele Teide din Canare)

→

Cărți și autori

Un scriitor talentat și un roman atipic

Ion C. ȘTEFAN

Iată o carte de excepție, despre care nu știu cum să scriu! Emil Lungeanu este o enciclopedie ambulantă, un rafinat al compoziției, de-o inteligență aparte. El se informează în fiecare clipă liberă a vieții, prin lecturi, internet sau prin dialoguri spontane cu persoane culte; are o memorie colosală și o forță combinatorie aparte. Astfel încât, când încearcă să scrie o nouă carte, precum *Enigma, roman asimptotic* (Editura Betta, București, 2015), se află copleșit de toate aceste informații, impresii, citate, păreri celebre, la care adaugă lăstarii permanenți ai propriilor idei, încât elaborarea fiecărei pagini este rezultatul unui efort nu doar de creativitate, ci și de selecție și construcție, din câte vrea să spună trebuind să desprindă acel filon care să slujească mai bine temei alese, selecție greu de înfăptuit și nu pe deplin, spre satisfacția unor cititori care vor să înainteze dincolo de haina iluzorie a cuvintelor, printr-o coparticipare emoțională.

Enigma este un astfel de produs combinatoriu într-un mozaic strălucitor, pe care-l pot numi și eseu și narațiune derutantă.

Aparent, romanul este structurat pe două trepte. În prima, „Acoperișurile orasului", poți citi despre orice, ca într-un buletin enciclopedic: întâmplări cotidiene, la zi, filosofie cultă, dar și folclorică, astronomie, astrologie, zodiace, fragmente din istoria religiilor, ca și cea recentă, cumva profană, întâmplări pitorești, printr-o legătură spontană, încât orice cititor de-o anumită factură sufletească găsește suficiente motive specifice acestui autor ca să se declare pe deplin fericit și norocos că a străbătut un parcurs intelectual misterios.

Într-adevăr, o formă de proză modernă!

Dar nu doar despre acestea poate fi vorba, ne zâmbește din colțul său de dirijor autorul: ca să vedeți și voi cât de complicată este viața și ce naivi sunt privitorii de pe margine!

În partea a doua, pare a fi vorba despre o anchetă, desfășurată cu răbdare pe alt palier, a unor sinucideri succesive ale locatarilor dintr-o garsonieră blestemată, prin cercetări complicate între aparențe și declarații, între teoriile diverse despre locurile fatale, adunate din multe cotloane întunecate ale lumii și istoriei, longitudinal în timp și spațiu, dar cu cât ancheta e mai acutizată, cu atât rezultatul final e mai nebulos, parcă de nedezlegat, transmisibil și altor generații.

E vorba de marile neliniști ale unui suflet neîmpăcat cu sine. Bănuiesc că Emil Lungeanu se repovestește; un om complex, cum încearcă a se prezenta, care are nevoie de această eliberare prin scrisul confesiv, iar motivul anchetei fără sfârșit și al unui roman căruia nu-i mai ajunge la capăt este tot un fel de desprindere de sine, prin lungi drumuri, pe care le străbate în labirintul sufletului său neliniștit.

Într-adevăr, un fel de proză singulară, colaje, intertextualitate, suspans și sugestie – ca în poezia de cea mai bună factură, ceea ce, din proprie experiență, recunosc că se transpune mult mai greu într-o proză poetică. De altfel, autorul citează și câteva poezii reușite, ca un fel de podoabă metaforică la romanul său prea încărcat, în care proiectează o lume halucinantă, de unde ar vrea să se elibereze, de aceea părerile exprimate deja de câtiva critici competenți despre această carte sunt contradictorii. Argumentele se suprapun, mărturiile diferite ale martorilor nu corespund testelor de specialitate, nici nu se potrivesc unor cazuri similare.

Un procedeu de a ne menține mereu atenția trează, de a ne antrena coparticipativ la anchetă, de a spera în dezlegarea unei argumentații care se învârte pe loc… Suntem atrași într-un mod creativ, evident: dacă cititorul este capabil să alerge imaginativ cot la cot cu naratorul, care uneori se dedublează sau se retrage din cursă, lăsând procurorii în plin plan, cu argumentele lor juridice.

Te îndrepți încântat spre sfârsitul cărții, ca și cum ai lua-o de la capăt și cu presimțirea golului în care te învârți – adică de pe creasta cea mai înaltă a muntelui, de unde se ivesc izvoarele, până în prăpastia adâncă, unde zărești vârtejul ivit pe neașteptate, ca semn al golului rotund al neputinței, cu mijloacele care ne-ar fi fost la îndemână. Astfel, te trezești deodată, ca dintr-un vis cu ochii deschiși, regretând că acest roman, de peste 360 de pagini, s-a sfârșit, fără a ne oferi dezlegarea dilemei principale – la fel ca în ciclurile unui an, după care nu avem altceva de făcut decât să ne continuăm viața cu prima zi a anului următor.

Roman, eseu, filosofie, narațiune inițiatică, joc gratuit de cuvinte derutante sau ce?

Felicitări Editurii Betta că a reușit să publice o astfel de carte, cu mare ecou în sufletele celor avizați.

Și, mai ales, felicitări unui scriitor atipic, eroic, ironic, complex! Am călătorit, alături de el, într-o altă lume, pe care ne-am străduit s-o resemnificăm.

Dar în ce fel? Până unde? Și când? Poate că la fel de complexă e viața – dacă ne străduim s-o privim prin toate nuanțele sale!

Odată cu mutarea în anul 1948 în insula Tenerife, unde a fost docent al Universității La Laguna timp de treizeci de ani, predând nu doar filologie romanică, ci și franceză, română, italiană, portugheză și literatură comparată, pasiunea sa pentru cărți și studiul în biblioteci se accentuează până la limita dependenței, transformându-l într-un adevărat împătimit al cercetării sistematice. Simpla perspectivă a unor zile de sărbătoare, în care biblioteca rămâne închisă publicului, îi creează deja o puternică stare de disconfort.

La o privire mai atentă, putem constata că această închinare profesiei era poate și o cale de a face abstracție de evenimentele care se succedau în acea perioadă „într-o Spanie eroică, în care se închideau încetul cu încetul rănile războiului, în căutarea echilibrului pierdut într-un moment dificil de izolare donchișotească, pe care unii o numeau autarhie, iar alții boicot". (p. 408)

Ca profesor, printr-un efort susținut, de adevărat pionierat, Alexandru Ciorănescu învață rapid limba spaniolă, pornind practic de la zero, și reușește să elimine imensul deficit cultural al studenților, care erau lipsiți adesea până și de cele mai elementare noțiuni nu numai de franceză, ci și din cultura modernă, de pe continent (unii nu văzuseră niciodată un tren sau o locomotivă, nici arbori precum bradul sau prunul etc.). Problema era nu doar că nu cunoșteau aceste lucruri, ce era grav era că nu-i deranja faptul de-a nu avea habar. Lipsa de interes era o problemă a mediului ambient!

Până la urmă, profesorul reușește să impună studiul limbii franceze în programa definitivă, chiar dacă niciodată nu va dobândi un sprijin la fel de solid cum l-a avut la Universitatea La Laguna limba engleză, de exemplu. Lipsei de mijloace financiare îi face față preluând mai multe norme didactice, în timp ce soția sa, Lyda, contribuie cu dârzenie la depășirea impasurilor materiale, rotunjind bugetul prin ore particulare de franceză, din care câștigă de obicei chiar mai bine decât soțul ei.

Tristețea provocată la sosirea în Tenerife de ariditatea coastei insulare se relativizează odată cu descoperirea zonelor cu vegetație abundentă, din cealaltă extremă a insulei. Și călătoriile de studii, cu schimburi de experiență și conferințele din Europa, în special de la Paris, contribuie permanent la menținerea legăturilor sale multiple cu personalitățile culturale ale continentului, mergând până la transformarea treptată a taciturnului profesor într-un desăvârșit emisar și ambasador cultural al patriei sale adoptive, Arhipelagul Canarelor.

Licențiatul în literatură română și franceză născut în România în anul 1911 devine un respectat filolog și profesor, pionier al studiului literaturii comparate în Spania. Multiplele sale publicații în șase limbi, în special monumentala sa bibliografie a literaturii franceze și cronica *Le Canarien*, bazată pe însemnările din timpul Conchistei ale cavalerului francez Bethencourt, îl califică drept umanist și enciclopedist incontestabil.

Odată cu trecerea anilor și pe măsura impunerii de la sine a calităților sale excepționale, ca om, profesor și cercetător, *Don Alejandro* câștigă prietenia și respectul tot mai multor colegi. Sprijinul colegilor universitari nu întârzie să se materializeze, mergând într-atât de departe încât i se acordă un credit de 2.000 de dolari, sumă necesară răscumpărării prin plată anticipată către Guvernul român a celor doi copii, rămași captivi în România, în grija bunicilor. Din păcate, tentativa eșuează din cauza intervenției guvernelor occidentale, care condamnă această acțiune, pe motiv că ar fi o formă barbară de comerț imoral. Cuplul Ciorănescu nu-și va vedea copiii timp de 25 de ani!

Meritul său major față de Spania este acela de a fi fost primul care a tradus din franceză documentele istorice care stau la baza constituirii entității cunoscute astăzi unanim drept Insulele Canare. Ciorănescu a știut să mulțumească insulei Tenerife pentru ospitalitatea cu care l-a primit, oferindu-i roadele cercetărilor sale pe teme specifice care o individualizează, conturându-i portretul în întreaga lume. Scrierile sale au pecetea universalității, sunt martorele unei curiozități fără margini, dublate de cunoștințe acumulate din atât de multe domenii, încât numai o minte enciclopedică putea să le cuprindă.

Națiunea care l-a adoptat pe Ciorănescu este conștientă de valoarea lui. Astăzi există o stradă, o bibliotecă, echipe de teatru, lucrări de doctorat și multe alte entități care-i poartă oficial numele.

Printr-un trist contrast, România și, implicit, națiunea din care Ciorănescu se trage și în care s-a format, tinde, din păcate să nu-i acorde importanța pe care o merită. Cu atât mai oportună este această aducere aminte sub formă de carte cu 447 de pagini dense, în Spania. O carte frumoasă, închegată într-o formă rotundă, care face onoare editorilor ei, dar și intelectualilor români!

Pentru noi, românii poligloți, care citim în limbi străine și care salutăm mândri orice manifestare de cultură românească în străinătate, a-l citi pe Ciorănescu în limba spaniolă este concomitent prilej de bucurie, dar și de durere, neputând să facem abstracție de faptul că memoriile sale nu s-au publicat decât parțial și în limba în care au fost scrise de fapt: româna.

Recenta apariție a acestei excelente ediții de scrieri autobiografice în frumoasa limbă castiliană este încă o dovadă a însemnătății acestui erudit om de cultură, de care și noi, românii, ar trebui să fim cel puțin la fel de mândri. O continuare firească a acestui proiect ar fi editarea cărții în limba română. Sperăm că acest eveniment se va întâmpla cât mai curând!

(Alicante, Spania, ianuarie 2017)

Fenomenul filosofic tratat cu „material românesc”

Marian NENCESCU

Consecvent ideii, hegeliene în esența ei, anume că „există filosofii diferite, dar adevărul e numai unul” (*Prelegeri de istoria filosofiei*), Dragoș Popescu (n. 13 ianuarie 1973, Pitești, jud. Argeș) analizează în cea mai recentă carte a sa (*Teme și explorări în filosofia românească*, Ed. ASE, 2016, Colecția Migrene) o viziune locală asupra filosofiei, „încă greu de descris” dar, pusă în raport cu „conștiința de sine a culturii și civilizației... ce pare a nu se fi închegat încă”. Cu alte cuvinte, depășind calea didactică, bătută cu prisosință de la Marin Ștefănescu (1922) și N. Bagdasar (1940) încoace, inclusiv în zilele noastre, de Gh. Al. Cazan, Costică Brădățan ori, mai recent, C. Aslam (*Incursiuni în istoria filosofiei românești. Perspective hermeneutice*, Ed. Universității din București, 2014), Dragoș Popescu se angajează într-o aventură *existențială,* investigând fenomenul filosofic românesc într-o viziune generală, în corelație cu principalele curente de idei contemporane, evidențiind ceea ce „generația lui Vulcănescu, Sterian și Noica începuseră să întrevadă”, dar cărora timpul „nu le-a îngăduit s-o construiască în tihnă” (*Cuvânt înainte, op. cit.*, p. 6).

În acest sens, cartea nu este neapărat o colecție de „probleme și soluții”, chiar construite „cu material românesc”, cât, mai ales, un mod original de rezolvare a „conținutului problemelor”, în sensul indicat cândva de N. Hartmann: „Central, în orice gândire sistemică, e numai gânditorul care pune probleme”. Fundamental, autorul asociază o serie de texte „dispersate de ani și locuri ale apariției” (14, cu totul), aparent fără elemente comune, dar care, împreună, recompun „imaginea unui întreg”, procedând cvasisimilar unui ilustru înaintaș, Nae Ionescu, cel care, în prima prelegere a ciclului *Problema salvării în „Faust” al lui Goethe* (tipărit în 1996 de Dora Mezdrea, la Editura Anastasia, cu titlul ușor modificat, *Problema mântuirii la „Faust”...*) sublinia că, în esență, autorul/creatorul, în cazul nostru, cercetătorul fenomenului filosofic românesc, nu este o „monadă fără ferestre”, ci, din contră, o persoană al cărui interes variază după epoci și circumstanțe (istorice), regăsind mereu teme „oarecum atemporale”, dar care, odată aduse la viață, capătă însuflețire și dau un răspuns „adecvat interesului personal”.

Modelul paideutic utilizat de D. Popescu nu este, așadar, original în esența lui, fiind exersat cu brio, cu referire chiar la istoria filosofiei românești, de predecesori iluștri, de la Mircea Vulcănescu (*Dimensiunea românească a existenței*) la Constantin Noica (*Pagini despre sufletul românesc*) și desăvârșit de Alexandru Surdu, în seria *A sufletului românesc cinstire* (București, Editura Renaissance, 2011), cel care consemna cu emoție în prefața cărții sale: „Scripturile acestea sunt bucuriile noastre simple, pe care ni le mai putem oferi, mai ales acum, când altele mai mari sunt mai greu de așteptat, iar la fereastra noastră, cu toiagul, nu mai bate nimenea” (*op. cit.*, p. 11).

Personală rămâne amprenta comentariilor lui Dragoș Popescu, dar mai ales cutezanța de a apela la câteva texte și autori mai puțin frecventați și cu atât mai valoroși, cu cât, observă autorul, cu referire la articolul lui Paul Sterian (1904-1984), din 1938 (*Idealul panromânesc și dezvoltarea economică a țării,* Monitorul Oficial, Imprimeria centrală), „Sterian privea cu optimism capacitatea tinerei generații de economiști, din care făcea și el parte, de a face față problemelor. *Nu știu ce dispoziție are tânăra generație de azi*” (s.n. – *op. cit.*, p. 262).

În esență, făcând apel la un text cu conținut economic al unuia dintre membrii întemeietori ai Asociației Criterion, D. Popescu aduce în atenția publică, nu atât un manifest filosofic, cât un mod concret de raportare la „viitorul economic” al României Mari, un ideal pentru a cărui construcție au fost consumate „patru revoluții de-a lungul a șase generații”, dar care, după război, nu mai putea fi nici măcar evocat, cu atât mai puțin „readus în realitate”. Teza potrivit căreia, „copleșiți și amenințați azi de panslavism, *mâine poate și de pangermanism* (s.n.), noi nu ne putem mântui, ca români, decât opunându-le panromânismul“ (*op. cit.*, p. 125), pare azi desuetă, mai ales că în goana de a deveni „papagalii doctrinelor occidentale” aproape că am abandonat idealul unei economii naționale, menită a susține existența statului românesc. Această observație, din 1938, a lui Paul Sterian, întărită cu ideea, păguboasă, că „spiritul românesc are aversiune pentru industrie”, a deschis calea instituțiilor de inspirație străină „plantate în România” și a făcut ca „Un praf binecuvântat să se aștearnă peste o mare parte din economia românească, într-un moment în care mașinăria economică ar fi trebuit să funcționeze la noi mai bine ca oriunde...” (*op. cit.*, p. 236).

La fel de surprinzător este D. Popescu atunci când analizează lucrarea, din 1912, cvasiuitată azi, a lui Traian Brăileanu (1882-1937), *Despre condițiile conștiinței și cunoștinței,* constatând, cu uimire, că „prin originalitatea de care dă dovadă în expunerea cunoștințelor”, învățământul bucovinean este mai degrabă „un precursor decât un epigon” al celor trei corifei ai idealismului german, Fichte, Schelling și Hegel, priviți cu scepticism de Maiorescu și elevii săi: „Resimțim în opera (lui Brăileanu – n.n.) un soi de anticipare a efervescenței filosofice din România interbelică (*Teme și explorări... op. cit.*, p. 106). Teza după care „filosofia este sinteza legilor universale în intelectul unui singur individ” reprezintă, în opinia analistului, o modalitate originală de rezolvare a problemei raporturilor dintre filosofie și celelalte ramuri ale cunoașterii, în sensul recâștigării autorității filosofiei ca știință primă. Or, tocmai suspendarea raporturilor filosofiei în raport cu „nevoile vieții” permite filosofului să realizeze corespunzător acea sinteză a legilor universale „neinfluențată din afară”. Concret, analizând *elementele conștiinței,* Traian Brăileanu pornește de la un demers *metafizic,* constatând că o abordare logică, psihologică sau chiar etică are loc, exclusiv, sub cupola *metafizicii,* altfel am asista la o „restrângere a universalității principiului, la o abandonare a definiției filosofiei”. În acest context, filosoful bucovinean constată că, mai presus de orice formulă explicativ-arbitrară, definiția *ultimă* a principiului identității, sub aspectul conținutului, se concentrează în formula *Tot ce este* („O cauză primă conștientă, dar neidentică cu sine, a existenței”). Analizând conținutul *cauzei conștiente,* Brăileanu observă că numai admițând o cunoaștere, de către *cauza conștientă,* a distanței dintre cauză și efect, eliminăm efectul neajunsului acestei concepții asupra existenței. Așadar, din cunoașterea distanței dintre *cauză* și *efect* se constituie noțiunea *timpului*, derivată din noțiunea spațiului. Ambele, susține Traian Brăileanu, sunt noțiuni de *limită*, iar consecința este că „spațiul limitează continuitatea existenței în timp” (textul original al *Tratatului de filosofie* al lui Traian Brăileanu este reprodus de Dragoș Popescu în *Revista de filosofie*, tom LXIII, nr. 3, 2015).

Pagini la fel de substanțiale, sub raportul analizei, sunt dedicate unor texte de Dimitrie Cantemir, Simion Bărnuțiu, Mircea Florian, Lucian Blaga ori Mircea Vulcănescu. Vorbind, de pildă, despre *recesivitatea* lui Mircea Florian (1888-1960, cu referire la lucrarea *Recesivitatea ca structură a lumii,* București, Ed. Eminescu, 1983), analistul constată că gânditorul nu transmite cititorului „sentimentul unei biruințe a gândului”, ci, din contră, pe aceea că s-a supus unei „auto-purificări filosofice”. Într-adevăr, analizând observațiile lui Mircea Florian, constatăm că, prin acceptarea noțiunii de *complementaritate,* gânditorul face legătura cu factorul *recesiv*, evitând acțiunea distructivă a negației radicale, prezentă în dialectica lui Hegel: „Dialectica are o funcție de distrugere, de intransigență, care face ca o noțiune să triumfe pe ruina celeilalte...” (*Recesivitatea*, p. 81). În opinia lui Florian, însușită și de comentatorul său, recesivitatea „are un rol în dezvoltarea antinomiilor atribuite lui Kant” și oferă antinomicului mai mult un statut de „fabricație sofistică”. În opinia lui Dragoș Popescu, *recesivitatea* lui Mircea Florian rămâne un sistem deschis, bazat pe o dublă respingere a idealismului, dar și a dialecticii marxiste, știință incapabilă, cum s-a constatat, „să poarte un dialog cu știința și cu orientările filosofice autentice” (*op. cit.*, p. 160).

Măsura calităților de dialectician de tip hegelian a autorului este însă dată de studiul *La ce bun dialectica?*, o reinterpretare a *dialecticii* propuse de C. Noica, făcută de pe pozițiile gânditorului modern. Pornind de la premisa că Noica însuși se înscrie în categoria „bolnavilor de dialectică”, autorul insistă pe forța cu care gânditorul de la Păltiniș s-a străduit să evadeze de sub imperiul constrângerilor idelogice, insistând chiar asupra adevărului că *„libertatea* gândirii sale nu a fost sacrificată, nici măcar cu prețul redobândirii *libertății* persoanei” (*op. cit.*, p. 264). Cu totul, susține D. Popescu, C. Noica ne-a lăsat moștenire „o dialectică autentică, un instrument cu care ne-a învățat să gândim”, oferindu-ne criterii după care „putem să cunoaștem și să eliminăm eroarea”. În opinia lui Noica, dialecticul nu este un procedeu arbitrar, o schemă peste care ne suprapunem gândirea, ci chiar „capacitatea gândului de *a se întoarce asupra lui însuși”* (v. *Devenirea întru ființă,* o ilustrare a motivului *întoarcerii gândului asupra gândului,* notează comentatorul).

Ca o concluzie, susține Dragoș Popescu, pe urmele lui Constantin Noica, din postura de funcție categorială, *ființa e însăși gândirea*, rațiunea, iar *întoarcerea gândului asupra gândului* realizează fuziunea între gândul reflectat și cel care reflectă. Este o identitate între rațiune și realitate, care păstrează viu argumentul ontologic. Este dovada că *omul este creat după chipul și asemănarea ființei,* este chiar mesajul explicit pe care îl comunică Dragoș Popescu cititorilor săi.

Cherchez la femme

Arta, rațiunea de a fi

Paula ROMANESCU

Dintre toate cele câte își reclamă dreptul la rațiune, care să fie mai îndreptățită să și-l clameze răspicat? Am fi tentați să credem că mintea omenească. Îndoielnic, dacă ținem seama de toate meandrele acesteia, prin care irațiunea își întinde cu ușurință imperiul. Poate inima? Ei, da, aici ar cam trebui să pășim încet, cu mare grijă (știți mai departe!), fiindcă inocenta aceasta (cum să-i spun chiar neștiutoare!) „a des raisons que la raison ne connait pas”, iar, dacă a spus-o un Descartes acum vreo patru sute de ani, doar n-o să pretindeți că și el o fi vreun expirat...

Și-uite așa încercam eu fără izbândă să răspund nedezlegatei întrebări, când, într-o zi, medicul **Maria Mănucă** din Iași mi-a pus în față un album de pictură cu lucrări semnate de pictorița Maria Mănucă și înflorit cu metafore lirice de cea mai pură esență poetică, semnate și acestea de poeta-medic-pictor Maria Mănucă și purtând titlul *Arta, rațiunea de a fi* (Editura Princeps Multimedia, Iași, 2016), album semnat de apreciatul critic de artă Valentin Ciucă.

Deci Arta este chiar Rațiune! De a fi!

Aici vor obiecta cu siguranță cei cărora rațiunea le este ancorată de preocuparea exclusivă de *primum vivere. Deinde?! Deinde,* potopul!

Am deschis albumul-carte de poeme mai sus amintit. Ce lucru minunat parcurgerea filelor acestei splendori editoriale, care nu-i decât caseta păstrătoare a bijuteriilor închise în ea (o, fără încuietori complicate și cifru păstrat în ochiul-laser al Zeului cel stăpân peste zei!). E suficient să vrei s-o deschizi, să știi să vezi cu sufletul, să lași vorbelor de fiecare zi șansa de a se preschimba în vers sub ochii tăi. Pentru cel ce o face, e ca și cum ar răspunde unei invitații la călătorie printr-o întâmplare… ca o viață de om.

În studiul introductiv al lucrării, Valentin Ciucă evidențiază dintru început că pictorița-poetă „Maria Mănucă are disponibilitatea și chiar vocația pentru cultivarea modelului *homo universalis* al enciclopediștilor”. Adică se mișcă lejer prin încrengătura știință-arte-carte. Am vrut să mă conving o dată mai mult de aceasta, deși îi cunoșteam grația și forța creatoare din lucrările de artă prezentate la nenumăratele expoziții colective și Saloane de Artă din cadrul Cenaclului Medicilor Pictori din România „Ion Țuculescu” și, deopotrivă, creația poetică din volumele *Venezia profundis, Trenul Cervantes, Joc cu așteptarea* (deși la ea nu prea e loc și nici timp de așteptare sau, dacă i se întâmplă să aștepte, mai face câte ceva).

Excelentă portretistă, plasticiana caută (și reușește!) să redea chipul neschimbător și adevărat al modelelor sale, lumina din ferestrele sufletului – ochii rămași de veghe ca pentru a ne da de veste că „cineva este înăuntru”. Și cum să nu fie, când, printre portretizați întâlnim personalități ale vieții medicale din România, ca profesorii Ion Cantacuzino, Gheorghe Teleman, Ernest Ungureanu, scriitori ca Dinu Săraru, Ion Brad, Aurel Leon, Daniel Corbu, artiști, savanți (*Fleming la masa de lucru,* „mutat” cu laborator cu tot în colecția Fabricii de Antibiotice Iași), oameni de lângă noi nemuriți de penelul său bine temperat și adânc văzător.

Nu se putea să nu se adauge ea însăși în galeria marilor săi contemporani, așa că *Autoportretele* artistei sunt peceți de taină puse timpului – acest mare mincinos, „un călător de vază și un pungaș de soi” (nu mai spun cine a zis-o, mai citiți și voi poezie românească de douăzeci și patru de carate și purtați-o apoi în memorie ca pe un solitar neprețuit!), care ne jefuiește de splendorile din anotimpul înfloririlor toate, cu fiecare clipă care trece. Ca și cum ar vrea să-i dea cu tifla lui Dorian Gray al lui Oscar Wilde, artista nu ezită să se fotografieze alături de autoportretul care o păstrează și „o știe” de Rusalcă. Dar cum să nu te frângi de greul frumuseții privind *Ultimul autoportret* (datat 2014), din care năvălește spre ochii privitorului un lan de floarea-soarelui ca o mare de aureole pe ale cărei valuri de aur pur să se tot piardă mergătorii după cine mai știe care rază dintr-un timp sinonim cu cenușiul!

Ai crede că se va fi rătăcit printre aureole solare silueta aceea de femeie care își potrivește în jurul nevăzutului chip (sau chiar acesta o fi chipul fostei flori ajunsă sămânță cu miezul bun?) aureola ei de stranie întomnare. Este *Ultimul* autoportretul (de până acum!). Așa îl intitulează pictorița și noi trebuie să-i dăm crezare. Lângă el, de data acesta nu mai apare în album și fotografia autoarei (din anul însemnat pe pânza tabloului). Maria Mănucă nu este un Dorian Gray! Este o Floarea-Soarelui care cântă. Ea chiar are și altceva de făcut decât să stea să dialogheze cu timpul, „ce grand sculpteur” (Marguerite Yourcenar știa de ce!). Prin anul acela tocmai pregătea un nou volum de poeme și ducea tratative cu luna în vederea găsirii unui „still-life”, rugând-o să ia loc pe șevalet (cum altfel!) „ca să figureze într-o natură statică”. Și visătoarea asta de „stăpână a nopții”, dovedind că „avea simțul umorului, a venit”. Citesc mai departe poemul înscris în dreptul tabloului *Scrisoare către Rembrandt* și, când credeam că va răsări chiar luna din talgerul acela cunoscut nouă dintr-un infim tezaur ce ni s-a retrocedat într-o zi de dezgheț părelnic din țara cu iarbă de sidef sub care stă încă la popreală (am vrut să zic la păstrare!) marele tezaur al României, iată că „s-a înserat/ luna a plecat din tablou/ în loc a lăsat o sferă/ în străveziu-i de cleștar, o părere de atelier...”

Sunt deci iar în atelierul pictoriței. Cu poezia prin pictură trecând, revăd lumea de portrete de-ale unor personalități științifice și literar-artistice românești din timpul pe care-l traversăm și mă trezesc într-o lume cu voievozi și ctitorii, vitralii, candele, schituri, o lume de istorii înscrise-n tezaurul credinței, în trunchiul „copacilor fără pădure” care păstrează înscris în cercurile fostelor râuri verticale de seve întreg dorul pământului de-a fi mai lângă cer, o lume cu marame de borangic, icoane, candele, firide din care se desprinde câte-un „pui de înger” (să fie *Gabriel* cel cu Buna Vestire, să fie *Îngerul câmpiei* – țăranca blândă și cuminte, fără chip, de veghe la fântâna cu apă puțină din câmpul pârjolit de jarul soarelui la vremea secerișului?). Iată-l și pe înțeleptul ierarh Părintele Galeriu pe care nu m-aș mira deloc să-l aud glăsuind, dar, de unde cuvinte pentru întrebările noastre?...

Iată și o lume cu Veneții, iluminată de pânze de caravele (pregătite pentru care potop?).

Culoarea dominantă din aceste tablouri este galbenul. Dar câte nuanțe, Doamne, câte nuanțe!

Iată-mă fără veste într-o lume de legendă și povești de iarnă, cu cerbi (cu sau fără stea în frunte), cu bătrâni uitați de vreme și, vai!, chiar de ai lor copii deveniți din cale afară de adulți și ocupați foarte, rămași (ei bătrânii) „două jucării stricate”, inutile și fragile în prea repedele carusel al vieții, îndărătul ferestrelor zăbrelite de flori de gheață într-o așteptare vecină cu țipătul de liniști.

De data aceasta, culoarea este fie de albastru ca de zăpezi și geruri în prag de înserare ori ape din larguri, fie de brunuri ca de lut în care mai pâlpâie abia flăcăruia de duh care va fi ars odinioară în ochii de cărbune ai celor în stingere de-acum...

Mai este o lume de neocolit în universul pictural al artistei – lumea florilor ca tot atâtea forme de salut: Bună dimineața, primăvară a vieții, chiuie din vasul lor de lut smălțuit niște bujori de mai! Bună seara, le răspund trandafirii de un roșu de amurg de toamnă lângă care *Laurul candelabru* își aprinde cupele de palidă lumină. Doar florile de cicoare, „pe malul dinspre răsărit, în fața casei”, stârnind uimirea: „De unde a venit sămânța de albastru?!/ Adusă-i de vânt, trecută pe apă cu barca?/ sau căzută din cerul senin...// Cicoarea e colindul de vară,/ neauzit/ e ochiul albastru al porții/ inefabil paznic al casei...”

Peste/printre toate acestea, poeta – păstor de culori pe care le adună „din văzduh, din ape, din vânt, de pe pământ, […] după ploi de soare, de lună, de nori, […] în filonul de aur al amiezii, în safire de înserări”, din noapte, din pietre... Necesare toate aceste „turme” de culori păzite și hrănite cu sufletul său, pentru că ea știe, simte și ne spune că doar ele sunt capabile să-i poarte „iubirile, poveri peste anotimpuri”.

Strecurând ca din întâmplare un „poate” la început de mărturisire, artista declară: „culorile sunt cea de a patra dimensiune a lumii, învăluite în cuvintele de taină ce nu au fost spuse”. Să fi uitat ea de graiul de lumină al culorilor cărora cuvintele le sunt chiar ecouri de umbre albastre, diafane? Nu, n-a uitat. Altfel de unde tainicul dialog al culorilor din pânzele sale?

Albumul de pictură-poezie-critică-mărturii *Maria Mănucă – Arta, rațiunea de a fi* este un certificat de sănătate semnat chiar de medicul Maria Mănucă, pe care pictorița-poetă se tot gândește că ar trebui să-l plătească cu sufletul „tăiat la microtom în laborator (în) felii într-atât de subțiri încât par nevăzute” dacă n-ar fi microscopul (rațiunea?!) care să ateste că „celulele din țesutul de suflet sunt vii”. Singura sa dilemă rămâne aceea de a nu ști cum o fi mai nimerit să iscălească „actul de plată: cu sânge... cu lumină?” Nichita Stănescu spunea ceva de o „hemografie”, adică „arta de a scrie cu tine însuți”...

Maria Mănucă trăiește la Iași. Lucrările sale au pornit prin lume. Le veți întâlni prin Europa, prin S.U.A. Chiar și în România. Le veți recunoaște ușor. Au în ele greul culorilor sfințite din drapelul țării: aurul din cloștile cu pui ale nopților printre care trece lună, azurul cerului sub arc de curcubeu, jarul de maci de pe vreun câmp de bătălie din vremi apuse (dar nu uitate).

De-o veți întâlni însă pe poeta-pictoriță-medic Maria Mănucă și vi se va părea că seamănă cu un om oarecare, să știți că vi se pare.

Lacrima Anei

Un poem de Maria Mănucă a mai apărut la rubrica de față, în iulie 2011. Poemul de mai jos este reluat din volumul *Joc cu așteptarea,* Editura Junimea, Iași, 2005.

Mănăstire

Șoaptă de Ana, geamăt de prunc
Manole înmănăstirea soția
piatră pe piatră să se adune
zidul să-l ‘nalțe
și peste noapte să nu se dărâme.

Ana creștea zidul cu tălpile
cu pântecele
cu pruncul
cu sânii
cu umerii
cu iubirea
și se înălța
zidul până la cruce
până dincolo de ea...

Și mănăstire se ridica
în locul ales.

Și au venit zugravii de umbră
au acoperit zidurile cu suflet
topit în culori.

Dumnezeu a luat din culorile lor două
și și-a pictat autoportretul
pe o bucată de zid
și a semnat Mănăstirea Argeșului.

Diamantele morţii

Nicolae MELINESCU

Adept şi susţinător al *realpolitik,* Otto Eduard Leopold, prinţ de Bismarck, duce de Lauenberg, primul cancelar al imperiului german unit, a practicat o atitudine intransigentă faţă de curentele politice ale ultimelor decenii din secolul al XIX-lea. „Marile probleme ale timpurilor noastre nu se rezolvă cu discursuri şi decizii ale majorităţii – asta a fost marea greşeală a anilor 1848 şi 1849 – ci cu fier şi cu sânge". [1] Germania a renunţat rapid la europenismul exclusiv, motivând prin vocea cancelarului schimbarea de atitudine: „În prezent, opinia publică scoate în evidenţă politica noastră colonială atât de mult încât stabilitatea acestui guvern în interiorul Germaniei depinde de succesul politicii respective". [2] Germania a cucerit o primă colonie africană în Togo, în 1884. Treptat, negustorii au fost excedaţi de „exploratori excentrici şi cartografi meticuloşi, susţinuţi de forţa copleşitoare a armelor de foc." [3] Împărţirea Africii, decisă la Conferinţa de la Berlin, i-a permis lui Bismarck să continue aventura africană în Camerun, Africa de Sud-Vest, Ruanda, Burundi, Kenia şi în Madagascar. *Deutsches Kolonialreich* a avut o viaţă scurtă, de circa 30 de ani, perioadă în care s-a comportat extrem de brutal cu populaţiile băştinaşe, rivalizând în cruzime doar cu belgienii care au schingiuit şi maltratat triburile din Congo, cam în aceeaşi perioadă. [4]

Africa de Sud-Vest (*Deutsch-Süd-westafrika*), cu o suprafaţă de două ori mai mare decât teritoriul Germaniei, şi-a început existenţa sub ocupaţie germană la 7 august 1884. Adolf Lüderitz, negustor din Bremen, a înălţat stindardul imperial deasupra unei aşezări, denumite după propriul său nume (Nomi-Nüs, în prezent).

Succesorul lui Lüderitz, Heinrich Ernst Göring, a stabilit centrul administrativ la Otjimbingwe şi a elaborat primele acte normative pentru albi şi, separat, pentru negri. Nemulţumirile localnicilor din triburile *herero* şi *nama* nu au întârziat să ia forme protestatare şi, la sfârşitul lui 1888, Göring s-a refugiat în enclava britanică Walvis Bay de la Atlantic ca să nu fie ucis. În 1890, grupa Schutztruppen de protecţie (doi ofiţeri, cinci subofiţeri şi douăzeci de soldaţi recrutaţi dintre localnici) a primit întăriri alocate noilor provincii de peste mări. Sub paza lor, germanii au extins aria prospecţiunilor geologice în Damaraland, ajutaţi de investiţiile făcute de South West Africa Company Ltd., care a încurajat venirea şi stabilirea colonilor germani în zona diamantiferă, numărul lor ajungând la nouă mii în 1914.

Conflictele cu ocupanţii nu s-au stins şi a izbucnit rebeliunea *khaua-mbandjeru,* provocată de confiscarea proprietăţilor băştinaşilor. O sută cincizeci de fermieri germani au fost ucişi. Herero au înconjurat centrul administrativ de la Okahandja şi oraşul Windhoek (azi capitala Namibiei) şi au sabotat podul de cale ferată de la Osona. Germania a dislocat un corp expediţionar de 14 mii de militari, comandaţi de generalul Lothar von Trotha. El i-a ameninţat pe cei din tribul herero că dacă nu-şi abandonează pământurile vor fi împuşcaţi sau izolaţi în deşert şi a dat următoarea proclamaţie: „Orice herero găsit între graniţele germane (africane) cu sau fără arme, cu sau fără vite, va fi împuşcat pe loc. Nu voi accepta preluarea femeilor şi a copiilor. O să-i împuşcăm; asta e decizia mea în privinţa populaţiei herero." Aplicarea politicii sale brutale a dus la moartea a peste 80 de mii de herero. Cincisprezece mii au supravieţuit, au fost puşi în lanţuri şi folosiţi ca sclavi în mine şi în atelierele albilor. Raportul militar a descris cu emfază prusacă evenimentele, lipsite în fapt de orice glorie ostăşească. „Acţiunile noastre vitejeşti au pus în cea mai strălucitoare lumină energia neiertătoare a comandamentului german pentru urmărirea şi înfrângerea duşmanului. Ca pe o fiară rănită am urmărit şi am eliminat duşmanul, până când şi cei din urmă rămaşi în viaţă au căzut pradă deşertului încins Omahenea, care a desăvârşit acţiunea de exterminare a naţiunii herero". [5]

În 1904, Jakobus Morenga a reuşit să formeze o alianţă între herero şi nama în lupta împotriva dominaţiei germane. „Născut dintr-o mamă herero şi un tată nama, Morenga a avut viziunea unui naţionalism cuprinzător care a depăşit măruntele fidelităţi." [6] În mai 1906, der Schwartze Napoleon, cum a fost poreclit de adversari, a fost nevoit să se retragă în deşertul Kalahari, după bătălia de la Roosvlei. Descoperit de potera germană, trădat de poliţia britanică, aflată la comanda regiunii vestice a Uniunii Sud-africane, Morenga a fost împuşcat, pe 20 aprilie 1907, în lupta de la Enzaamheld. [7] Bilanţul revoltei sale s-a soldat cu o sută de mii de herero (70% din totalul tribului) şi zece mii din tribul nama (57%) exterminaţi. 1749 de germani au murit pe durata „genocidul herero". [8] Germania a continuat să aplice un tratament brutal populaţiilor locale, bărbaţii şi femeile apte de muncă fiind legaţi cu lanţuri şi trimişi la muncă forţată.

Determinantă şi devastatoare pentru devenirea istorică a teritoriului a fost descoperirea diamantelor.

De cum s-a stabilit pe pământ african, Augustus Stauch, venit în sud-vestul Africii din nordul umed al Germaniei ca să scape de astm (a murit la 70 de ani, în 1947), a fost captivat de poveştile despre diamante uriaşe. Angajat şef de gară la Lüderitz, s-a apucat să studieze mineralogia şi a obţinut o licenţă de prospecţiuni de la *Kolonialgesellschaft für Südwestafrika.* Pe 10 aprilie 1908, Zacharius Lewaka, unul dintre muncitorii negri cu ceva cunoştinţe din minele de diamante din Kimberley, a găsit lângă Grasapltz o piatră strălucitoare pe care i-a dat-o stăpânului. Stauch a înţeles că avea în mână un diamant brut. Împreună cu inginerul minier Sonke Nissen a obţinut o licenţă de explorare a unui perimetru de 30 de hectare la Kolmanscop. Cei doi s-au îmbogăţit rapid. La scurt timp, ministrul german pentru colonii a venit în zonă, a impus o taxă de prospecţiuni şi a limitat numărul licenţelor acordate căutătorilor de diamante. În 1908, porţiunea diamantiferă a fost declarată *Sperrgebeit* – Zonă interzisă. O fâşie din sudul litoralului, lată de 97 de kilometri şi lungă de 322 de kilometri, a trecut sub pază militară, iar africanii au fost izolaţi în colonii de muncă. Până la sistarea operaţiunilor, în 1914, Germania a extras şapte milioane de carate de diamante, cu o valoare de peste douăzeci de miliarde de dolari [9], preţul asasinării în masă a triburilor herero şi nama.

La începutul lui 2017, Germania a fost reclamată de descendenţii supravieţuitorilor la tribunalul districtual din Manhattan, New York. Judecarea cauzei are la bază *Alien Tort Statute,* o lege americană din 1789, frecvent invocată în cazurile privind drepturile omului. Guvernul de la Berlin refuză să plătească daune individuale pentru victimele genocidului. Ministrul german al dezvoltării economice şi cooperării, Haidemarie Wieczorek-Zeul, a cerut scuze în numele guvernului său pentru existenţa lagărelor rasiste şi pentru genocid. Germania a precizat că acest gest nu înseamnă că va plăti daune morale individuale pentru atrocităţile comise în Africa de sud-vest. „În chestiunea legată de posibilitatea unor plăţi reparatorii sau de consecinţele legale, acestea nu există. Scuzele prezentate nu poartă cu ele niciun efect asupra modului în care tratăm istoria", a declarat Sawsan Chebli, purtător de cuvânt al cancelarului, la întâlnirea cu presa din 9 ianuarie 2017 [10]. Delegaţii Berlinului au anunţat public că orice angajament financiar care ar putea să decurgă din statutul său de fostă putere colonială nu va include despăgubiri nominale pentru familiile victimelor, chiar dacă Namibiei i se va aloca o sumă compensatorie.

Avocatul apărării, Ken McCallion, a afirmat: „Nu există nicio asigurare că o parte cât de mică din asistenţa financiară promisă de Germania Namibiei va ajuta în final minorităţile indigene care au avut de suferit". [11]

În 1985, un raport al Naţiunilor Unite a tras concluzia că masacrele împotriva populaţiilor herero şi nama au fost primul genocid al secolului al XX-lea. În timpul revoltelor, negrii împuşcaţi erau decapitaţi. Sute de cranii au fost trimise în laboratoarele naziste din Germania pentru studiile rasiste menite să dovedească pretinsa superioritate ariană. În 2011, 20 de cranii au fost repatriate în Namibia. La aeroportul internaţional din Windhoek, luptători călare herero şi nama au format o gardă de onoare în memoria miilor de victime ale trupelor kaizerului.

Acţiunea în instanţă este destinată să obţină sume încă neprecizate (un total probabil între două şi patru miliarde de euro) pentru miile de descendenţi ai victimelor genocidului. Purtătorul de cuvânt al Ministerului german de Externe, Martin Schaefer, a declarat că Berlinul a recunoscut genocidul şi a iniţiat încă de acum doi ani negocieri cu autorităţile namibiene. Deja asistenţa financiară acordată ţărilor sărace este la niveluri record în cazul Namibiei (aproximativ 35 de milioane de euro). Angela Merkel vrea să disocieze genocidul de grupul descendenţilor, preferând abordarea de la guvern la guvern. În această relaţie, Germania poate să folosească atât *hard power* cât şi *soft power* ca să-şi salveze imaginea şi să-şi maximizeze interesele. O atitudine coercitivă şi chiar agresivă nu ar avea efect la nivelul indivizilor constituiţi în parte vătămată.

Când a vizitat Namibia în 1998, preşedintele Roman Herzog, cu un statut de reprezentare şi mai puţin politic, a respins solicitările de despăgubiri, argumentând că la vremea dominaţiei coloniale germane în Africa de Sud-Vest nu existau reguli de protecţie a civililor. Se poate adăuga că, chiar de ar fi existat, ele nu l-ar fi deranjat pe generalul Lothar în eliminarea necruţătoare a triburilor herero şi nama.

Precedentul poate constitui punct de pornire pentru depăşirea blocajului. Germania a comis în secolul trecut o crimă uriaşă, Holocaustul. Prin acţiuni penale întemeiate, supravieţuitorii şi urmaşii victimelor din lagărele de exterminare au primit despăgubiri individuale, nu în grup sau prin asociere. O abordare similară poate rezolva cauza triburilor herero şi nama.

Referinţe

[1] F.D.M. Hollyday, *Bismarck. Great Lives Observed,* Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 1970.

[2] Grosse Politik, IV, *Bismarck to Count Munster,* 25 jan. 1885, apud Hartmut Pogge von Strandmann, *Domestic Origins of Germany's Colonial Expansion under Bismarck, Past and Present,* No. 42 (Feb.1969), Oxford University Press.

[3] Giles Bolton, *Africa Doesn't Matter. How the West Has Failed the Poorest Continent and What Can We Do About It?,* Arcade Publishing, New York, 2008.

[4] Vezi şi Neal Ascherson, *The King Incorporated: Leopold the Second and the Congo* (New ed.), Granta London, 1999.

[5] Helmut Bley, *Namibia Under German Rule,* Lit Verlag, Hamburg, 1971.

[6] www.namibia-101.com//a-central/heroes-acre-2.html, accesat 21 ian. 2017.

[7] Jak Kenyon, *The Legacy of Jacob Morenga, The Namibian,* 1st. July 2014.

[8] Reinhart Kössler, *Volkemord und Gedenken. Der Genozid an den Herero und Nama in Deutsch-Südwestafrika 1904-1908, Jarbuch zur Geschichte und Wirkung des Holocaust,* 2004.

[9] www.namibia-1on1.com/a-southern/luderitz-3.html, accesat 22 ian. 2017.

[10] http://dailymail.co.uk/news/article-4107344/, accesat 21 ian. 2017.

[11] https://www.theguardian.com/world/2017/Jan/05/germany-sued-forgotten-genocide-namibia-herero-nama, accesat 21 ian. 2017.

La pas prin satul global

Martha Bibescu prin grădinile persane

Ion PĂTRAȘCU

O tânără femeie, căsătorită în 1905, înainte de a împlini 17 ani, cu dispensă de la Vatican, ajunge în acelasi an într-o Persie a basmelor și legendelor, creatoare a uneia dintre cele mai vechi și mai strălucite civilizații ale omenirii. Intra, astfel, într-o lume mirifică, desprinsă parcă din poveștile Șeherezadei. Era Martha Bibescu, devenită prințesă prin căsătoria cu George Valentin Bibescu, străstrănepot al domnitorului martir Constantin Brâncoveanu. Vizita era ocazionată de o importantă misiune diplomatică a prințului, organizată de Ministerul de Externe francez, care includea și o audiență la Șahul Persiei.

În Persia, Martha a avut trăiri puternice, incandescente, rezultat al unei sensibilități deosebite și pe fondul unei culturi alese, dobândită în familie și prin țările în care și-a însoțit tatăl diplomat. Încă de mică, se remarca printr-o memorie excepțională și un spirit de observație remarcabil. Văzuse ea multe locuri și lucruri frumoase prin Vestul Europei, însă exotismul Orientului o copleșea. Când se plimba prin grădinile din Șiraz și asculta versurile lui Hafez și Saadi, parcă se vedea în acel Paradis terestru, realizat cu migală și multă îndemânare de persani timp de peste 25 de secole. În *Bagh-e Eram* (Grădina Edenului), pașii o purtau pe Martha prin celebrele grădini persane, moștenite de la regii ahemenizi ai antichității: Cirus cel Mare (considerat primul grădinar), Xerxes, Darius sau Artaxerxes. Prințesa admira geometria perfectă a grădinii, florile și canalele cu apă cristalină, dar mai ales chiparoșii aduși din Cipru, pe care îi vedea ca pe o adevărată operă de artă.

La invitația unui prinț persan, Martha Bibescu a sorbit mireasma celor dintâi trandafiri dintr-o asemenea *Grădină a Edenului.* Când a primit trei trandafiri de la însoțitorul ei, Martha s-a grăbit să-i pună într-o vază cu apă, însă prințul i-a sugerat ca, în timp ce continuă plimbarea, să ducă un trandafir la buze, iar ceilalți doi să rămână podoaba degetelor ei. Astfel, el o sfătuia să nu prelungească agonia trandafirilor, pentru că scurta lor viață este făcută din gingășie.

Ajunsă la Isfahan, orașul cu faima de *Jumătate din lume,* Martha a făcut cunoștință cu cel mai mare și mai sistematizat proiect de grădini din istoria planificării urbane a Iranului. Era prototipul grădinii *Chahar Bagh* (cvadripartită), care se constituia într-o expresie spațială a Paradisului terestru. Putem să-i intuim mirarea pentru ceea ce vedea atunci când părăsea artera centrală a orașului și intra într-una dintre cele patru grădini laterale. Se afla în acel paradisiac *Chahar Bagh,* împărțit în patru sectoare egale prin canale de irigație și alei perpendiculare, cu treceri succesive dintr-o grădină în alta, până se ajungea, pe vremuri, într-un parc de vânătoare al suveranului. Pe aleile grădinilor erau plantați platani, ulmi și chiparoși, reprezentând miticul *Pom al Vieții,* pomi fructiferi și straturi de flori, care încântau cu frumusețea lor fiecare zi din an. Nelipsita cifră patru! Ea face parte din gama largă a simbolisticii vechilor perși: cele patru elemente vitale ale naturii (pământ, aer, foc și apă), patru puncte cardinale, patru sezoane, patru porți spre rai...

Paradisul terestru, prin care se plimba Martha, era realizat de persani sub forma a trei tipuri bine definite de grădini: grădina din jurul palatului regal, închisă cu ziduri, destinată numai familiei suveranului; grădina mormântului (de genul celor de la Șiraz pentru Hafez și Saadi) și grădina publică. Toate trei erau expresia dragostei mistice a iranianului, copleșit de dimensiunile deșertului, pentru flori, pomi și, mai ales, pentru apă ca sursă a vieții. Apa este elementul despre care liderul neosumerian Gudea (2150-2125 î.Hr.) spunea: *cine controlează râurile, controlează viața.* De aceste vorbe ne amintește și astăzi statuia lui Gudea de la Muzeul Luvru, cu o vază în brațe, din care pornesc două izvoare simbolizând Tigrul și Eufratul.

La Isfahan, prințesa a avut răgazul necesar pentru a savura din plin parfumul florilor care nu se pierdea nici măcar o zi din an. Sigur că, în plimbările ei, prințesa a trecut prin acele grădini cu nume semnificative, precum cea a *Tronului, Paradisului* sau a *Privighetorilor,* unde a încântat-o așa de mult Palatul *Hasht Behesht* (Cele opt Paradisuri), minion și intim, cu cele opt pavilioane ale sale, încât și-a publicat *Jurnalul din Persia* sub titlul *Cele opt Pradisuri.*

Primul său contact cu Orientul s-a dovedit inițiatic. Aceasta pentru că, la reverberația celor *O mie și una de nopți,* la clinchetul rimelor celor mai mari poeți persani, la imaginile acelor monumente istorice unice, toate notate cu multă minuțiozitate în *Jurnalul* său, s-a mai adăugat ceva deosebit, o trăire personală puternică, cea a unei tinere femei, în mintea căreia încolțise gândul primei tentative de adulter. Scurta sa experiență de soție a craiului ce era George Valentin Bibescu îi dădea, deja, motive să noteze în jurnalul său că *a da o virgină pe mâna unui bărbat este ca și cum ai da un Stradivarius pe mâna unei maimuțe.* S-a convins repede că soțul ei crezuse toată viața că *e suficient să existe pentru a fi iubit, fără a-i trece vreodată prin minte să ofere și el ceva.* Nota, ceva mai târziu, că *nu merită să cauți fericirea în căsnicie, că sigur nu o vei găsi.* Era primul ei eșec sentimental. La Șiraz și Isfahan, în atmosfera de mister lăsată de Șeherezada, ochii Martei se opresc asupra figurii lui Emanuel Bibescu, vărul primar al soțului, pe care îl găsea inteligent, cu bun-simț, caracter frumos și destul de enigmatic. O atracție irezistibilă pentru un Emanuel pe care, în acele momente de romantism, îl credea sufletul ei pereche. El, însă, s-a mărginit să o mângâie pe cap, ca pe o copilă, îndemnând-o să-și vadă de căsnicie. Era cea de a doua ei mare deziluzie în dragoste. Atunci a înțeles că era mai ușor să se facă iubită decât să caute în permanență bărbatul care să-i merite iubirea.

Martha nu prea se îndura să plece din Isfahanul pe care l-a îndrăgit atât de mult: *Un oraș fermecat, care merită toate eforturile pentru a ajunge în acel paradis,* nota în *Jurnalul persan,* primul dintre cele 65 ținute de ea până la ieșirea din scenă, în anul 1973. La Paris, Jurnalul Marthei cade și sub ochii lui Maurice Barries, care îl apreciază în mod deosebit și o îndeamnă să-l publice imediat. Dă ascultare *ispititorului* său, cum îl numea ea, și îl publică sub titlul *Les Huit Paradis.*

Pentru lumea occidentală, volumul *Les Huit Paradis* aducea ceva nou, exotic, dintr-o lume orientală de basm, prea puțin cunoscută. Adeseori, el avea miresme din *O mie și una de nopți,* povești fabuloase din basmele și legendele perșilor, imagini ale unor celebre monumente de artă și cultură, ale unor palate fabuloase, alături de maghernițe sărăcăcioase, cerșetori, cadâne și înțelepți și, fără îndoială, chipurile deschise și prietenoase ale perșilor, cu credințele și tradițiile lor, toate încadrate cu real talent scriitoricesc, cu măiestrie, într-un tablou fascinant al Orientului. Pe alocuri, strecura și accente lirice, care aminteau de Hafez, Saadi sau Khayyam. Impresionată puternic de atmosfera de la Șiraz, de Mausoleul lui Saadi și de versurile acestuia, Martha Bibescu îl citează pe poet în prefața volumului său: *Nu sunt decât lut fără de preț, dar câtva timp am locuit împreună cu trandafirul.*

După publicarea acestui volum, Apollinaire, Anatole France și François Mauriac se întreceau în laude. Ei sesizau talentul ei scriitoricesc real, susținut de o minte ageră, iscoditoare și de un spirit de observație deosebit. Era primul ei succes literar care, prin verdictul criticilor, o proiecta în rândul celor mai apreciați scriitori ai vremii. Apollinaire sublinia că *prințesa Bibescu ne aduce din acea țară o imagine așa de colorată, curată, deosebită, încât nu se poate spune dacă sunt de preferat Persia și trandafirii ei sau cartea care-i celebrează.* La rândul lui, Marcel Proust, de obicei foarte sarcastic, își călca pe inimă și îi declara Marthei Bibescu: *sunteți nu numai un splendid scriitor, prințesă, dar și un sculptor al cuvintelor, un muzician, un sipet plin cu parfumuri, un poet.* De la noi, Tudor Ionescu aprecia că *opera Marthei Bibescu, în întregul ei, este subordonată dorinței de a retrăi, de a imobiliza în cuvinte, în aceste capcane ale ideilor, cum le numea Sartre, clipa nestatornică.* Aprecieri elogioase avea și Mircea Eliade, care vedea în Martha Bibescu *o întâlnire dintre literaturile occidentală și orientală.*

Recunoașterea supremă vine la scurt timp din partea Academiei Franceze, care-i premiază volumul *Les Huit Paradis. Cu Cele Opt Raiuri* autoarea se înscrie pe cărarea unei lungi și laborioase cariere scriitoricești: peste 40 de volume, printre care romane de inspirație autobiografică și istorică, evocări ale unor personalități, note de călătorie, poeme în proză, eseuri, cugetări, corespondență și o serie de biografii istorice, semnate uneori cu pseudonimul Lucille Decaux. Activitatea scriitoricească i-a adus nu numai satisfacții literare deosebite, dar și unele dintre cele mai mari onoruri. Astfel, Academia Franceză decidea în anul 1954 să-i confere Marele Premiu pentru întreaga ei operă literară. Un an mai târziu, Martha Bibescu devine membru al Academiei de Limba și Literatura Franceză din Bruxelles, pe locul deținut mai înainte de Anna de Noailles. Și, în fine, vine anul 1962, când Martha Bibescu primeste Legiunea de Onoare, ca și Anna de Noailles, cu ceva vreme mai înainte. Astfel, Martha Bibescu intra și ea în galeria domnițelor cu sânge albastru și minte sclipitoare, de la început de secol XX, care au făcut cinste României.

Despre Martha Bibescu s-a scris mult și elogios, încă de pe când era copilă. *În Povestea vieții mele,* Regina Maria o descria ca pe *o fată cu ochi căprui, mari și vii, curioasă să știe totul, foarte inteligentă, cu o memorie prodigioasă, căreia nu-i scăpa nimic.* Ea a fost îndrăgită și de regina Elisabeta care, după ce s-a retras la Mănăstirea Curtea de Argeș, a invitat-o să pozeze pentru picturile bisericii.

Pentru cercurile pariziene, Martha era femeia fatală, dotată cu toate harurile posibile: frumoasă, inteligentă, cultă, bogată și cu mare putere de seducție. *Toate acestea la un loc, într-o singură ființă, sunt un păcat de neiertat,* sublinia Lordul Thomson Cardington, și el un înfocat admirator al ei. Ea era conștientă de aceste haruri, pe care le folosea cu multă artă, în căutarea unei iubiri iluzorii. Nota, la un moment dat, *că am ochi ca să fie văzuți și sunt umilitoare fără să vreau.* Și, așa, *fără să vrea,* a avut o listă impresionantă de victime masculine, dintre care unele i-au stat la picioare, iar altele doar au admirat-o. Pe acel răboj erau și personalități marcante ale acelei epoci, precum De Gaulle, Churchill sau regele Ferdinand al României.

Tentația de a adăuga noi și noi episoade din viața Marthei Bibescu este aproape irezistibilă, însă tema ne obligă să ne rezumăm doar la traiectoria imprimată de vizita în Persia și de corolarul acesteia, *Les Huit Paradis.* Și, odată ce am vorbit de impulsul inițial, să ne gândim și la felul cum a înțeles ea să se retragă din viața pământeană. Momentul a fost precedat de o întâlnire care i-a lăsat amintiri neplăcute. Astfel, după moartea lui George Enescu (1955), Martha Bibescu o vizitează pe văduva acestuia, Maruca Cantacuzino-Enescu, o bătrână neputincioasă, o *fantomă*, nota ea, care repeta ca pentru sine: *tu ești singură.* În anul 1973, Martha Bibescu și-a pregătit o ieșire demnă din viață: s-a îmbrăcat elegant, ca pentru obișnuitele ieșiri în înalta societate și a cerut menajerei să-i întâmpine pe musafirii imaginari. Ea s-a întins pe pat și a plecat. Azi, ea se odihnește în locul de veci al familiei din cimitirul Père Lachaise. Pe piatra de mormânt sunt gravate doar cuvintele *scriitoare franceză.* Șerban Cioculescu ne asigură că această scriitoare remarcabilă a păstrat până la urmă nostalgia după *țara sălciilor* (referire la volumul ei *Izvor, țara sălciilor*) și amintirea prieteniilor lăsate în țară.

Cincinat Pavelescu (I)

Elis RÂPEANU

Cincinat Pavelescu a fost cel mai mare epigramist al vremii sale. Încă de la 18 ani, apare în revistele de umor. Poezia și epigrama sunt genurile pe care le-a abordat de la începutul carierei literare, ambele satisfăcând valențele spiritului său însetat de armonie și echilibru. De altfel, chiar aplecarea spre epigramă – după mărturisirea sa – se datorează acelei trăsături structurale de protestatar, „împotriva esteticii mele lăuntrice ofensate de urâțeniile vieții, de nedreptățile politicii și arivismul mediocrităților." (*Cum se face o epigramă, Viața literară*, IV, n. 2. 102, 1929, p. 1) Putem spune că el debutează concomitent ca poet și umorist. A colaborat la mai toate revistele de acest profil, începând din 1892, cu *Șezătoarea* din Fălticeni, printre ai cărei fondatori se numără, alături de Gorovei și N. Vasiliu. E cunoscută, de asemenea, colaborarea sa la *Miș-maș,* care apare între noiembrie 1894 și ianuarie 1895. Cum prin orientarea antiliberală (pe vremea aceea, liberalilor li se spunea *roșii, colectiviști, de stânga*) și, mai ales, prin stil, această publicație se apropie de altă revistă umoristică, *Ghiță Berbe*cu, din 1888, s-a dedus că și *Miș-maș*-ul a fost scos de Constantin Bacalbașa – fratele lui Tony. Aici se publică multe epigrame reușite. Astfel, împotriva liberalilor care se opun „Legii minelor", sub motiv că ar ataca proprietatea și posibilitatea țăranilor de a-și fructifica subsolul, *Miș-maș* publică următoarea epigramă:

Când răcnesc colectiviștii
Vai de MINE! Vai de MINE!
Nu jălesc atâta țara
Cât se vaicără pe sine.

Alte epigrame se referă la ocupația de moment a scriitorilor:

Barbu tot interpelează, [Delavrancea]
Caragiale-i dă cu berea,
La Ploiești ghivecuri face
„Eminentul critic Gherea".

Apar și reacții la teoria artei pentru artă, susținută într-o conferință la Ateneu de redactorul *Adevărului literar,* Constantin Bacalbașa. Cincinat Pavelescu semnează cu pseudonimul Bucșan următoarea epigramă din care transpare galanteria – acea notă ce-i va caracteriza epigramistica:

Doamnă, mi-e cu neputință
Să scriu versuri cu tendință
Totuși, fiindcă vrei să-ți fac,
Voi învinge-anevointa,
Însă numai cu tendința
Ca să-ți plac.

Totuși, ca literat, *Cincinat s-a format la școala Literatorului,* între 1892-1894 fiind la conducerea revistei, ca prim-redactor, alături de inițiatorul ei, Al. Macedonski. Din „Cuvântul inițial" (an. I) și din „Curs despre arta versurilor" (nr. 23 din 15 iunie 1880), precum și din „lecțiile" maestrului, Cincinat învață de tânăr că „a scrie poezie e greu, a scrie versuri e ușor". În această revistă debutează cu poezii la vârsta de 20 de ani. Atracția pe care o exercită Macedonski se explică nu numai prin încurajarea tinerilor de către acesta, ci și prin intuirea de către Cincinat a aceleiași structuri duale, care implică, în egală măsură, liricul și spiritul lucid al cutezătorului și protestatarului. Încă din primele poezii, Cincinat își bazează *lirismul* pe observația directă și pe antinomii. În poezia *Ultima verba* subliniază paradoxul dintre sclavia clasei de jos și sclavia din palate, cuvântul *sclavie* căpătând în context conotații antitetice denotației:

Pe groapa mea, prieteni, să nu fie
Nici monumente-n marmură sculptate
Și nici cavou de piatră cenușie,
Căci n-am iubit sclavia din palate.

Anumite note îndrăznețe, precum și unele expresii „nedelicate" constituie rarități în epigramistica elegantului Cincinat. Astfel de epigrame – scrise sau care i se atribuie – au circulat, în general, oral. Se citează catrenul pe care mult prea tânărul epigramist i-l adresează lui Macedonski, în care îndrăzneala frizează lipsa de respect:

Maestrul nostru are-o boală:
Îi plac sticleții… dar pe dulap,
Văd colivia șade goală
Fiindcă sticleții-i are-n cap.

I se adresează, de asemenea, unui Cantacuzino, vizând „armele" familiei:

Arma voastră pentru luptă
Nu e-ntreagă, ci e ruptă,
Nu e plină, ci e seacă,
Nu e sabie, ci teacă.

Cam frivol se dovedește și în epigrama scrisă, mai târziu, în tren spre Sinaia, pentru o domnișoară care-l însoțea pe Take Ionescu. De data aceasta, scânteia se produce prin ciocnirea dintre expresiile cu subtext *ai citi-o orișicui* și *să nu spui nimănui:*

Dacă ți-aș face-o epigramă
Tu ai citi-o orișicui;
De ce nu pot să-ți fac, duduie,
Ceva să nu spui nimănui?

Cum se explică abordarea preferențială a epigramei ne spune însuși Cincinat: „Epigrama e un fulger scurt, o scăpărare de cremene când o izbește amnarul. Ea se naște din ciocnirea împrejurărilor neprielnice cu durerea sau revolta scriitorului. De ce am scris epigrame? Ca un prost, ca o împotrivire a esteticii mele lăuntrice, ofensate de urâțeniile vieții, de nedreptățile politicii și arivismul mediocrităților" (Cf. I. Valerian, *Cu scriitorii prin veac,* articolul „C. Pavelescu", EPL, 1967, p. 153). În 1911, își publică volumul de *Poezii* care-i sporește popularitatea. Totuși, despre faima pe care și-o câștigase cu mult înainte de debutul în volum, aflăm din revista *Zeflemeaua,* nr. 1, duminică 27 septembrie 1898. Androne Spanacovici semnează o scurtă cronică despre volumul de versuri al lui Sofronie Ivanovici, *Spre ideal.* „Știam că subtilul poet Cincinat Pavelescu, atât de mult gustat de bucureșteni, după cum gustă azi d-sa Parisul cu Parisiancă cu tot – Hotel Engliș no. 13 – anunțase într-o vreme apariția unui volum de versuri cu acest titlu. Totuși, volumul purtând acest titlu îi aparținea lui Sofronie Ivanovici [...], acest gură-cască s-a apucat să dea un volum și călare pe el să zboare spre ideal, încălecând o mârțoagă de bâlci și crezând că a apucat Pegasul de coamă. [...] E o nerușinare sfruntată a fura titlul unui volum anunțat de un maestru al condeiului și a-ți pune astfel la adăpost niște elucubrațiuni, [dar publicul care] știe să deosebească un diamant de o bucată de baligă, va deosebi pe un Pavelescu de un Sofronie Ivanovici și va râde în tăcere."

Bust al lui Cincinat, la Brașov

Cincinat Pavelescu și-a risipit epigramele în diverse publicații, la întâlniri și serate literare. Volumul îi apare abia în 1925, după întoarcerea sa de la Paris. În recenzia acestui volum, publicată în *Gândirea*, nr. 2, 1926, pp. 34-35, Tudor Vianu subliniază faptul că „epigramele d-lui Cincinat Pavelescu circulau libere și cuceriseră admirația publicului mai înainte ca poetul să se fi gândit a le strânge în volum". Se referă, de asemenea, la „ironia vesnic trează" a catrenelor lui Cincinat, caracterizând astfel „elegantul volum": „Există [...] o mare vervă risipită în ocaziuni festive, recunoaștem la tot locul spontaneitatea care a stârnit veselia oportună, causticitatea care se cerea și grația menită să repare răul pe care poetul nu-l dorește niciodată prea mare"; Vianu consideră epigramele lui Cincinat drept „culmi ale genului".

Epigramele lui Cincinat Pavelescu se constituie în martori vii ai vieții societății românești din epoca în care au fost scrise: puse cap la cap, „spun" în câteva pagini mai mult decât sute de pagini de roman; ele reconstituie tabloul societății, cu moravurile, năravurile, convingerile, aspectele politice, cu personalități literare și culturale, tipuri și chipuri ce cad sub incidența ironiei sau a satirei. Defectele sau trăsăturile umane, considerate ca atare, erau la fel de evidente pe vremea lui ca și în vremea noastră și se confundau cu „meseria": palavragiul, vorbărețul, pletosul, dentistul, cartoforul, agramatul, cicălitorul, calomniatorul, poetul scatolog, scriitorul anemic etc. constituie țintele epigramelor sale. Nu sunt ocolite nici defectele femeilor, deși Cincinat Pavelescu e renumit pentru cavalerismul său, majoritatea catrenelor adresate femeilor fiind curtenitoare, dacă nu de-a dreptul *madrigaluri:*

Proverbul zice, pe femeie
Să n-o atingi nici cu o floare;
Dar nu vorbește de săruturi
Și nu vorbește de fecioare.

Ca și la Ion Ionescu-Quintus, domeniul preferat al țintelor sale este justiția, pe care o cunoscut-o foarte bine și pe care o vizează atât pentru păcatele ei, cât și pentru obstinația mai marilor ei de a-l ține în provincie, mutându-l dintr-o extremă în alta a țării. Îi atacă pe magistrații lipsiți de spirit, pe miniștrii corupți, pentru care are cuvinte tari.

Pornind de la cuvântul spirit, la care epigramistul ține foarte mult, el realizează o demonstrație strânsă de idei, punând în antiteză două individualități:

Unui judecător irascibil

Al meu spirit mă va scoate
Din magistratură. Poate!
Dar mirarea-i: cum pe tine
Tocmai lipsa-i te menține?

O dublă antiteză, aranjată într-o simetrie de desen tehnic, îl ridiculizează pe un „avocat de la Brăila prea locvace și indiscret":

Vestitul avocat Fabriciu
Nu-i orator, dar mie-mi place:
Dacă, vorbind, e un supliciu,
E un deliciu dacă tace.

Nu-i iartă nici pe avocații care, preocupați de câștig, nu se sfiesc să joace roluri opuse: *Avocatului Cezar Pascu*

Cezar Pascu-a cununat
Jumătate din ???
Dar pe toți i-a divorțat
Ca avocat!

Unele atacuri la adresa unor „persoane importante" locale i-au atras neplăceri. La Brăila, în 1903, *Unui primar spiritist,* îi scrie următoarea epigramă:

Cu morții prea mult tu te joci
Și chemi la spirite o mie:
Un sfat: pe-al tău să nu-l evoci
Că niciodată n-o să vie.

Unui procuror de la Brăila, care i se adresa cu „Domnule ajutor", îi scrie o epigramă de zece versuri, în care-l atacă la punctul cel mai sensibil, știindu-se că „se… învoia cu nevasta prezidentului":

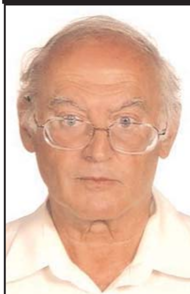
Berbantul nostru procuror,
Ades, la club când mă-ntâlnește,
Cu multă morgă îmi trântește:
„Salut pe Domnul Ajutor!"
Ce-mi zice dânsul e legal,
Fiindc-am primit decret regal
Să fiu ce sunt… și nu regret,
Dar o-ntrebare: eminentul
De unde are el decret
Făcând pe vice-prezidentul?

Care dintre aceste epigrame o fi produs mutarea „ajutorului" de la Brăila la Corabia? În amintirile datate Brasov, 16 iulie 1933, Cincinat consemnează, printre altele: „*În ajunul inaugurării statuii* [e vorba de statuia lui Eminescu, înălțată la Dumbrăveni, de Leon Ghica], adică în 1903, mă găseam magistrat într-un mic port de pe malurile Dunării, la Corabia. Fusesem mutat de la Brăila din pricina unei epigrame adresată domnului Constantin Cocias, șeful unui mare partid politic din localitate. Ministrul Justiției din vremea aceea, regretatul Constantin Stoicescu, îmi dăruise ceva din eleganța lui retorică și spirituală. Ca să nu mă mâhnească prea mult mutarea bruscă, dintr-un oraș bogat, vesel și pitoresc ca Brăila, într-un mic port dunărean, ca un orășel în formare, cum era Corabia, mi-a scris o epistolă mângâietoare și autografă; mai întâi mă dojenea blajin că-mi risipesc talentul în zburdălnicia primejdioasă a epigramelor…"

→

Orizont SF

Fabule comico-fantastice

Mircea OPRIȚĂ

Dacă un număr de scriitori mai vechi (Macedonski, Caragiale, Cezar Petrescu, Ion Minulescu, Eugen Ionescu, Vasile Voiculescu, Mircea Eliade), ba chiar și unii de dată recentă, precum Horia Lovinescu, Ion D. Sârbu sau Mircea Horia Simionescu, pot fi legați oarecum incidental și convențional de SF, prin unele dintre creațiile lor fantastice sau utopice, atingătoare de idei și motive înrudite cu cele întâlnite în genul nostru, cazul lui **Ion Popescu-Gopo** este ceva mai special. Artist cu o vastă și diversă filmografie, el chiar și-a propus în unele dintre peliculele semnate ca scenarist și regizor abordări tipic SF, intenție înscrisă explicit și în subtitlurile câtorva dintre ele.

Personalitate importantă a cinematografiei românești, fondator al școlii naționale de desen animat, s-a născut la 1 mai 1923, în București. Începuturile carierei sale artistice se leagă de desen și caricatură, cu debușeu în ziarele de epocă din 1939. Biografii îi atribuie studii de artă plastică urmate în Capitală, nefinalizate totuși printr-o diplomă universitară. A participat, în schimb, la cursuri de animație organizate la Moscova, când era deja implicat în industria filmului românesc. Din 1950 îl găsim la Studioul Cinematografic București, secția de animație, desprinsă ulterior în studioul Animafilm. Și-a semnat producțiile cu pseudonimul pe care avea să-l conducă spre celebritate, derivat din numele de familie ale părinților săi: Go (de la numele de fată al mamei, Gorenco), Po (de la cel al tatălui, Popescu).

Primele sale scurtmetraje își caută personajele în regnul animalier (*Rățoiul neascultător, Albina și porumbelul, Doi iepurași, O muscă cu bani, Ariciul răutăcios*), toate datând din anii 1951-1955 și având, prin urmare, un aspect de fabulă educativă, pretins și totodată impus de canoanele epocii. Curând, interesul autorului se va deplasa spre obiecte capabile de efecte comice și totodată moralizatoare, precum șurubul rebutat al personajului Marinică, dornic să ajute în situații critice, dar conducând de regulă la situații ce pun în pericol viața celor care se bazează pe defecțiunile lui. De asemenea, animația sa evoluează spre figura umană, reprezentată prin omulețul eminamente convențional și simbolic, creat pentru mai multe scurtmetraje (*Scurtă istorie, Șapte arte, Homo sapiens, Ecce homo, Alo, Hallo!*), prin care Gopo s-a impus pe plan internațional. Cel mai mare succes de acest fel l-a avut filmul *Scurtă istorie* (1956), care câștigă în anul următor Palme d'Or la Cannes, pentru cel mai bun scurtmetraj. Nu e lipsit de importanță faptul că juriul festivalului respectiv îl avea ca președinte pe André Maurois, iar în componentă alți câtiva oameni de cultură de talie europeană, precum Jean Cocteau (președinte de onoare), Marcel Pagnol, Jules Romains, englezul Michael Powell, precum și mai mulți specialiști în scurtmetraje, cu renume în epocă: francezul Claude Aveline, Roman Karmen din URSS, italianul Alberto Lattuada. O caracterizare exactă și în același timp elogioasă avea să fie dată în comentariul lui Georges Sadoul, renumit istoric al cinematografiei mondiale:

„Filmul său acumulează în zece minute idei poetice, într-o povestire umoristică plină de ritm și imaginație. Este foarte important că filmul său nu datorează cu rigurozitate nimic nici lui Disney, nici lui Grimault, nici școlii cehoslovace, nici celei sovietice. Acest filmuleț a fost la Cannes o descoperire care trebuia semnalată prin strălucirea unui mare premiu."

Sadoul observă ceea ce necunoscutul premiat își propusese de altfel, cunoscându-și limitele (inclusiv pe cele tehnice, ale cinematografiei românești), dar și talentul, și anume, „o revoltă anti-Disney". O va spune Gopo însuși, într-o carte care îi rememorează opera:

„Când am văzut că nu pot să egalez perfecțiunea lui tehnică, am început să fac filme anti-Disney. Deci, frumusețe – nu, culoare – nu, gingășie – nu. Singurul domeniu în care puteam să-l atac era subiectul." Subiectul și, evident, personajul simplu și nonconformist pe care acesta se sprijinea: „Am făcut un omuleț cu mare economie de linii. Ochii lui sunt două puncte, nu și-i poate da peste cap și nici nu se uită galeș. Mi-am redus de bunăvoie posibilitățile. Gura lui este aproape imobilă. Nu am folosit nici expresia feței. Subiectul însă a căpătat forță."

Sintetizând la maximum trăsăturile umane, Gopo s-a putut concentra pe „povestirea umoristică plină de ritm și imaginație" de care vorbește Sadoul. „Omulețul" lui nud și lipsit de culoare devine astfel un reprezentant simbolic al speciei *Homo sapiens.* El evoluează sprinten pe treptele evoluției umane, din preistorie și până în contemporaneitate, își prefigurează ieșirea în cosmos, redescrie amuzant avatarurile comunicării interumane. Cu alte cuvinte, în pofida aspectului său caricatural, transmite mesaje profunde, cu ecou în sfera problemelor grave ale lumii de azi.

Cineastul a abordat cu deosebită plăcere basmul și feeria, combinând animația cu filmul de actori. *Fetița mincinoasă* (1956) este o poveste rescrisă după Andersen, *De-aș fi Harap Alb* (1965) fantazează liber după modelul propus de Ion Creangă, chiar și comedia *Maria, Mirabella* (1981) pleacă de la povestea aceluiași clasic al literelor românești, *Fata moșului și fata babei*, deturnând subiectul în feerie, iar interpretarea în muzical.

Cu lungmetrajul mut *S-a furat o bombă* (1961), Gopo realizează o farsă satirică pornită ca o comedie cu spioni și în cadrul căreia motivul SF (în vogă în anticipația vremii) ar fi o minibombă atomică găsită accidental de protagonist și urmărită la modul frenetic de marile puteri, în concurență cu militarii și diverse forțe criminale. Scris și regizat de Ion Popescu-Gopo, filmul i-a avut ca interpreți, între alții, pe Emil Botta, Iurie Darie, Florin Piersic, Eugenia Balaure, Geo Saizescu, Horia Căciulescu și Liliana Tomescu.

În *Pași spre Lună* (1963), o fantezie pentru copii, convenția SF pretinde ca un aspirant la statutul de astronaut să-și imagineze că întâlnește un număr de figuri importante din mitologie și istorie, implicate în ideea zborului cosmic – între aceștia, Prometeu, Artemis, Galileo și Jules Verne. *Faust XX* (1966) este un film prezentat drept comedie științifico-fantastică, centrată, firește, pe tema faustică transferată în mediul oamenilor de știință contemporani. (O încercare similară apare cu doi ani mai înainte și la Alexandru Andrițoiu, în nuvela *Elixirul tinereții,* după care, de asemenea, s-a turnat un film.) În filmul lui Gopo, Faust (interpretat de Emil Botta) este un savant atins de o boală incurabilă, ca argument pentru dorința lui de a-și schimba creierul cu al unui om tânăr. Rolul Margaretei i s-a încredințat actriței poloneze Ewa Krzyzewska, iar din distribuție mai fac parte Iurie Darie, Ion Iancovescu, Nicolae Secăreanu, Stela Popescu, Puiu Călinescu și Ion Popescu-Gopo însuși.

Comedie fantastică (1975), tratată și ea de recenzenți drept „științifico-fantastică", folosește câteva motive SF frecvente în epocă: extraterestrul de bune intenții, care caută pe Pământ energiile epuizate pe planeta sa, savantul care construiește o rachetă etc. Cunoscând realizările filmografiei mondiale a genului, între care *2001 – O odisee spațială* și *Solaris,* Gopo evită în continuare să le concureze pe terenul dotărilor tehnice, preferând să mute subiectul în parodie și în desfășurări cu miză pe fantezia umoristică. O asemenea orientare este susținută și de jocul scenic al comicului Dem Rădulescu, pentru care regizorul a optat în mod predilect. *Galax, omul păpușă* (1984) se înscrie în aceeași tendință cu subiectul său schematic, dar nelipsit de sentimentalism și de poezie: un copil creat la bordul unei nave cosmice și crescut de o „mamă"-robot spre a deveni o ființă perfectă, conștientizează în cele din urmă artificialitatea poziției sale, tânjind după bucuriile simple ale unei vieți oferite de normalitatea și confortul natural al Pământului. Ultimul film al autorului, *Maria și Mirabella în Tranzistoria* (1989), tot din gama speculațiilor simbolice pe motive de anticipație (aici o lume imaginară din interiorul televizorului), este realizată în coproducție româno-sovietică. Din distribuție fac parte Stela Popescu, Ion Dichiseanu, Yelena Zajtseva și Horațiu Mălăele.

Bucurându-se de o largă recunoaștere a operei sale, Ion Popescu-Gopo a ocupat în timpul vieții importante funcții în organizațiile internaționale ale cineaștilor: vicepreședinte al Asociației Internaționale a Filmului de Animație, director al secției de film din cadrul Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), iar la nivel național a fost ales, pentru perioada 1969-1989, președinte al Asociației Cineaștilor din România. Din nefericire, Gopo a murit în împrejurări dramatice la 29 noiembrie 1989, în București, în urma unui infarct cauzat de efortul cerut de mutarea la adăpost a propriei mașini, înzăpezită pe trotuar.

Interogațiile, exclamațiile, expresiile populare înviorează comunicarea, creând punți între locutor și auditor:

Susții mereu că Cincinat
Nu e poet, ci magistrat,
Dar bine-ar fi să lămurești,
Amice, tu ce naiba ești?

Prin energia sa spirituală, prin simțul său de observație, acaparat de orice aspect al existenței umane și al vieții sociale, Cincinat Pavelescu s-a stins ca magistrat, în Brașovul exilului, transformat în centru cultural al țării, dar trăiește, străluceste ca mare epigramist.

Cel mai mare capitol al operei sale îl constituie catrenele adresate scriitorilor, confraților epigramiști, volumelor apărute, revistelor literare etc., realizând o adevărată istorie literară umoristică a vremii, „spiritual tablou al epocii noastre literare care se întregește din șirul epigramelor dumitale" – cum scrie Tudor Vianu într-o scrisoare adresată lui Cincinat, la 1 aprilie 1926 (scrisoare aflată în posesia lui Victor Crăciun). În șarje prietenești, în catrene pline de ironie la adresa scriitorilor lipsiți de talent, a volumelor care nu se vând, a pieselor de teatru care se joacă fără spectatori, a revistelor nesemnificative, dar și în adevărate madrigaluri sau în autoepigramele cu sfichi permanent la adresa funcțiilor sale în magistratură sau în care-și răsfață chelia, Cincinat își manifestă „verva incurabilă, umorul elegant, sentimentul prompt al replicii".

Temele epigramelor sale despre scriitori și literatură se împletesc, se întregesc, se subsumează unei teme generale – societatea românească dintr-un anumit moment al dezvoltării ei, cu politica și cultura, cu aspecte de viață cotidiană, cu indivizi etc. Confraților le acordă cea mai mare atenție, adresându-le cele mai multe dintre creațiile sale. Întâlnirile cu aceștia, apariția unor volume, premierele unor piese de teatru, un atac epigramatic la adresa lui – toate acestea constituiau ocazii care-i stimulau verva scânteietoare. Cu scriitorii mediocri, avizi de nemurire, e neiertător. Una dintre epigramele sale se intitulează chiar *Unui scriitor avid de nemurire.* Autorul se adresează acestuia direct, adoptând, la început, un ton sobru, susținut de o formulare paremiologică („gloria e fum"), pentru a sfârși într-un ritm alert, care sugerează, în egală măsură, viteza cu care trece timpul și iuțeala cu care prăvălește în imensitatea lui de uitare volumele celui incriminat:

Uitând că gloria e fum,
Imprimi volum după volum,
Dar timpul crud, pe nesimțite,
Cum le primește, le și-nghite.

(Va urma)

Ciclicitate sau degenerare?

Dan D. FARCAȘ

În ultimele două episoade, vorbind despre tăcerea ipoteticelor civilizații extraterestre și a șanselor de supraviețuire a civilizației pământene – poate chiar și peste milioane de ani de acum încolo – am trecut în revistă amenințările care ar putea pune capăt existenței noastre. Întrucât subiectul este greu de epuizat, cer îngăduință cititorilor să mai adaug câteva comentarii.

Există cel puțin două ipoteze privind niște capcane care, deși nu duc la dispariția omenirii, ar putea constitui totuși un sfârșit al evoluției. Iar dacă toate civilizațiile vor cădea în aceste capcane, este de înțeles de ce nu le vedem urmele prin Cosmos.

Prima ipoteză este cea a evoluției ciclice, atât de dragă unor mitologii, între care și celei hinduse. Există o imensă literatură care încearcă să ne convingă că pământenii au mai realizat, în câteva rânduri, o „civilizație tehnologică" (Atlantida, Lemuria, Mu etc.), care a fost însă distrusă, ori s-a autodistrus, dar am luat-o de la capăt, de fiecare dată. Din păcate, pentru o ipoteză atât de inspirată („mitul eternei reîntoarceri" ar fi spus Mircea Eliade), nu avem (în afară de legende și speculații) nicio dovadă că evenimente de acest tip s-ar fi produs vreodată pe Pământ.

E drept, au existat în trecut culturi înfloritoare care au dispărut din cauza unor calamități naturale sau fiind nimicite de năvălitori mai bine înarmați. Și este cert că, în felul acesta, au dispărut tehnologii, care au fost apoi reinventate, sau au rămas pierdute până în zilele noastre. Aceasta deoarece, în vechime, toate tehnologiile cât de cât avansate, mai ales cele unicat, de la construcții la metalurgie și fabricarea armelor, erau secrete păstrate cu străsnicie de mici frății de inițiați. A divulga sau a consemna în scris o asemenea tehnologie era o trădare care putea fi pedepsită cu moartea. Dacă o asemenea frăție pierea, se pierdea și tehnologia.

Mai știm că, de la sfârșitul ultimei glaciațiuni, oceanul mondial s-a ridicat cu circa 110 metri, înecând culturile așezate pe țărmuri sau în zone mai joase. Dar acestea, aproape sigur, au fost culturi mai primitive decât Sumer sau Maya.

O civilizație tehnologică, deci o societate capabilă să fabrice arme nucleare, nave cosmice etc. este cu totul altceva. Ea nu poate fi doar rodul câtorva genii sau al unui „oraș-stat". Ea nu se poate naște fără mii de ani de tradiție, fără sute de biblioteci și universități, îndărătul cărora stau sute de mii de cercetători, profesori, ingineri, meseriași ș.a.m.d., ca și imense resurse economice. Civilizația noastră globală se sprijină pe o populație de câteva miliarde de oameni. Dacă ea ar fi nimicită de un cataclism, care ar cruța totuși o parte dintre ființele vii, astfel încât peste o sută de mii de ani să existe din nou arheologi, dotați cu mijloacele noastre de azi, ei ar descoperi, peste tot, nenumărate resturi de clădiri, șosele, baraje, cimitire etc., ori halde de deșeuri și gunoaie, cu care am umplut orice zonă locuibilă a planetei. Acestea nu vor dispărea cu desăvârșire nici peste sute de milioane de ani.

În ultimele secole, arheologii sau paleontologii au săpat mult. Ei sunt capabili să identifice azi urmele unor bacterii de acum 3,5 miliarde de ani, ori urma unei vetre de foc aprinsă de strămoșii noștri acum două milioane de ani. Totuși ei n-au găsit nicio urmă a vreunei civilizații (altele decât cele deja cunoscute) care să fi fost măcar apropiată, nu de nivelul nostru, dar măcar de cel de acum mii de ani al babilonienilor, egiptenilor sau Romei antice. Iar argumentul că *toate* acestea s-au scufundat în adâncul oceanelor, fără excepție, este cel puțin pueril, mai ales de când am reconstituit istoria mișcării plăcilor tectonice ale Pământului pe sute de milioane de ani în urmă. Dar recunosc că subiectul are și alte fațete și îmi propun să mai revin asupra lui pe viitor.

Ar mai putea exista și o altă explicație pentru „gigantica tăcere", anume aceea că o civilizație, după ce și-a atins apogeul, degenerează în mod obligatoriu. Pe de o parte, ne putem gândi la o degenerare biologică. De pildă, strămoșul nostru direct, „omul de Cro-Magnon", avea înălțimea de 1,80-1,90 cm și creierul de 1600 cmc, în timp ce al nostru e de 1350-1400 cmc și suntem mai scunzi. Am mai spus, într-un alt episod, că orice specie are posibilități de înmulțire mult peste resursele de care dispune. Dacă, de pildă, rata de creștere a populației umane, de la mijlocul secolului 20, s-ar putea menține neschimbată și pe viitor, atunci, în nici 3000 de ani, masa totală a omenirii ar ajunge egală cu masa globului pământesc… Alte viețăți sunt încă mult mai prolifice decât omul. În ciuda acestui fapt, numărul de exemplare dintr-o anumită specie rămâne aproximativ același de-a lungul miilor de ani. Aceasta, deoarece în natură supraviețuiesc doar indivizii cei mai reușiți. Așa a fost și în cazul oamenilor. Numărul lor a crescut foarte încet în cursul preistoriei, deoarece au apucat să aibă urmași doar cei mai viguroși și mai inteligenți. Dar binefacerile civilizației au permis, de câteva milenii încoace, păstrarea și proliferarea și a celor mai puțin dotați, paralel cu scăderea natalității, ceea ce a dus, în mod firesc la un individ mediu din ce în ce mai îndepărtat (și nu în bine) de prototipul său de acum zeci de mii de ani. Dacă procesul va continua (incluzând și coșmarul prefigurat de ingineria genetică), am putea ajunge la o societate de oameni din ce în ce mai slabi, bolnăvicioși, asistați, lipsiți de inițiativă și de spirit explorator.

Pe de altă parte, există și o tendință social-economică îngrijorătoare. Oamenii își asigură o existență din ce în ce mai confortabilă cu un efort din ce în ce mai mic. Mașinile preiau tot mai multe dintre activități. Într-o primă fază, aceasta înseamnă șanse în plus pentru autodezvoltare și creație; dar ulterior s-ar putea ajunge la oprirea progresului și la cantonarea întregii omeniri într-un stadiu „paradisiac", pe de-a-ntregul robotizat. Frank Drake opina astfel, încă în 1980, că poate colonizarea Cosmosului nu este obligatorie, așa cum suntem tentați să credem. Poate reprezentanții hipercivilizațiilor s-au instalat confortabil în jurul stelelor de baștină, fără a avea vreun interes să-și irosească energiile cu deplasări îndepărtate.

Fizicianul Stephen Hawking este de o altă părere. El a declarat, într-o prelegere publică, ținută la Universitatea din Cambridge, în noiembrie 2016, că eforturile de cucerire a spațiului cosmic sunt esențiale pentru soarta omenirii, întrucât „Nu cred că vom supraviețui încă 1000 de ani, dacă nu evadăm dincolo de planeta noastră fragilă". El făcea aluzie la faptul că singura modalitate de a scăpa de o extincție sigură este să înființăm colonii undeva în alte zone ale Sistemului Solar. Dar, după estimările sale, coloniile umane auto-sustenabile pe Marte nu par să fie o opțiune viabilă în următorii circa 100 de ani, așadar, „va trebui să fim foarte atenți", în deceniile următoare.

Pe Hawking îl îngrijorează cel mai mult potențialele pericole care ne pândesc din partea inteligenței artificiale și, mai ales, din partea unor „arme autonome puternice". El a avertizat recent că inteligența artificială va fi „sau lucrul cel mai bun, sau cel mai rău care i s-a întâmplat omenirii". La sfârșitul anului 2015, Hawking adăugase numele său la o coaliție de peste 20.000 de cercetători și experți, incluzând pe Elon Musk, Steve Wozniak ori Noam Chomsky, care cereau interzicerea oricărei inițiative de realizare a unor arme autonome, care pot deschide focul asupra unor ținte fără intervenție umană. După cum au declarat fondatorii acestei inițiative, roboții noștri sunt foarte supuși la ora actuală, dar ce se va întâmpla dacă vom elimina prea multe dintre restricțiile care le îngrădesc acțiunile?

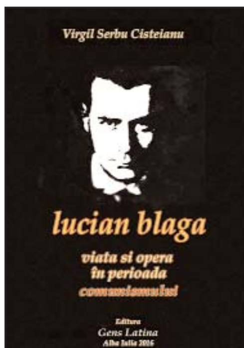
(Va urma)

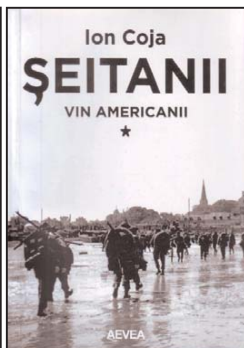
Semn(al) de carte

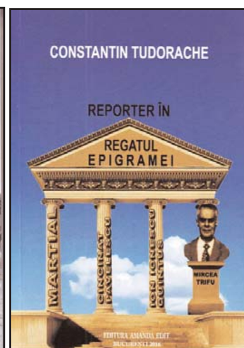
Virgil Șerbu Cisteianu, *Lucian Blaga. Viața și opera în perioada comunismului,* Editura Gens Latina, Alba Iulia, 2016

În revista *Gând Românesc* care apare la Alba Iulia, fondatorul ei, scriitorul Virgil Șerbu Cisteianu, a marcat o sută douăzeci și unu de ani de la nașterea și cincizeci și cinci de ani de la moartea lui Lucian Blaga cu un serial de articole despre „Viața și opera lui Lucian Blaga în perioada comunismului", completând sinuosul itinerar al poetului-filosof cu dezvăluirea unor aspecte ale dramaticului destin, „fabricat" de politrucii vremii în ultimul său deceniu de viață.

Cartea scoate la lumina cunoașterii manevrele din acele timpuri ale abuzurilor păgubitoare culturii noastre naționale, cărora le cade victimă și poetul de la Lancrăm. Volumul dezvăluie labirintul irațional al slujitorilor corupți, dornici de promovare, prin înlăturarea în orice fel a celor merituoși. Aflăm că degringolada abuzurilor din cultură e declanșată și promovată de către ideologii noilor vremuri, precum Leonte Răutu, a cărui cuvântare la Plenara C.C. al P.M.R. din 1949 amendă drastic filosofia burgheză și istoria literaturii românești, dar și ortodoxismul și curentul gândirist. (Livia Fumurescu, în prefață)

Ion Coja, *Șeitanii,* 3 volume (I – *Vin americanii!,* II – *Paris by night,* III – *Lepădarea de Satan*), Editura Aevea, București, 2015

M-auzi, madam Bădescu? Să mă chemi la spiritismul dumitale, dar știi când? Numai când or veni americanii! M-auzi?... Atunci să mă chemi! Când or să vină! Că or să vină ei americanii! Să știu și eu de acolo că au venit americanii să-i gonească pe ruși!... Atunci să mă chemi! (Pe coperta a patra a primului volum)

Nu spuneai tu că ai să mori prost, că niciodată n-ai fost la un bordel? Ești nebună! Eu nu... Easy, easy, mon amour! Nu te las singur! Hai! ...Nu merg nicăieri! Ai înnebunit, ce glumă-i asta?! Iubitule, nu ți-e dor de mine? Dar avem hotel pentru... E atât de departe hotelul! Nu trece tot avântul! Al meu, nu! Al meu, da!... (Pe coperta a patra a volumului al doilea)

Constantin Tudorache, *Reporter în Regatul Epigramei. Mică antologie de epigramă românească,* Editura Amanda Edit, București, 2016

Această carte reprezintă o călătorie prin *Regatul epigramei*, în care autorul, în calitate de „reporter", ia interviuri imaginare creatorilor de gen, consemnând cele mai expresive și inedite „declarații".

Specie fragilă, cu statut oscilant, epigrama este așezată, prin prezenta carte, pe un postament credibil în spațiul literaturii, conferindu-i dreptul de a fi nu Cenușăreasa ei, ci parte a genului liric, prin calitatea expresiei și încărcătura semantică, prin elementele de specificitate, aparținând în fond poeziei, al cărui filon comun îl reprezintă cuvântul și emoția. (Nicolae Dumitrescu, pe coperta a patra, reluare din Prefață)

Ars longa...

(Urmare de la pag. 32)

Chiu Tai-Yang consideră că lucrarea sa numită *Credință* poate fi privită ca o „discuție" între principiile contrare Yin și Yang și, de asemenea, ca o aluzie la situația existentă în lume. Sculptorul taiwanez crede cel mai mult în adevăr, descriind opera sa și într-o manieră aforistică: „Sinceritatea totală poate afecta chiar metalul și piatra. Sinceritatea poate face ca metalul și piatra să crape. Unde este o voință, există și o cale." Emoționat, declara: „Ceea ce las aici la Târgu-Jiu este un tribut maestrului Brâncuși, pe care-l consider un idol al meu".

Nicolae Fleissig, prin lucrarea sa *Dialog,* merge către o altă dimensiune, punând „culoare pe piatră". Este o lucrare de sculptură contemporană nonfigurativă, de factură evident modernă, artistul revendicându-se în acest fel de la mișcările artistice de avangardă de la începutul secolului XX. Concepția sculpturală este dată de două „construcții" care sunt relativ egale (au aproape același volum și aceleași proporții, dar sunt diferite prin raportul de culoare), egalitate care permite „dialogul" dintre ele. Mărturisește că a dorit în mod expres să vină la Târgu-Jiu, unde se află capodopera lui Brâncuși, știind că acesta a lucrat aici cu două elemente esențiale (în afară de concept) ca formă de exprimare: simetria și repetiția. Cu aceleași elemente a operat și el în sculptura *Dialog,* care este în acest fel o lucrare relaționată la ansamblul brâncușian.

Pentru Antonis Myrodias, sculptura este o „fereastră" care îi dă posibilitatea de a comunica cu oamenii, motiv pentru care crede mai ales în „public art" (acesta fiind și răspunsul artistului la timpul și locul unde trăiește). Atenian fiind, el simte că sculptura sa poate fi un punct de referință prin care se poate întoarce la „tradiția agorei din vechea Grecie". În general, prin formele geometrice ale lucrărilor sale, el încearcă să descrie activitatea oamenilor și relațiile dintre ei (ca indivizi într-o comunitate) și, mai ales, „elementele de contact" dintre aceștia și direcțiile după care se transformă gândirea și sentimentele lor. Face acest lucru deoarece crede cu tărie că astăzi sunt foarte importante schimbul de idei, înțelegerea mutuală și respectul, în sensul minimizării inegalităților și creării unei punți între diversități. Geometriile pe care le creează se pot constitui ca „puncte de forță" în peisajul urban sau natural. Opera sa, numită sugestiv *Întâlnire*, este un „fruct al modernismului", o mișcare care a îndepărtat ornamentalul din artă, conducând spre simplitate și spiritualitate, ceea ce a reprezentat un mod mai adânc de gândire și expresie (așa cum a procedat însuși Brâncuși). Myrodias ține să specifice că „stilul meu nu este copiat și nu se pot vedea alte opere similare și sunt mândru de asta".

Vlad Ciobanu spune că lucrarea sa *Relicvar* este „un semn bizantin".

Patrimoniul municipiului se îmbogățește cu alte șase lucrări de sculptură valoroase, Târgu-Jiul meritând astfel din plin renumele de oraș al sculpturii moderne și contemporane, dar și de oraș cultural de talie europeană.

În paralel, spuneam, în perioada 22-31 august 2016, s-a desfășurat la Rânca Simpozionul Internațional de Pictură, devenit deja o tradiție anuală a artelor vizuale din spațiul cultural al Gorjului.

Locul a fost bine ales, deoarece această stațiune montană (de unde începe spectaculoasa șosea Transalpina) are unele dintre cele mai frumoase peisaje din România, care au constituit un puternic izvor de meditație și inspirație pentru artiști. La manifestare au participat: Anita Monoscalco (Italia), Lena Khvichia (Lituania), Maria Balea, Tajo, Sorin Iosub, Florin Gheorghiu și Vasile Fuiorea (curatorul taberei) din România. Artiștii invitați au avut libertate totală în alegerea temelor și motivelor, iar lucrările au fost realizate în diverse tehnici picturale (ulei pe pânză, acrilic, tehnici mixte etc.). Fiecare a realizat în această perioadă câte două tablouri, pe care le-a donat (conform contractului) primăriei.

1, 4, 7

2, 5

3, 6

Anita Monoscalco (fig. 1), din Italia-Roma, și-a realizat lucrările (*Muză adormită* și *Măiastra*) în tehnică mixtă (acrilic și ulei pe pânză), apelând la compoziții figurative în care elementul dominant este portretul. Titlurile sunt în ton cu centrele de interes aflate în treimea inferioară a lucrărilor (secțiunea de aur?), unde este reprezentată câte una dintre lucrările brâncușiene amintite. În ambele este prezentă și o figură feminină (ca un alter-ego sau un spirit al lucrării), un adevărat laitmotiv pictural-compozițional în opera artistei. Fiecare lucrare prezintă, așadar, câte două centre de interes: personajul feminin și sculptura brâncușiană care dă titlul lucrării. Asocierea (dialogul) simbolurilor brâncușiene cu portretele are capacitatea de-a oferi privitorului noi semnificații. Se folosesc paralelisme și verticalități cromatice în procesul de construire a compoziției. În primul tablou sunt prezente contraste de culori de tip cald (roșu) – rece (albastru), iar în cel de-al doilea suprafețele sunt acuarelate, dominând laviul și demipasta. Prin această manieră, în care se utilizează resursele expresive ale laviului, artista obține un efect pictural de curgere a maselor cromatice transparente.

Lena Khvichia (2) din Lituania-Vilnius a folosit tehnica ulei pe pânză, în spiritul tradiției Țărilor Baltice (din spațiul ex-sovietic), în realizarea unor compoziții plastice geometrice (*Motive of Rânca* I, II) marcate de angularitatea dată de linii orizontale, verticale și oblice prin care se configurează registre valorice și calorice. În ambele tablouri domină culorile reci, contrastul clar-obscur (în mod subtil e prezent și contrastul de calitate, obținut prin juxtapunerea culorilor saturate cu cele terne) și tenta plato-decorativă. Formele simplificate de detalii neesențiale evocă indirect (subtil, tainic) ascensiunea și monumentalitatea montană într-un registru nocturn.

Maria Balea (3) a utilizat ca tehnică un mixaj original (bine dozat) între grafică și pictură (*Stare* I, II). Resursele expresive sunt obținute prin liniaturi deschise pe fundal închis și invers, obținându-se astfel un tranșant contrast valoric. Elementele de limbaj vizual dominante sunt pata și linia, aflate într-un permanent dialog, obținute în mod dinamic, instinctual, printr-un dicteu automat. Relația spontană a rapelului petelor în raport cu suprafața dă naștere la zone transparente sau opace, care sunt completate ulterior prin suprapuneri de ducturi liniare, dinamice, care evocă tensiunea stărilor pe care le trăiește artista. Lucrările au astfel o valoare conotativă (interpretativă) și nu denotativă, fiind situate, în general, în zona artei abstracte (tașism, expresionism abstract, action painting etc).

Tajo (4) a realizat compoziții (*Peisaj cu melci, Peisaj de munte*) în tehnica acrilic pe pânză, cu un relief pronunțat (la propriu), fie prin includerea unor fragmente izolate de diverse materiale (sticlă și plastic în prima lucrare), fie prin mixarea nisipului cu pasta acrilică (ideală în sine la realizarea imaginilor în relief pe suporturi solide, așa cum se întâmplă în cea de-a doua). Artistul stabilește astfel o relație *sui-generis* între materie (relief, textură) și culoare.

În *Peisaj cu melci* sunt folosite pete/linii cromatice (adesea vibrante) și forme spiralate policromatice, iar dinamismul tușei este accentuat, creându-se astfel semne/forme aproape viscerale, evocând posibil regnul animal (melcul). Reliefurile sunt punctiforme și sunt plasate la convergența unor vectori liniari. Echilibrul compozițional este obținut prin repetiții, alternanțe, suprapuneri și juxtapuneri. Prin compoziție, alăturarea culorilor calde cu cele reci și dinamism (rezultând adevărate „pulsații cromatice"), lucrarea face trimitere la unele formule ale expresionismului.

În *Peisaj de munte*, pentru expresivitatea reliefului textură s-a folosit nisipul, culoarea fiind utilizată în mod subsidiar (este prezent doar contrastul de calitate, în dominante calde) și de aici textura „minerală" a lucrării, ceea ce este în perfect acord cu titlul ei. „Materismul" formelor (termen împrumutat din pictura lui Doubuffet), ușor atinse de culoare, creează un joc aflat în permanentă schimbare optică, între dinamica unor forme și statica altora.

Sorin Iosub (5) a realizat picturile sale (*Miez de noapte, Gândul*) folosind o tehnică în care mixează acrilicul cu uleiul pe pânză. Resorturile sale imaginare pendulează între un suprarealism personal și ecouri bine filtrate din pictura vechilor maeștri (flamanzi, bizantini etc). Centrul de interes al compoziției este antropomorf, la care se alătură de asemenea elementul ornitomorf. În primul tablou, fundalul întunecat evidențiază figura umană puternic luminată (prin contrast clar-obscur), pe el fiind plasate simboluri (poarta, structuri florale, masca, bagheta, gaura cheii etc.). În ambele lucrări este puternic exploatată natura fantasticului, a fantasmagoricului. Se observă o pendulare între elemente opuse: lumină și întuneric, fizic și spiritual, rațiune și reverie, conștient și subconștient, realitate și irealitate, spațiul interior și cel exterior (poarta și gaura cheii putând sugera și trecerea într-o altă lume sau dimensiune), făcându-se trimitere la onirism ca irealitate concretă și astfel la suprarealism.

Florin Gheorghiu (6) a utilizat acrilicul pe pânză în executarea unor compoziții închise (*I run with You* I, II), prin reprezentarea interiorului unor autovehicule. Lucrările exploatează și relația intern-extern, dată de raportul spațiului interior cu cel exterior al mașinii. Ele includ, ca centre de interes, „fragmente anatomice tentante" (după cum se exprima pictorul Daniel Șerban, căruia îi mulțumesc pe această cale pentru dialogul constructiv pe care l-am avut privind lucrările realizate în acest simpozion), adică picioare feminine seducătoare așezate confortabil pe bord, care fac trimitere evidentă la senzualitate și aventură, așa cum sugerează foarte bine și titlurile tablourilor. Totuși, artistul scapă de tentația eroticului printr-un sistem grafic, pe alocuri cu zone inspirate din preocupările letrismului, folosind suprapunere grafică și scrierea pentru potențarea expresivității imaginii. Ambele lucrări creează însă și impresia de dinamică, cinetică, viteză (toate datorate tehnologiei), iar prin aceasta operele se pot revendica, într-o anumită măsură, de la letrism și pop art.

Vasile Fuiorea (7) și-a elaborat compozițiile (*Spiritul muntelui* V, VI) în tehnica acrilic pe pânză. Compoziția este pseudo-figurativă, centrele de interes fiind determinate de configurații antropomorfe și peisagiste, realizate în pastă de relief folosită în eboșa lucrării și dematerializate ulterior prin cromatica fluidă, care le unifică pe ambele în spațiul tabloului. Artistul alternează zonele de plină-pastă cu laviuri, suprapunerea și juxtapunerea culorii fiind mijlocul cromatic dominant cu care el își configurează picturile. Fantasticul (dat de ivirea ludică a unor ființe mitologice proiectate din tectonica muntelui) pare să fie semnificația generală a tablourilor sale. Maniera de lucru face trimitere la peisagismul abstract și expresionism.

Închiderea oficială a simpozionului și vernisajul expoziției de pictură au avut loc la Galeriile Municipale de Artă din Târgu-Jiu, în data de 31 august, în prezența unor importante personalități culturale din țară și din străinătate.

Atelierele Brâncuşi 2016

Sorin Lory BULIGA

Simpozionul Internaţional de Sculptură de la Târgu-Jiu (cu o vechime de 15 ani) a fost organizat de Centrul de Cercetare, Documentare şi Promovare „Constantin Brâncuşi", Institutul Cultural Român, Consiliul Local şi Primăria Municipiului Târgu-Jiu, în parteneriat cu Uniunea Artiştilor Plastici din România, şi s-a desfăşurat între 1 şi 31 august 2016, în locaţia sa tradiţională de pe digul Jiului din Parcul Central. Acest simpozion, împreună cu Tabăra Internaţională de Pictură (desfăşurată în paralel la Rânca, în perioada 22-31 august) fac parte din programul cultural „Atelierele Brâncuşi", care are ca obiectiv promovarea operei lui Constantin Brâncuşi în ţară şi în lume.

La simpozion au participat şase sculptori (fotografii la pag. 14): Antonis Myrodias (Grecia), Chiu Tai-Yang (Taiwan), Katt Latika (India), Nicolae Fleissig (Franţa), Panaite Chifu (România) şi Vlad Ciobanu (România, curatorul simpozionului). Tema a fost la liberă alegere, iar ca material de lucru s-a folosit andezitul, ceea ce constituie o premieră în istoria simpozioanelor de sculptură de la Târgu-Jiu.

Pentru o mai bună cunoaştere a sculptorilor participanţi, este binevenită o scurtă prezentare a palmaresului acestora.

Katt Latika (n. 1948, Uttar Pradesh; Faculty of Fine Arts, Banaras Hindu University, 1971; M.A. Faculty of Fine Arts, M.S. University, Baroda, 1975; Slade School of Art, London University, 1982) trăieşte şi munceşte în Delhi şi Varanasi, are mai multe calificări academice şi este unul dintre cei mai valoroşi sculptori indieni contemporani. S-a remarcat în expoziţii personale (India, Anglia, Suedia, SUA, Australia) şi internaţionale (Japonia, Turcia, SUA, Brazilia, Franta, Rusia, Germania, Olanda) şi a participat la tabere de sculptură din India şi SUA. Are lucrări în colecţii ale galeriilor naţionale sau în colecţii private din India şi străinătate. A luat prestigiosul premiu naţional al Academiei „Lalit Kala" din New Delhi.

Nicolae Fleissig (n. 1948, Târgu-Mures; Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", Bucureşti, 1973) trăieşte în Franţa din 1982. S-a remarcat de-a lungul anilor printr-o activitate artistică impresionantă, realizând numeroase expoziţii individuale (România, Luxemburg, Franţa, Belgia, Spania, Germania, Japonia, SUA, Danemarca) şi de grup (Franţa, Spania, Andorra, Germania, Japonia, Elveţia, Polonia, Rusia), participând la simpozioane de sculptură din multe ţări (România, India, China, Israel, Rusia, Turcia, Guatemala, Egipt, Brazilia, Maroc, Grecia, Spania, Danemarca, Belgia, SUA).

Panaite Chifu (n. 1953, Siliştea Gumeşti, jud. Teleorman; Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", Bucureşti, 1979) locuieşte în Bucureşti. Din 1980 participă la numeroase expoziţii de sculptură şi desen, atât personale, organizate în ţară (în special în Bucureşti), cât şi internaţionale (China, Olanda, Taiwan, Italia, Mexic, Japonia, Spania, Elveţia, Franţa, Canada). Prezent la simpozioane de sculptură monumentală în România, Turcia, Taiwan, Germania, China, Luxemburg, Italia, Spania, Mexic, Albania, Coreea de Sud, Japonia, Portugalia, Elveţia, Olanda. A obţinut numeroase premii şi diplome în ţară şi peste hotare.

Antonis Myrodias (n. 1963, Atena, cu studii academice în Atena şi Florenţa) are la activ expoziţii individuale în Grecia (Atena, Patmos, Andros), a participat la multe expoziţii internaţionale colective (Italia, Grecia, Iran, Taiwan, China, Franţa, România, SUA, Belgia) şi la numeroase simpozioane internaţionale de sculptură (Grecia, China, Turcia, Iran, Albania, Egipt, India, Maroc, Siria, Italia, Dubai, Liban, Canada, Marea Britanie, Franţa, Spania, Moldova, România, Coreea de Sud, Israel). A primit mai multe premii la concursuri internaţionale de sculptură. A fost implicat în proiecte de cercetare şi conservare în artă şi arheologie.

Chiu Tai-Yang (n. 1962, Miaoli, absolvent al Universităţii de Arte Frumoase Tunghai) este actualmente director executiv al Asociaţiei Sculptorilor din Taiwan şi membru al Comitetului pentru Artă Publică al Ministerului Culturii din Taiwan. A participat la simpozioane de sculptură naţionale şi internaţionale din Taiwan şi din străinătate (Ungaria, China, Franţa, Rusia, Australia). Lucrările lui se află în diverse colecţii din ţară şi de peste hotare (Ungaria, Thailanda, Australia). A scris cartea *Piatra – realizarea visului meu.*

Vlad Ciobanu (n. 1948, Pungeşti, jud. Vaslui, absolvent al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu") trăieşte în Bucureşti. Pe lângă expoziţiile sale personale din România (Bucureşti) a participat cu lucrări la expoziţii de grup naţionale (Bucureşti) şi internaţionale în Olanda, Italia, Spania, Serbia, Austria, Bulgaria, Germania, Franţa. A luat parte la concursuri internaţionale (Barcelona, Ravenna, Milano, Budapesta) şi la simpozioane internaţionale de sculptură (Iugoslavia, Bulgaria, Serbia, România). A primit mai multe premii.

Lucrările, de înaltă ţinută artistică (un fapt de altfel de aşteptat la palmaresul excepţional al artiştilor prezenţi în simpozion), nu întotdeauna pot fi încadrate (fie şi formal) la un anume stil artistic, fapt recunoscut chiar de unii dintre participanţi. Sculptorul Panaite Chifu crede, de pildă, că lucrarea sa numită *Universalia* nu ţine de un stil sau de un curent artistic şi că, de fapt, „orice sculptor are o formă personală de exprimare în funcţie de propria sa structură spirituală". Lucrarea reprezintă o viziune cosmogonică asupra Universului, pornind de la ceea ce a simţit în mod natural, artistic, dar confirmat şi de unele descoperiri ştiinţifice. A elaborat astfel în lucrarea sa structuri simbolice care trimit spectatorul la o *imago mundi* cu aspect sferic, deoarece credinţa lui este că forma perfectă a sferei stă la baza întregului Univers, de la microcosmos (atom) la macrocosmos (planete, stele). Este sugerată şi piramida, simbol arhaic prezent în numeroase locuri de pe glob. Artistul crede că sculptura (ca şi arta în general) „trebuie să dea spectatorului prilejul de-a ieşi din cotidian, pentru a putea avea trăiri inedite, filosofice, care pleacă tocmai de la combinaţiile volumetrice cu putere sugestivă ale operei sculpturale".

Katt Latika a creat lucrarea *Puterea rădăcinilor,* care ţine, de asemenea, de un stil foarte personal. Suprafata plastică în acest caz este situată aproape în totalitate într-o cavernă creată în piatra de andezit, îmbrăcând forma unor rădăcini dese, paralele sau întreţesute ca o pânză. O astfel de concepţie este strâns legată de pasiunile pe care artista le-a avut încă din copilărie (dorinţa de-a afla cum arată rădăcinile în sol) sau din tinereţe (când, ca studentă, asista la disecţii pentru a vedea structurile interne ale corpului uman). Artista are de altfel credinţa că, „în general, formele exterioare sunt o reflexie a unor structuri interioare". După ea, „sculptura nu este o formă fixă, definitivă, ci este o activitate continuă, deoarece aceasta este ca şi natura din care este inspirată, adică într-o veşnică metamorfoză, iar formele plantelor – rădăcini, ramuri, frunze – sunt şi ele într-o creştere continuă". Din aceste motive, îşi consideră lucrarea „o sculptură organică".

(Continuare la pag. 31)

Număr ilustrat cu lucrări realizate la Atelierele Brâncuşi 2016.

Semnează în acest număr

- Horia BĂDESCU – scriitor, Cluj-Napoca
- Johan GALTUNG – politolog, Norvegia
- Radu PINTEA – scriitor, Bucureşti
- Dragoş VAIDA – prof. univ., Bucureşti
- Constanţa VAIDA HALIŢĂ – arhitect, Bucureşti
- Mihai NADIN – prof. univ., SUA
- Octavian SACHELARIE – scriitor, Piteşti
- Eufrosina OTLĂCAN – prof. univ., Bucureşti
- Lavinia SPANDONIDE – director, Ed. Spandugino, Bucureşti
- M.N. RUSU – scriitor, SUA
- Acad. Alexandru BOBOC – Bucureşti
- Octavian STĂNĂŞILĂ – prof. univ., Bucureşti
- Mihai SPORIŞ – publicist, Râmnicu Vâlcea
- Dan LUPESCU – scriitor, Craiova
- Filofteia PALLY – istoric, Piteşti
- Olimpia POPESCU – profesor, Ploieşti
- Ilie CIUREŞCU – publicist, Bucureşti
- Gabriela CĂLUŢIU SONNENBERG – scriitor, Spania
- Ion C. ŞTEFAN – scriitor, Bucureşti
- Marian NENCESCU – scriitor, Bucureşti
- Paula ROMANESCU – scriitor, Bucureşti
- Nicolae MELINESCU – publicist, Bucureşti
- Ion PĂTRAŞCU – diplomat, Bucureşti
- Elis RÂPEANU – scriitor, Bucureşti
- Mircea OPRIŢĂ – scriitor, Cluj-Napoca
- Dan D. FARCAŞ – scriitor, Bucureşti
- Sorin Lory BULIGA – istoric de artă, Târgu-Jiu